

1

A nemzetiségi kérdés képviselőházi vitája a hivatalba lépő gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök programnyilatkozatával kapcsolatban¹

A

1903 jún. 30

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök nyilatkozata a nemzetiségi kérdésben: az új kormány bemutatkozásakor²

...A magyar állam céljait (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) úgy vélem a legjobban szolgálhatni, hogy a magyarság, mely az államnak történelmileg is mindig megadta bélyegét, megerősíttessék. (*Helyeslés jobbfelől.*) Magyarországon csak magyar állampolgárt ismerünk, és a törvények alapján a magyar nyelv érvényesülésének mindenképpen érvényt szerzünk. (*Helyeslés jobbfelől. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: A hadseregben is?*) De ebből nem folyik az, hogy a gyűlölet szikráját vessük oda, ahol szeretettel is célt érhetünk. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Tudjuk, és fel is tesszük, hogy midőn a törvény alapján állunk, számíthatunk az országban minden elem ragaszkodására az államhoz, szeretetére a közös haza iránt. (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Közös?*) Viszont azonban minden merényletet, amellyel az ország egysége, magyar politikai jellege rendszeresen vagy pedig sporadice szubverzív elemek által veszélynek tétetnék ki, megbüntetünk, s annak rendje szerint megtoroljuk. (*Helyeslés jobbfelől.*) Ne higgye az országban senki, hogy a nem magyar ajkú honpolgárok érdekei elválaszthatók a magyarságétól. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) A közös történeti kapcsolat oly erős, hogy akkor lesz és van jó dolga mindenkinek ez országban, amikor a magyarnak jó dolga van (*Helyeslés jobbfelől.*), és a magyarság hanyatlása szükségszerűleg minden más elem hanyatlását vonná maga után.

A Horvát–Szlavonországokkal való viszonyainkat az 1868:XXX. tc. szabályozza, és midőn egyfelől ezen az alapon az országok politikai nemzetének kulturális érdekei kifejlődésén örvendünk,

¹ A miniszterelnökké előlépő, megbukott horvátországi bán – *Khuen-Héderváry* első ízben 1903. jún. 27–nov. 3 között volt kormányon – programbeszédében, nyilvánvaló taktikai megfontolásból, kevés a nemzetiségi vonatkozás. A beszéd mégis állást foglal a nemzetiségi kérdés valamelyest békülékenyebb megoldása mellett (A). Ezt a vékony összefüggést használja fel *Vlád Aurél*, az évtizedes magyarországi román politikai passzivitást megtörő dobrai képviselő, hogy országgyűlési vihart támasztó, figyelmet érdemlő bemutatkozó beszédében (B) egyrészt véleményt nyilvánítson *Széll Kálmán* nemzetiségi politikájáról, nem hallgatva el annak elődeivel szembeni pozitív vonásait sem, másrészt, hogy bejelentse: a magyarországi és erdélyi románok a politikai passzivitás teljes felszámolására törekszenek.

² Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, XVII. 198–203. l.

tesszük azt mind abban a törvényes alapon álló feltevésben, hogy ezek az országok az állami közösség iránt való ragaszkodásuk által mind a magyar államot, mind a saját speciális érdekeiket legjobban szolgálják. *(Tetszés a jobb- és a baloldalon.)* Ebből kiindulva a kormány azon lesz, hogy a függőben levő pénzügyi kiegyezés mielőbb véglegesíttessék. *(Helyeslés a jobb- és baloldalon.)* A pénzügyek terén. *(Halljuk! Halljuk!)* okszerű takarékoskosságot kívánunk szem előtt tartani. *(Mozgás a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Katonaság!)* Ez elkerülhetetlenül szükséges az államháztartás egyensúlyának biztosítása és fenntartása végett, mert minden körülmények között biztosítani kell, hogy az állam hitelének sértetlensége fenntartassék; ebből a célból is, de azért is, mert az egész állami életünk zavartalan fejlődése is ettől függ...

B

1903 júl. 8

*Vlád Aurél román nemzetiségi képviselő beszéde és Rátkay László felszólalása a nemzetiségek politikai jogairól a gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök programnyilatkozata feletti vitában*¹

Vlád Aurél: T. képviselőház! Mint egy új iránynak képviselője, mint egy oly párt képviselője szólok most fel, amely régóta nem volt ebben a házban képviselve, ... *(Felkiáltások jobbfelől: Soh'sem lesz olyan párt!)*

Majd a jövő választások fogják megmutatni, hogy igenis képviselve leszünk itten, leszünk itt legalább 18–20-an, bármit fognak is csinálni. *(Felkiáltások jobbfelől: Soha! Hosszan tartó zaj.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Vlád Aurél: T. ház! Én azt hiszem, hogy a szólás joga minden képviselőt megillet Magyarország parlamentjében, és valamint én meghallgattam mindenkit, úgy elvárom a t. túloldalról, hogy engem is meghallgasson, hiszen engem egy választókerület küldött ide, és a választókerület megvárhatja az uraktól, hogy képviselőjük szavát meghallgassák. *(Felkiáltások jobbfelől: De nem mondott semmit!)*

Rakovszky István: Nem is engedték, hogy mondjon valamit! *(Folytonos zaj.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Vlád Aurél: Idéztem azt, hogy a román nemzetiségi pártnak a híve vagyok, és ha engem megválasztottak annak a pártnak a programjával, azt hiszem, szabad nekem azt itt jelezni *(Halljuk! Halljuk!)*...

A magyar parlamentarizmus súlyos válságba jutott, s ezen csak teljes rendszerváltozás segíthet, amely lehetővé teszi, hogy a nemzet a választásokon híven kifejezze akaratát.

...Ha önök azt akarják, hogy a parlamenti rend és béke helyreállíttassék, akkor tessék olyan parlamenti reformot létrehozni, akkor tessék olyan választásokat csinálni, amelyeken a nemzet úgy, amint érez, kifejezhesse akaratát parlamentjében, mert én azt hiszem, hogy az a parlament nem fejezi ki híven a nemzet akaratát, amelyből a nemzetiségek csaknem teljesen hiányoznak.

B. Feilitzsch Arthúr: Miért voltak passzivisták!

Barta Ödön: A nép nem is volt passzivista, csak a vezetők! *(Általános zaj.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Vlád Aurél: Azt hiszem, hogy azok a képviselő urak, akik régebben tagjai ennek a háznak, tudják, hogy voltak már ebben a házban román nemzetiségi képviselők is, de eljött a Tisza-rezsim, és megbuktatta őket, eljött az a rezsim, amellyel önök sem voltak megelégedve, s amellyel mi sem vagyunk megelégedve.

Boncza Miklós: Passzivisták voltak!

¹ Közli: *Képv. Napló*, 1901–1906, XVII. 198–203. l.

Vlád Aurél: Dehogyan voltunk, a passzivitást kimondottuk kényszerűségből, kimondottuk azért, mert nem tudtunk egyetlenegy jelöltet sem megválasztani, mert zsandárral és bajonettel megakadályozták azt, hogy a mi választóink szavazhassanak. *(Nagy zaj és ellenmondások a jobboldalon.)*

Zboray Miklós: Nem is láttunk soha zsandárt választásnál! *(Derűtség balfelől.)*

Vlád Aurél: Akkor, amikor Pap Györgyöt, a függetlenségi pártnak egy tagját, aki egyúttal román is volt, kibuktatták, ez fényes bizonyítékot szolgáltatott nekünk arra, hogy az alatt a kormány alatt és olyan választási rendszer mellett nincs mit keresnünk a választási küzdelemben. Ezért mondtuk ki a passzivitást. Elég rosszul tettük, mert ha láttuk is, hogy erőszakos eszközökkel küzd a kormány, nekünk fel kellett volna vennünk a küzdelmet, és kényszerítenünk kellett volna a kormányt arra, hogy minden erőszakot alkalmazzon ellenünk, hogy joggal hivatkozhassunk arra, hogy íme, kizárnak minket a parlamentből. *(Zaj a jobboldalon.)*

B. Feilitzsch Arthúr: Elnyomottak!

Vlád Aurél: Igenis el vagyunk nyomva, és el voltunk nyomva... *(Felkiáltások a jobboldalon: Hol?)* Igenis el vagyunk nyomva akkor, amikor egy csaknem képtelen választási cenzust tartanak fenn csakis azért, mert attól félnek, hogy az erdélyi kerületekből nem fog annyi kormánypárti képviselő idekerülni, mint eddig. *(Nagy zaj a jobboldalon.)*

Leszkay Gyula: Egy negyedrészt annyi adó után szavaznak az oláhok Biharban, mint a magyarok. *(Nagy zaj.)*

Elnök: T. képviselő urak! A magyar parlamentben nekem kötelességem azt érvényesíteni Magyarország szabadelvűsége hírnevének érdekében is, hogy minél elszigeteltebb valaki ebben a parlamentben, annál teljesebb mértékben biztosítsam megnyilatkozásának szabadságát. *(Általános élénk helyeslés.)* Kérem tehát a t. képviselő urakat, a ház minden oldalán, hogy engem ebben támogatni szíveskedjenek. *(Élénk helyeslés.)*

Vlád Aurél: Köszönettel hajlok meg az elnök úr azon kijelentése előtt, amely zajongó képviselőtársaimat csendre inti. *(Mozgás a jobboldalon.)*

Elnök: Kérem a t. képviselő urat, hogy az elnöki figyelmeztetéssel megelégedve, a maga részéről ne méltóztassék kommentálni. *(Élénk helyeslés és derűtség a jobboldalon.) ...*

Vlád Aurél a továbbiakban kifejti, hogy – véleménye szerint – a magyar parlamentarizmus válságának egyik oka abban keresendő, hogy vannak pártok, amelyeket kormányképteleneknek tartanak.

A másik ok az, hogy a 67-es kormányok merőben teljesen elhibázott nemzetiségi politikát folytattak *(Mozgás)* akkor, amikor a nemzetiségeket a képviselőházból majdnem teljesen kirekesztették. *(Felkiáltások a jobboldalon és a szélsőbaloldalon: Nem igaz! Senki sem rekesztette ki!)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Bakonyi Samu: A nemzetiségeknek nincsen külön képviselői joguk! Ilyet mondani itt nem szabad. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Vlád Aurél: Én is azt mondom, hogy a nemzetiségeknek külön képviselői joguk nincsen. De a nemzetiségiek is magyar állampolgárok, és így nekik mint magyar állampolgároknak politikai jogaik is vannak. Mi nem zárkozhatunk el, és nem is akarunk elzárkozni az állampolgári kötelességek teljesítése előtt, tehát megkívánjuk és megkívánhatjuk, hogy minket is azon jogok illessenek meg, mint a hazának többi polgárait.

B. Feilitzsch Arthúr: Jogfosztás itt nem történt! *(Helyeslés a jobboldalon. Egy hang a szélsőbaloldalon: Miféle jogoktól lettek megfosztva? Folytonos zaj.)*

Barta Ödön: Seholy a világon a nemzetiségeknek annyi joguk nincsen mint ebben az országban. *(Zaj. Elnök csenget.)*

Vlád Aurél: Zavart utóvégre a t. képviselő urak csinálhatnak, de engem sodromból kihozni nem fognak. Ha én meghallgatom az urakat, elvárom, hogy engem is meghallgassanak. *(Folytonos zaj.)* Az azután tisztán az urak dolga, hogy osztják-e véleményemet vagy sem! *(Halljuk! Halljuk!)*

Mint már az előbb is kifejtettem, és ez az én meggyőződés is, a magyar parlamentarizmus egy

rendszerátalakítást mutatott fel az előbbi kormány beköszöntője alkalmával, amikor az a jog, törvény és igazság jelszavával lépett a törvényhozás elé. Nekem szilárd meggyőződésem és hitem, hogy ha Széll Kálmán kormánya ezt az elvet következetesen keresztülvitte volna, sikerült is volna neki ezt a rendszerátalakítást előidézni. Csakhogy éppen beteges parlamentáris helyzetünkől kifolyólag, a Széll-kormány, mely a múlt rendszerrel szakítani akart, éppen arra a többségre volt kénytelen támaszkodni, amely az előbbi rendszert is támogatta, s amely tüskön-bokron át követte Bánffy Dezső kormányzását. Széll is azokat a minisztereket fogadta be, akik a régi rendszer hívei voltak, pedig Széll Kálmán akkor, amikor azt mondta, hogy a jog, törvény és igazság elvét akarja érvényre juttatni, ezzel elismerte azt, hogy az előző kormány nem a jog, törvény és igazság elvén kormányzott. *(Mozgás a jobboldalon.)*

Csak nemrégiben hallottuk hangoztatni ebben a teremben az adott szónak szentségét. Azt hiszem, hogy ha a férfiút kötelezi az adott szó szentsége, annál inkább kötelezi az a törvényhozás, amely az államban a legnagyobb hivatást teljesíti. *(Egy hang jobbfelől: Mit akar ezzel mondani?)* Hogyha kíváncsi reá a t. képviselő úr, megmondom, hogy mit értettem ez alatt, és mire céloztam.

1861. augusztus 21-én, akkor, midőn az ország válságos helyzetben volt, talán válságosabb helyzetben, mint a mai, a képviselőház feloszlata előtt felállott Tisza Kálmán, és a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

„Jog- és törvényellenes ki nem egészítettése, valamint a törvényes kormány közege hiánya által gátoltatván a képviselőház abban, hogy a hazánkat érdeklő fő fontosságú kérdések s ezek között az alábbiakra vonatkozólag törvényjavaslatot készíthessen; addig is, míg erre képesítve lenne, az általa már elfogadott vagy kebelében többszörösen kifejezett elvek folytán kijelenti a képviselőház, hogy:

1. Az országban lakó minden nemzetiségek az ország területi s politikai integritásával nem ellenkező bármely igényeinek a feliratokban kifejtett elvek alapján kielégítését;

2. a különböző vallásfelekezetek közötti polgári és politikai teljes jogegyenlőségnek életbeléptetését kívánja.”

Ezt a javaslatot egyhangúlag elfogadták, és ennek az ígéretnek folytán az 1868. évi törvényhozás meghozta az ún. nemzetiségi törvényt, amelyet azonban egyetlenegy kormány sem hajtott végre. *(Ellenmondások jobbfelől.)*

Tessék inkább eltörölni ezt a törvényt, akkor legalább nem ér minket az a szégyen, hogy létezik egy törvény, amelyet nem tudnak, és nem akarnak végrehajtani. *(Zaj és mozgás.)*

Barta Ödön: Van olyan más törvény is! Hát a helységnevekről szóló? *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Vlád Aurél: A nemzetiségek azonban léteztek, dacára annak, hogy ezt a törvényt nem hajtották végre, és léteznek most is.

Gál Sándor: Megteremtették azzal a törvénnyel a nemzetiségeket!

Vlád Aurél: Megteremtette azokat az Úristen, és nem a törvény *(Mozgás.)*

Barta Ödön: Meg is bánta, azt hiszem! *(Általános, élénk derűtség.)*

Vlád Aurél: A t. miniszterelnök úr beköszöntőjében megígérte ugyan, hogy a törvény, jog és igazság alapján fog kormányozni, ebben az ígéretében tehát benne van az is, hogy kormánya a múltnak folytatása, minélfogva ugyanazoknak az elveknek alapján fog kormányozni, amelyek alapján Széll Kálmán kormányzott.

Ugron Gábor: Mert a mamelukokat átveszi, de ha nem venné át, akkor más kormány volna! *(Zaj. Egy hang a szélsőbaloldalon: Az csak frázis!)*

Vlád Aurél: Egészen más kérdés, hogy frázis-e vagy sem. Ha a miniszterelnök mondja, kötelességem hinni, amíg az ellenkezőről meg nem győződöm.

Azt hiszem, ebben benne van az is, hogy a nemzetiségi törvényt is végre fogja hajtani, mert az is törvény. Tekintettel azonban arra, hogy a volt kormány is megígérte azt, és mégsem hajtotta végre, bátorkodom a t. miniszterelnök úrhoz azt a kérdést intézni, hogy ha minden törvényt végre akar hajtani, végre akarja-e hajtani ezt a törvényt is? *(Mozgás jobbfelől)*, mert úgy vagyunk ezzel a nemzetiségi törvénnyel is, hogy ami benne van, azt nem hajtják végre, ami pedig nincsen benne,

azt meg végrehajtják. *(Zaj, mozgás és felkiáltások jobbfelől: Mi az!?)* Meg fogom magyarázni, ha talán egy kis kerülő utat kell is tennem *(Felkiáltások a jobboldalon: Ez az, amihez ért!)*, hogy azután rátérhessek a dologra. Nagyon fontos alkotmányjogi, közjogi kérdés ez; olyan, amelynek megvitatásánál azonban a válaszfalnak meg kell szünniök. *(Felkiáltások: Na! Na!)*

A múlt alkalommal, akkor, mikor Olay Lajos t. képviselőtársam a sajtószabadság megsértését hozta fel, fényes tanúbizonyságot szolgáltatott arról a magyar parlament, hogy midőn a polgárok alkotmányjogi biztosítékainak megsértéséről van szó, akkor a magyar képviselőház egyhangú tud lenni. Én most egy másik esetet, de épp olyan fontosat, vagy talán még fontosabbat óhajtok a t. ház színe elé hozni. Azt hiszem, aki a közjoghoz ért, aki az alkotmányos szabadság és a parlamentarizmus elveivel tisztában van, azt fogja mondani, hogy azok a kormányok, akik ezeket a rendeleteket kibocsátották, megszegették az alkotmányt, és lábbal taposták a törvényt. *(Halljuk! Halljuk!)*

Van-e a magyar parlamentnek egyetlen tagja, aki kétségbe fogja vonni azt, hogy a polgároknak joguk van szabadon, meggyőződésük szerint, politikai pártot alakítani. *(Nagy zaj és felkiáltások a jobb- és a szélsőbaloldalon: Csak államellenes ne legyen! Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)*

B. Feilitzsch Arthúr: Ez a szebeni komité!

Rakovszky István: Mi is hazaellenesek voltunk az önök szemében! *(Nagy mozgás.)*

B. Feilitzsch Arthúr: Miért véded úgy a nemzetiségeket? *(Halljuk! Halljuk!)*

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselőház, hogy a képviselő úr kifejtse, amit mondani akar.

Vlád Aurél: Azt hiszem, az állampolgárnak kétségbevonhatatlan joga, hogy olyan politikai elveket hirdessen, amelyek meggyőződésének megfelelnek. *(Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Ohó! Rafináltan beszél!)* Azt hiszem, hogy a kormánynak ezeket a meggyőződéseket tisztelnie is kell. *(Felkiáltások a jobboldalon: Ha hazaellenes!)* Ha hazaellenesek...

Ugron Gábor: Azt a bíróság állapítja meg!

Vlád Aurél: ... ha valaki törvényteleniséget követ, tessék azt becsukni, még ha miniszter követi is el.

Kétségbevonhatatlan joga a polgárnak, hogy azokat a politikai elveket kövesse és hirdesse, amelyek meggyőződésének megfelelnek. Így áll a dolog, és alkotmányunkban nem fog találni senki és törvényeinkben sem egyetlenegy korlátot, amely azt mondaná, hogy ilyen vagy amolyan politikai párt megalakítása tilos.

Visontai Soma: Benn van a büntető törvényben, hogy mikor üldözendő!

Vlád Aurél: Elismeri-e a törvényhozás a kormánynak azt a jogát, hogy azt mondassa, hogy én ilyen meg ilyen politikai pártnak a létezését, működését beszüntetem azt, meg nem engedem. *(Felkiáltások a jobboldalon: Van joga!)* Ez pedig megtörtént, és megtörtént éppen a román nemzetiségi párttal, melynek működését miniszteri rendelettel szüntették meg, és kimondották, hogy kihágást képez egy ily politikai gyülekezet összehívása, és hogy az pénzbüntetéssel vagy elzárással büntetendő. *(Felkiáltások a jobb- és a szélsőbaloldalon: Helyes volt!)* Azt hiszem, politikai pártot lehet alakítani.

B. Feilitzsch Arthúr: A haza ellen nem! Ott csinálták azonban a memorandumot is!

Lukáts Gyula: Mind börtönbe kellene csukni azokat, akik a memorandumot csinálták! *(Zaj a jobb- és a szélsőbaloldalon.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek! Ne méltóztassék a szónokot közbeszólásokkal folytonosan zavarni.

Vlád Aurél: Közjogász ebben az országban nem létezhetik, aki szavaimnak igazságát kétségbe merje vonni. *(Halljuk! Halljuk!)* Hisz nincsen törvény, amely eltiltaná a polgárt attól, hogy politikai meggyőződését hirdesse. *(Nagy zaj a jobboldalon és a szélsőbaloldalon.)*

Lukáts Gyula: Ha az nem hazaellenes!

Vlád Aurél: Nincsen törvény, amely jogot adna a miniszternek arra, hogy ezt vagy azt a politikai pártot feloszlatná. *(Nagy zaj a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ha nem nemzetellenes! Elnök csenget.)*

Hát a szocialista párt nemzeties párt? *(Zaj.)* És a szocialista pártnak működése még sincs meg-

szüntetve, és nincsen felfüggesztve. Márpedig, azt hiszem, amihez a szocialistáknak joguk van, ahhoz jogunk van nekünk is. *(Nagy zaj.)*

Tévednek azon képviselő urak, akik azt hiszik, hogy egy politikai párt csak úgy heccből alakul. A politikai pártok azért alakulnak, mert azon iránynak, melynek érvényesülését szeretnék, más politikai párt működésének keretében érvényt nem szerezhetnek, s ezért külön csoportosulnak. *(Zaj.)* Hogy azután helyesek-e ezek a politikai elvek, vagy nem...

Bartha Miklós: Ugye az mindegy?

Vlád Aurél: ... az igenis mindegy. *(Nagy zaj a jobb- és a baloldalon.)*

Bartha Miklós: S ha felgyújtják a házunkat!

Vlád Aurél: Aki törvénytelenséget követ el, tessék azzal szemben a büntető törvénykönyv vagy akár a többi törvények szigorával élni. Ott vannak a törvények!

Pap Zoltán: Már az alakulási törekvés is büntetendő!

Lukáts Gyula: Önök a császárhoz mentek Bécsbe! Így alkottak politikai pártot! Majd a körmükre koppintunk! *(Zaj. Elnök csenget.)*

Elnök: Csendet kérek t. ház!

Vlád Aurél: Az országnak vannak olyan polgárai, akik jóváhagyják azon elveket, amely elvek alapján engem a magyar képviselőházba is küldtek. *(Zaj a jobboldalon és a szélsőbaloldalon és felkiáltások: Mik azok az elvek?)*

Sebess Dénes: Az hazaárulás!

Vlád Aurél: Az nem hazaárulás! És a t. képviselő úr nagyon téved, ha azt hiszi, hogy én hazaáruló vagyok. Ez ellen a kifejezés ellen határozottan tiltakozom, és tiltakozom az ellen, hogy ezen ország bármely honpolgárára a hazaárulás bélyegét süssék addig, míg nincs pozitív bizonyíték arra, hogy az illető kinek és mikor adta el a hazát. *(Mozgás és zaj.)*

Én olyan elvakult és olyan elsüllyedt embert nem képzelhetek, aki képes volna hazáját elárulni.

Lukáts Gyula: Persze, ő az oláh hazát érti! Reservatio mentalis! Mondja meg, a magyar hazát érti? *(Zaj. Elnök csenget.)*

Vlád Aurél: Kijelentem, hogy én igenis kötelességemnek tartom azt, hogy teljes erőmből működjem közre e haza felvirágoztatására, és küzdeni fogok e haza nagyságáért és boldogságáért mindig *(Helyeslés).* Azt azonban elvárhatom, hogy ami mással szemben érénynek számít, velem szemben ne minősüljön bűnnek *(Zaj a jobboldalon és felkiáltások: Mi az?)* ... értem itt nemzetiségemhez való ragaszkodásomat.

Polónyi Géza: Ez üres frázis! *(Zaj a jobb- és a baloldalon.)*

Vlád Aurél: Bocsánatot kérek...

Elnök: Kérem, képviselő úr, én akarok pár szót szólani. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. képviselő urak mindnyájan helyeselték azt a figyelmeztetést, melyet a képviselő úr beszéde elején a t. házhoz intéztem. Méltóztassanak tehát következetesek lenni, és aszerint el is járni. *(Általános helyeslés.)*

Tessék folytatni képviselő úr!

Vlád Aurél: Én, t. képviselőház, hű állampolgára óhajtok lenni ennek az országnak. Azonban azt a jogát az országnak és senkinek el nem ismerhetem, hogy tőlem azt kívánja, hogy nemzetiségemhez hűtlen legyek, és megtagadjam származásomat. *(Nagy zaj a jobb- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Senki sem kívánja!)*

B. Feilitzsch Arthúr: Nem kívánjuk, csak ismerje el a magyar nemzet szupremáciáját.

Vlád Aurél: Majd alkalmam lesz erről bővebben is beszélni; hanem úgy látom, hogy ezek a közbeszólások beszédemet igen hosszúra nyújtják, ami az obstrukciónak hasznára szolgálna. Hát én most ebbe bele nem megyek, mert én az obstrukciót elvileg ellenzem. Én azt oly rendkívüli fegyvernek tekintem, amellyel csak kivételes esetben szabad élni, és ezt a kivételes esetet a jelen esetben fennforgónak nem látom.

Ami a t. miniszterelnök úrnak a nemzetiségi kérdésre vonatkozó programját illeti, őszintén

megvallva, én azt egészen világosnak nem találom. A t. miniszterelnök úr egyebek között azt mondja (*olvassa*): „A magyar állam céljait úgy vélem a legjobban szolgálhatni, hogy a magyarság, mely az államnak történelmileg is mindig megadta a bélyegét, megerősíttessék.” Ez a fő törekvése. Jól van, ezt aláírom, csakhogy ez ne történjék a mi rovásunkra.

B. Feilitzsch Arthúr: Miféle mi? Itt csak magyar emberek vannak és lehetnek!

Ugron Gábor: Ausztria rovására!

Vlád Aurél: Helyesnek tartom azt is, és azt találom, hogy a szeget a fején találta a miniszterelnök úr, amidőn azt mondta, hogy „ne higgye az országban senki, hogy a nem magyar ajkú honpolgárok érdekei elválaszthatók a magyarság érdekeitől.” Hát én sem választom el. A nemzetiségek sorsa akkor lesz jó – mondotta a miniszterelnök úr –, a nemzetiségek akkor lesznek boldogok, ha a magyar is boldog; azt azonban senki sem vonhatja kétségbe, hogy viszont az ország is akkor lesz boldog, ha minden egyes nemzetiség jól érzi magát itt, és boldog.

Veress József: De ne a mi rovásunkra!

Vlád Aurél: Az ország akkor lesz nagy és boldog, ha úgy a magyar – a fajmagyart értem –, mint a szerb, tót, román megleli honját e hazában. Minthogy pedig a t. miniszterelnök úr programja és az a párt, amelyre támaszkodik, ti. a szabadelvű párt, mely ebben a tekintetben nagyon sokat vett (*Felkiáltások a jobboldalon: Azzal, hogy keveset csináltunk!*) erre semmi biztosítékot nekem nem nyújt, azért a kormánynak bizalmat nem szavazhatok. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások: Hála Istennek!*) Igen sokan azok közül, akik mostan lármáznak, olyan vidéket képviselnek, ahol románok vannak. Lesz gondunk, hogy többé be ne kerüljenek ide.

B. Feilitzsch Arthúr: Miféle fenyegetés ez? (*Helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások: Senki sem fél!*)

Vlád Aurél: Zichy János mélyen t. képviselőtársam azt is mondotta, hogy a liberalizmus csődöt mondott. Hát a liberalizmus nem mondott csődöt, mert liberalizmus nálunk nem létezett. Nem létezett, mert közjogi kérdésekben az ún. liberális párt nemcsak hogy liberális politikát nem folytatott, hanem határozottan reakcionárius irányt követett. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Vagy talán liberális intézmény a főispán túlhatalma, talán liberális intézmény a virilizmus intézménye, talán liberális intézmény a főispán és a szolgabíró kandidációnális joga, talán liberális intézmény a főrendiház rendisége? Én azt hiszem, hogy azok nem liberális intézmények. (*Egy hang a jobboldalon: De szükségesek!*) Minden szükséges, ami a szabadelvű párt hatalmának megtartását segíti elő! (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon. Nagy zaj a jobboldalon.*)

Szöts Pál: Csakhogy találkoztatok!

Vlád Aurél: Az erőszak alkalmazásában, ebben igenis liberálisak az urak!

Miután a t. kormány ilyen pártra támaszkodik: én bizalommal nem viseltethetem a kormány iránt (*Élénk felkiáltások jobbfelől: Hál' Istennek!*), s a miniszterelnök úr programnyilatkozatát tudomásul nem vehetem. (*Zajos helyeslések és derűlttség a jobboldalon.*)

Elnök: Ki következik?

Gr. Teleki Sándor jegyző: Rátkay László!

Rátkay László: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Én a miniszterelnök úr programjához akarok szólni, de azt hiszem, hogy a t. ház meg fogja nekem engedni, hogy egy-két szóban megjegyzéseket tegyek Vlád Aurél képviselőtársam beszédére is. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

Nagy figyelemmel kísértem t. képviselőtársam beszédét, mert azt hittem, hogy bizonyos nemzetiségi sérelmeket fog itt a ház elé tárni, és ő, az igazat megvallva, iparkodott is magát első felszólalása alkalmával ebben a házban mártírként bemutatni. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) Azonban, t. ház, ez az ő mártírként való bemutatkozása nem sikerült, s a t. képviselő úr nem érte el célját, hacsak nem az volt a célja, amire nézve – lehet, hogy beszédét talán nem egészen jól értettem – megbocsásson nekem a t. képviselőtársam, bizonyos gyanú ébred bennem hogy ti. amidőn azt mondotta, hogy a magyar parlamentarizmus csődje bekövetkezett, mert bizonyos ígéreteket nem bírt teljesíteni – fel is említette a katonai javaslatokat – hogy, mondom, ez Bécsre vonatkozott, és az volt a célja, hogy Bécs felé történjék a nemzetiségiek részéről a bemutatkozás, hogy „íme, mi híveid vagyunk”. (*Mozgás. Halljuk! Halljuk!*)

Hogy miért merült fel ez a gyanúm, t. ház? Éppen azért, mert a t. miniszterelnök urat látom abban a székben. (*Mozgás és zaj jobbfelől. Felkiáltások a jobboldalon: No ezt eltalálta! Most nagyot mondott! Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*) Nem szoktam nagyot mondani, és amit mondok, azt mindig előre meggondolom. A jövő és a sors, t. ház, igen sokszor bizonyos apró kérdésekben nyilatkozik meg. Mintha a jövő beszélne hozzánk abban a két jelenetben, hogy pár nap előtt a t. miniszterelnök úr mutatkozott be itt kabinetjében Tomasiccsal és a t. honvédelmi miniszter úrral, és törték a magyar nyelvet, hogy a magyar ember arcába szökik a szégyen pírja. (*Nagy zaj és ellenmondások jobbfelől. Felkiáltások: Micsoda beszéd ez? Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) És ezt a jelenetet kiegészíti ma Vlád Aurél bemutatkozása. Azt mondhatnám, hogy az egész mintegy a jövő zenéje. Azonban t. képviselőtársam legyen megnyugodva: a nemzetiségi törvénynek azt a végrehajtását, amelyet ön kíván, nem kellene kívánnia. Megnyugtathatom t. képviselőtársamat az iránt, hogy a nemzetiségekkel azon előzékenységgel és nagylelkűséggel, amellyel a magyar állam bánik velük (*Általános helyeslés*) a világnak egy államában sem bánnak el. Ha t. képviselőtársaim a nemzetiségi törvénynek revízióját és igazságos végrehajtását kívánják, akkor méltóztassék megszívlelni a nemzetiségi törvénynek alapját, a lelkét, azt az egyedüli gondolatot, amely benne van: hogy az egységes magyar nemzethez hűnek kell lenni.

Vlád Aurél: Mikor voltunk hűtelének? (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Mikor Bukarestbe mentek!)

Rátkay László: Az a baj, hogy mindig a nemzetiségi törvény kihatásait nézik, és sohasem nézik az alapot: az egységes magyar nemzetet. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.) Legyen megnyugodva t. képviselőtársam – amint beszédemet kezdettem –, vállalkozása, hogy mártírként mutatkozzék be, nem sikerült. A magyar országgyűlés t. képviselőtársamat meghallgatta, talán egy-két közbeszólás reá zavarólag hatott, de ez nem volt ok arra, hogy a t. képviselőtársam mintegy fenyegetőleg mondja a t. kormányparti képviselőkhöz, hogy többen fognak bejönni.

Vlád Aurél: Jönnék, jönnék!

Rátkay László: ... Bocsánatot kérek, én a magam részéről örömmel veszem...

Pap Zoltán: Üdvözljük őket, csak jöjjenek!

Rátkay László: ... ha nem maradnak meg a passzivitás alapján. Méltóztassék t. képviselőtársaimnak bejönni a magyar parlamentbe, és méltóztassék igazsáikat és jogukat itt megvédelmezni. A magyar parlament mindig meg fogja önöknek engedni azt, hogy azokat itt férfiasan megvédelmezhessek, mert az politikailag igazoltabb, itt előállani és azt mondani, hogy a nemzetiségi törvény nincs végrehajtva, mint panaszkodni menni Bécsbe az osztrák császárhoz, panaszkodni menni Romániába, amely – talán be fogja ismerni t. képviselőtársam – mégis csak külföld...

C

1903 júl. 13–14

*Vészi József és Popovics Vászín István horvát képviselő vitája gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök horvát politikája és a horvátországi magyar iskolák tárgyában a miniszterelnök programnyilatkozata feletti vitában*¹

Vészi József: ...A t. miniszterelnök úrnak Horvátországban 20 éven át kimutatott egyénisége talán a jog, törvény és igazság ideáljaként mutatja őt nekünk? (Egy hang a jobbközépen: A magyarok érdekében tette!) Erre majd rátérek. Nézzük meg most t. ház, milyen Horvátországot vett át gróf Khuen-Héderváry Károly, és milyen Horvátországot hagyott ott? (Halljuk! Halljuk!) Átvett egy forrongó osztrák provinciát. És mit hagyott ott? Egy berzenkedő délszláv államot. (Mozgás jobbfelől.) Horvátország osztrák provinciából berzenkedő délszláv állammá való átalakulása: ez a t. miniszterelnök úr húsz évi báni működésének eredménye. (Nagy zaj jobbfelől.)...

¹ Közli: Képv. Napló, 1901–1906, XVIII. 291–293., 295–298. l.

Barta Ödön: Tessék vigyázni, Horvátország nem állam. *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Vészi József: Nagyon köszönöm Barta képviselő úr kioktatását, de magyar közjogot sem tőle, sem mástól nem fogok tanulni. *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Olay Lajos: A bán ellen tessék harcolni! *(Nagy zaj.)*

Vázsonyi Vilmos: Tessék átengedni a másik oldalra! *(Szűnni nem akaró nagy zaj. Elnök csenget.)*

Olay Lajos: Ez már szégyen! *(Mozgás és zaj.)*

Vészi József: Egyébiránt széles Magyarországon nincsen ember, aki, mikor én Horvátországot berzenkedő délszláv államnak neveztem, ebben az iróniát észre ne venné. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* A t. képviselő úr nyilván szórakozottan hallgatja beszédemet, s ezért nem vette azt észre. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Olay Lajos: Tessék a bán háta mögé ülni. *(Nagy zaj a baloldalon.)*

Elnök: Kérem Olay képviselő urat, ne zavarja folytonosan a szónokot. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Pichler Győző: Ezzel még nem védte meg a bánt!

Olay Lajos: Te is odavaló vagy!

Pichler Győző: Bolond lyukból, bolond szél fúj. *(Szűnni nem akaró zaj.)*

Elnök: Kérem ismételten Olay képviselő urat, méltóztassék a szónokot nyugodtan meghallgatni.

Vészi József: Kérem a t. képviselő urakat, ne zavarják ilyen viharos incidensekkel beszédemet, mert a végére akarok eljutni. Meg akarom mutatni, hogy az eredményekben hogyan módosult, hogyan érvényesült a t. miniszterelnök úrnak kétségtelen jó intenciója Horvátországban. Ő ugyanis félreértette hivatását. A t. miniszterelnök úr lement Horvátországba azzal, hogy ott rendet fog csinálni. Pedig a rendet ott már megcsinálta báró Ramberg, mint királyi biztos. A miniszterelnök úr küldetése az volt, hogy ott békét csináljon. Békét a horvátok nemzeti érzése és a magyar államegység eszméje között. Békét, mely a közintézmények rokonságában, a horvát intézményeknek magyar szabadsággal való megtelítettségében lelje alapját. E helyett a t. miniszterelnök úr csak rendet csinált, de egy fogház rendjét, melyben ő és a kormányzat eszközei és talán még mások is, a porkoláb szerepét játszották, egész Horvátország népe pedig foglalkozásra és vallásra való különbség nélkül a rab szerepét vitte. Az a kép, amelyet Horvátország a miniszterelnök úr távozása után mutat, nem valósággal egy zendülésben levő fegyház-e, és nem úgy nyert-e megoldást, hogy úgy, ahogy, erőszakkal elnyomták ezt a zendülést, a fegyház igazgatóját pedig áthelyezték. *(Tetszés és helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Nézzük mármost, mennyiben helyes az a mentség, melyet innen a jobbközépről hallottunk elhangzani, hogy tudniillik magyar érdekből tette mindezt? Erről lesz még sok alkalmunk beszélni az indemnitás és a költségvetés során. Ma csak egyetlenegy tényt kívánok megállapítani. Ez a tény az, hogy a Horvát-Szlavonországban a Dunántúlról, fájdalom, évenként lecsurgó magyarság Szlavóniában már az első generációban elveszti nemzeti jellegét. Rosszul mondom, nem veszti el, hanem erőszakkal vetkőztetik ki azt a kivándorló magyarságot nemzeti jellegéből. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

Polónyi Géza: Ez igaz! Meggyőződtem róla magam Csáktornyán és másutt is.

Vészi József: A szobámban láttam egy dereshajú, ősz szakállú ember arcáról a könnyeket leperegni, amidőn hozzám, mint a magyar publicisztika egyik munkásához jött, mint lelkes magyar ember segítséget kérni a veszendőbe menő magyarság ezreinek megmentésére, mert semmiféle kérés-sel, semmiféle kunyorálással, semmiféle törvényes lépéssel nem tudjuk ott magunknak azt a beneficiumot kieszközölni, hogy egyetlenegy magyar iskolát kapjanak. *(Zaj és nyugtalanság a szélsőbaloldalon.)*

Beöthy Ákos: Szégyen, gyalázat! *(Nagy zaj a jobboldalon.)*

Vészi József: Egyetlenegy magyar iskolát sem kaphatnak! *(Mozgás és zaj a jobboldalon.)*

Gajáry Géza: De tavaly ezt még nem vette észre! *(Nagy zaj.)*

Gál Sándor: Ellenben Tomasicot behozta miniszternek!

Vészi József: Mindez igaz, és ezekért helytálló! *(Halljuk! Halljuk!)*

Polónyi Géza: Hiszen a zágrábi fogadóknak nem tűrik meg, hogy magyarul beszéljen az ember! (Nagy zaj a ház minden oldalán.)

Elnök: Kérem méltóztassanak csendben lenni, mert nem hallom a szónokot!

Popovics Vászín István: Mindez nem áll! (Ellenmondások a baloldalon.) Én mint tanférfiú jobban tudhatom ezt, mint Vészi úr! (Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez is miniszter akar lenni!)

Vészi József: Mindaddig, amíg Popovics Vázul István képviselő úr és íróársam általános aszszerciókkal akarja megcáfolni az általam felhozott adatokat: engedje meg, hogy túltegyem magam az ő ellenvetésein. Méltóztassék adatokat felhozni, és megmondani, hogy hol van Horvátországban magyar tannyelvű iskola? Ha méltóztatik egyet is mutatni, akkor én is szívesen igazat adok neki.

Popovics Vászín István: A Szerém megyei „maradék”-ban is van magyar iskolai (Egy hang a jobboldalon: Vészi úrnak kötelessége lett volna ezt tavalý megmondani, ha tudta! Zaj jobbfelől.)

Polónyi Géza: Zágrábban inzultálják az embert, ha a fogadóban magyarul beszél! Velem megtörtént! (Nagy zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Vészi József: Vagy talán abban lássuk a nemzeti szellemnek haladását 20 év alatt, hogy a közös hivatalok címereiről, ott ahol a „magyar királyi” szavak állottak, lassan-lassan a „magyar” szó lekopott, és hogy e címerek ma már csak „királyi” postahivatalokról és hatóságokról szólnak Horvátországban? (Úgy van! a szélsőbaloldalon. Zaj jobbfelől.) Vagy talán abban lássuk a nemzeti szellem haladását, hogy a legutóbbi zavargások alkalmával, amidőn a felbujtogatott és félrevezetett horvát tömegek a magyar állami és nemzeti életnek előre tolt őrszemeit, a magyar államvasúti tisztikarnak derék tagjait életük és vagyonuk biztonságában fenyegették: hogy akkor az igen t. miniszterelnök úr legközelebbi szomszédságából nemcsak a bujtogatók üzelmeinek elítélése hangzott fel, hanem egyúttal súlyos vád is a magyar államvasúti tisztviselők ellen (Úgy van! a szélsőbaloldalon. Mozgás és zaj jobbfelől), azok ellen, akik ott a magyarság ügyét szolgálják.

Gr. Bánffy Miklós: Hiszen Vészi is tudomásul vette Széll Kálmánnak ebben a kérdésben adott választát! (Zaj. Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.)

Vészi József: Széll Kálmán nem mondta soha, hogy a magyar állami tisztviselők pökhendi és kihívó viselkedésükkel vonták magukra a horvátok haragját, amint ezt a bán tőszomszédságából kijelentették. (Zaj jobbfelől. Halljuk! a szélsőbaloldalon.)

Polónyi Géza: Cernkovics is nyilatkozott a „Heimathschein”-ek dolgában; majd tárgyalunk erről is!

Vészi József: A t. miniszterelnök úrnak Horvátországban elért kormányzati sikereit mégis csak két tény jellemzi legjobban: az, hogy az utóbbi 6 hónap során két forradalmat is látott Horvátország. (Úgy van! a szélsőbaloldalon.) Az egyiket a horvátok a szerbek ellen, a másikat a horvátok a magyarok ellen csinálták. Azt gondolom, hogy hat hónap alatt két forradalmat provokálni, valóban világrekordszámba mehet. Egyet azonban hozzá kell tennem; s ez az, hogy a kormányzati terrorizmusnak az a mértéke, amely ott dűl, a sajtó-, szólás- és gyülekezési szabadságnak az [az] elfojtása, amely ott 20 év óta napirenden volt, nálunk 20 hónapig sem tarthatna, de még a 20. hét előtt is már beállana a közvélemény egészséges reakciója az ilyen zsarnokság ellen...

*Popovics Vászín István:*² T. ház! Vészi József t. barátom és képviselőársam tegnapi felszólalása³ folytán, mikor azt állította, hogy Horvát- és Szlavonországban nem létezik egyetlenegy magyar ajkú népiskola sem, sőt hogy az ott lakóknak nem is volt soha megengedve, hogy olyan népiskolát felállítsanak, én közbeszóltam és azt mondtam, hogy én tanférfi létemre azt jobban tudom, mint t. barátom. Ő engem személyesen aposztrofált, hogy nevezem meg azon magyar ajkú népiskolákat, amelyek Horvát- és Szlavonországban léteznek. Egyet meg is neveztem, azonban nem akartam és

² *Popovics Vászín István* horvát képviselő válasza már 1903. júl. 14-én (*Képv. Napló*, 1901–1906, XVII 295–298. l.) hangzott el.

³ *Vészi József* vonatkozó, az irat első részében idézett felszólalását 1903. júl. 13-án (*Képv. Napló*, 1901–1906, XVII. 291–293. l.) mondotta el.

nem mertem igénybe venni az idő előhaladottsága miatt a t. ház figyelmét, mert a t. ház a nagyméltóságú elnök enunciaciója folytán egy igen fontos és sürgős interpelláció küszöbén állott, mely arról szólt, hogy az országnak egy egész vidékét árvíz sújtotta. Ilyen interpelláció küszöbén nem mertem igénybe venni a t. ház figyelmét, hanem most vagyok bátor a t. ház kegyes engedelmével személyes kérdésben ezen ügyben felszólalni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Horvát- és Szlavonországban 1888-ban, tehát abban az időben, mikor a miniszterelnök horvát bán volt, keletkezett az új iskolatörvény. Ezen új iskolatörvény alapján léteznek ott nyilvános népiskolák, nyilvánosak pedig azok, melyeket az ország és a politikai községek felállítanak. Ezen nyilvános iskolák felállítatnak és fenntartatnak az ország politikai községeinek eszközeivel.

Ezen iskolák előadási nyelve a horvát vagy a szerb nyelv. Minden más iskola, amelyet hitközségek, magánosok vagy szerzetesrendek állítanak fel, felekezeti vagy magániskola. Ezen felekezeti iskolákban vagy magániskolákban, melyeket olyan községek állítanak fel, amelyek nem a horvát vagy szerb, hanem más nemzetiséghez tartoznak, az előadási nyelv a gyermekeknek anyanyelve, és a törvény szerint csak az követeltetik, hogy a horvát vagy szerb nyelv mint rendes kötelező tantárgy adassék elő. (*Helyeslés.*)

Itt van kezemben, és leteszem a t. ház asztalára a horvát-szlavon és dalmát kormány vallás- és közoktatásügyi osztálya hivatalos közlönyének utolsó számát, amely 1903. június 30-án jelent meg. Ezen hivatalos közlönyben foglalt kimutatás szerint létezett Horvátországban a volt iskolai év végén összesen 1400 népiskola. Ezen 1400 népiskolából 1327 volt nyilvános, tehát vagy az országnak, vagy a politikai községeknek költségén felállított és fenntartott népiskola; volt azonkívül még 40 felekezeti és szerb autonóm iskola és 33 magán népiskola. Ezen népiskolák közt a múlt iskolai év végén magyar ajkú alsó, vagyis elemi népiskola létezett Horvátországban összesen 24, és pedig a nyilvános községi iskolák közt volt Verőce megyében 4, Szerém megyében 2, nevezetesen a következő községekben: Budakovácon, Novi Gradácon, Tercinopolyban, Vladiszlavciban, Csakovciban és Opatovácon összesen 6 magyar ajkú nyilvános, tehát a magyar ajkú politikai községek által fenntartott vagy segélyezett népiskola. Azonkívül magyar ajkú felekezeti népiskola volt 7, és pedig Verőce megyében 4, Szerém megyében 3, nevezetesen a következő helyeken: Antunovácon, Harasztinón, Lászlóvón, Rétfalun, Nikincén, Maradikon és Korodjon összesen 7. Magán magyar népiskola volt összesen 11.

A horvát iskolai törvény megengedi, hogy pusztákon is lehet népiskolát felállítani, ha távol esnek a faluktól és községektől. Ilyen pusztai népiskola volt 5, és pedig: Satrinice, Ovcsara, Szolnok, Moja Volja és Orom nevű pusztákon.

Volt még ezenkívül 6 vasúti iskola, nevezetesen Zimonyban egy, Zágrábban egy, Bródon egy, Moravicán egy, Vinkovcén egy és Eszéken is egy.

Hogy mennyire előzékenyek a községek ilyen magyar ajkú vasúti népiskola felállításánál (*Egy hang balfelől: Nagyon!*), arra nézve példaképpen felhozom, hogy Eszék város közönsége akkor, amikor híre járt annak, hogy a vasúti hivatalnokok részére magyar ajkú népiskolát kell felállítani, egy 10 000 korona értékű helyiséget, 6000 négyszögméternyi térséget 2000 korona árban engedett át ezen népiskola számára. Ennélfogva tisztelt barátomnak az az állítása, hogy a magyaroknak a hatóságoknál kunyorálni kell azért, hogy magyar ajkú népiskolákat állítsanak fel, nem áll.

Ezekből a hivatalos adatokból mindenki kivehetette azt, hogy tegnap nekem volt igazam és nem neki.

Én nem használom fel ezt az alkalmat arra, hogy azokra bővebben kiterjeszkedjem. Az sem áll, amit a t. barátom ez alkalommal a miniszterelnöknek Horvátországban kifejtett 20 évi kormányzásáról mondott, hanem mondhatom, hogy napjainknak történetírója egy olyan kiváló és jeles államférfiúnak, mint amilyen a miniszterelnök, 20 évi működését nem fogja t. Vészi barátom beszédéből és még kevésbé az ő hírlapi cikkeiből megítélni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.*) Annak a történetírónak első feladata lesz megbírálni, milyen állapotban voltak azok az országok 20 év előtt; megbírálni, mennyire szilárdította a miniszterelnök mint horvát bán azt a törvényes alapot, amelyen Horvát-, Szlavon- és Dalmátország az 1868:XXX. törvénycikk alapján áll az összállamhoz. (*Úgy van! a jobboldalon.*) Feladata lesz annak a történetírónak megbírálni

mint tudott a bán létrehozni és szervezni olyan erős pártot, mint aminő Horvátországban a nemzeti párt, amely ennek a törvényes alapnak zászlóvivője és főoszlopa. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Meg kell majd bírálnia annak a történetírónak mindazon nagy kulturális vívmányokat, amelyeket a miniszterelnök mint horvát bán 20 év óta tudott ott nemcsak a közigazgatás szervezésénél, nemcsak a judikatúrában, hanem a közlekedés, közgazdaság, közoktatás és a közművelődés terén is létrehozni. *(Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: Erőszak, statárium, no hiszen szép kis dolgok! *(Nagy zaj a jobboldalon.)* Lehet, hogy önöknek tetszik, nekünk nem tetszik! *(Folytonos nagy zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk!)*

Elnök: Valakit megtámadni és a védelmet meg nem hallgatni, nem méltányos dolog. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Kubik Béla: Meghallgatjuk! Nem menne talán Nagyváradra? *(Nagy zaj.)*

Popovics Vászín István: A t. képviselő úr engem nem fog túlkiabálni, mert nekem erősebb hangom van. Nyolc hónap óta türelemmel hallgatom önöket; méltóztassanak engem is meghallgatni. *(Folytonos nagy zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* Nyugodtan mondom mindezt, nemcsak mint ennek a háznak szerény tagja, hanem mondom, mint nevelő, hogy több mint 10 év óta különös divat kapott nálunk lábra; a sajtónak egy részében nem kultiválnak mást, mint túlzásokat és frázisokat. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Ugron Gábor: Cenzúra van ott! Magyarország szégyenére cenzúrát kell ott fenntartani! *(Nagy zaj a jobboldalon.)*

Kubik Béla: Ezt is Horvátországban tanulták! *(Folytonos nagy zaj jobbfelől.)* Itt akarják meghonosítani azt is, be akarnak ide ültetni minden horvát intézményt. *(Nagy zaj a jobboldalon.)*

Fáy István: Nincs nekünk ilyen korrepetitorra szükségünk! *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Popovics Vászín István: Ha akadna ember, aki összesítené mindazon frázisokat, amelyeket 10 év óta elmondottak nálunk a sajtóban, sőt ebben a házban is, és levonná belőlük a konzekvenciákat: akkor az urak meggyőződnének arról, hogy ez a sok frázis több pusztítást vitt véghez, mint valamely ragályos betegség. *(Úgy van! a jobboldalon. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Ugron Gábor: A cenzúra csinálta! Ha szabadsajtó volna, akkor nem volna így!

Popovics Vászín István: Hangoztatják általánosságban, hogy a hazai ipar hanyatlik, hanem tudok én egy hazai ipart, amely virágzik nálunk, és ez az az ipar, amellyel szűnyogból elefántot csinálnak. *(Élénk derűtség a jobboldalon. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)* Ez egy honi gyártmány, de nem hiszem, hogy ebből magunk megélni tudnánk, még kevésbé, hogy ebből külföldre szállíthatnánk, mert ez nem valami kiváló kiviteli cikk. *(Derűtség a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: Rossz viccekkel szabadsajtót nem lehet csinálni. *(Nagy zaj jobbfelől.)*

Popovics Vászín István: Csodálom, hogy egy olyan jeles tollú író és egy olyan ékes szavú szónok, mint Vészi József, hogyan ócsárolhatta egy ilyen kiváló államférfiúnak mint gróf Khuen-Héderváry miniszterelnök úr, 20 évi működését. *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Kubik Béla: Mert igaza volt! *(Ellenmondás jobbfelől.)*

Popovics Vászín István: Horvátországban lecsillapultak a kedélyek, helyreállt a nyugalom – mindezt újra felkavarni oly helytelen túlzásokkal és üres frázisokkal, ahogy azt Vészi barátom tette, ez nem helyes, ez nem hazafias eljárás. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Látván ezen pusztításokat, amelyeket a botrányt hajhászó sajtónak egy része elkövet családi és társadalmi életünkben, és látva azon pusztításokat, amelyeket állami életünkben véghezvisz a túlzásoknak hajhászása e házban, nekem kötelességem azt mondani, hogy: „Videant consules ne quid respublica detrimenti capiat!” *(Helyeslések a jobboldalon.)*

Vészi József: T. képviselőház! Nagy örömmel és megnyugvással... *(Zaj jobbfelől.)*

Elnök: Mi címen kíván a képviselő úr szólani?

Vészi József: Személyes kérdésben kérek szót! *(Halljuk! Halljuk!)*

Elnök: Vészi József képviselő úr személyes kérdésben kér szót. *(Halljuk! Halljuk!)*

Kubik Béla: Már nem beszélhetsz olyan könnyen, mint amikor a kormánypárton ültél! *(Úgy van! a szélsőbaloldalon. Derűtség ugyanott. Zaj jobbfelől.)*

Elnök: Csak Vészi képviselő úr szólhat személyes kérdésben! (*Derültség jobbfelől. Halljuk! Halljuk!*)

Vészi József: Nagy örömmel és megnyugvással hallottam t. képviselőtársamnak az imént a ház elé terjesztett adatait. Ezen adatoknak bővebb mérlegelésére nyílik majd alkalom egy későbbi vita során, most csupán azt konstatalem, hogy magában a tényben, hogy egyetlenegy magyar ajkú iskola sincs Horvátországban, tévedhettem, de az az adathalmaz, amelyet t. képviselőtársunk most elének terjesztett, igen szomorú képét adja annak, hogy a Horvát–Szlavonországban kivándorlott magyarságnak a magyar nemzeti szellemben való konzerválására micsoda eszközök állanak rendelkezésre. Hiszen hallottuk, hogy 1400 iskola közül – a 8 vasúti iskolát leszámítva – mindössze 16 magyar ajkú iskola áll fenn, tehát alig egy százalék. Erre én csak azt mondom, hogy quid hoc per tantum sit.

Ez az egyik.

A másik dolog, hogy ha már személyes kérdésben a ház t. elnöke a szólásjogot nekem megadta, az, hogy egyúttal engedelmet kérek a t. háztól két megjegyzés megtételére. A gyorsírói jegyzetek elolvasásánál meggyőződtem arról, hogy tegnapi felszólalásom közben két olyan közbeszólás hangzott el a házban, amelyeket én arról a helyről, ahonnan beszéltem, meg nem hallottam. E közbeszólások egyikét sem hagyhatom megjegyzés nélkül. Amidőn a horvátországi állapotokat vázoltam, „egy hang” jobbról a következő közbeszólást mondotta: „Vészi úrnak kötelessége lett volna ezt tavaly megmondani, ha tudta!” Ennek a közbeszólásnak a nyilvánvaló értelme, ugyebár, t. képviselőház, az, hogy én Széll Kálmán kormányszata alatt nem mertem Horvátország kormányzati szelleméről ilyen kritikát gyakorolni. Ezzel szemben, minthogy politikai reputációm és politikai következetességem forog kockán, legyen szabad egyetlenegy passzust felolvasnom egy vezércikkből, amelyet ez évi május hó 13-án írtam, amely kommentálta a horvát ügyre vonatkozólag e házban lefolyt vitát. Ebben a cikkben a következőket írtam (*olvassa*): „Azok a becsempészett proklamációk csak az a szikra voltak, amely a horvát néplélekben lappangó forradalmi puskaport felgyújtotta. A hiba és a baj nem ott van, hogy egy svájci városban egy maroknyi horvát cselszövő működik, hanem hogy ott évek hosszú sora óta mindenféle szubverzív irányú törekvések rendszeresen feldúlták a társországok lakosságának lelki világát. Az iskola beléje oltotta a nagyhorvát hóbortot, a papság a szószékről beléje plántálta a magyar nemzet ellen való gyűlöletet, a sajtó és az egyetem beléje nevelte a horvát állameszme közjogi fikcióját. Ennyiféle oldalról csepegtették a horvát lelkekbe a mérget. Csoda-e, ha megbódultak és megkergültek tőle? A horvát közoktatásügy, a horvát egyházi élet és a horvát irodalom és tudomány valóságos gyakorlati tanfolyammá alakult a jövőd horvát forradalom vezetői és harcosai számára. A végzetes indulatoktól megmételyezett szívek, a hibás irányba terelt elmék, a nagyzási hóbort számára lefoglalt s agyarkodó türelmetlenséggel telített törekvések talajában buján tenyészett hosszú esztendőkön át a forradalmi dudva; s nem akadt kéz, amely a gyomlálás munkájára vállalkozott volna.” (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Az az igen t. képviselőtársam, aki szíves volt tegnap ezt a közbeszólást felém röpíteni, legyen kegyes bevallani, hogy ez az én vélekedésem a miniszterelnöknek horvátországi kormányzásáról nem akkor képződött, mikor a szabadelvű párt kötelékét elhagytam, mert az igen t. miniszterelnök úr is lesz szíves nekem igazságot szolgáltatni abban, hogy az ő megítélésében 15 éven át feltétlenül konzekvens voltam. (*Mozgás jobbról.*) Köszönöm az igen t. miniszterelnök úrnak fejbőlintással adott megerősítését...

2

*Iratok a nemzetiségi pénzüzetek működésének korlátozása tárgyában*¹

A

1903 júl. 21

Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter átirata gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz és részletes javaslata a nemzetiségi pénzüzetekkel szemben foganatosítandó törvényhozási és egyéb rendszabályok tárgyában

ME 1904–XIV–741 (ad 3417/1903)
(Gévelt hivatalos másolat)

Kereskedelemügyi m. k. miniszter

5394/el. sz. – *Igen bizalmas*

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

Nagyméltóságod hivatali elődének a nemzetiségi, különösen pedig a pángermán üzelmek tárgyában múlt évi szeptember hó 6-án 3166 és folyó évi május hó 6-án 938. szám alatt kelt nagybecsű átirataira a nemzetiségi pénzüzetekkel szemben foganatosítandó törvényhozási és egyéb rendszabályokat illetőleg van szerencsém álláspontomat a következőkben összefoglalni.

¹ A nemzetiségi pénzüzetek és a nemzetiségi mozgalmak összefüggése a nyolcvanas évektől kezdve szinte állandóan foglalkoztatta a kormányzatot. (I. Iratok I., II. és III. köt. von. iratait.) Központi kérdéssé, a nemzetiségi pénzüzetek *hatósági* ellenőrzése követelésének felvetéséig elsodródó problémává az ügy a magyarországi német mozgalom század eleji hirtelen felélénkülése után vált, amikor – mint arra rámutatunk (Iratok III. 50. sz. irat) – nyilvánvaló lett, hogy a magyarországi német nemzetiségi mozgalom az erdélyi szász pénzüzetekkel kapcsolatot tartott fenn, utóbbiak pedig többé-kevésbé nyilvánvaló „alldeutsch” kapcsolatokkal is rendelkeztek.

Már a Széll-kormány utolsó hónapjaiban, az elsősorban érdekelt kereskedelmi és földművelésügyi terek körében akció indult, mely a nemzetiségi pénzüzetek hitelműveleteinek állandó megfigyelését s e hitelműveletek szűkebb terre való szorítását célozta. Nagyobb lendületet azonban csak Khuen-Héderváry kormányra kerülésével vett az akció. (A) Az 1903. júl. 21-i kereskedelmi miniszteri átirat már törvényhozási és egyéb, tervszerű adminisztratív rendszabályokat sürget a nemzetiségi pénzüzetek hiteltevékenységének visszaszorítására. A kérdés egyik fordulópontja az 1904. márc. 9-i, a földművelésügyi miniszter elnökletével összehívott bizalmas értekezlet lehetett, melyen – az előzetes jelentés szerint – (E) az érdekelt szakminisztereken kívül a vezető magyar, főleg földhitelintézetek (Magyar Földhitelintézet, Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, Országos Központi Hitelintézetek stb.) képviselői is részt vesznek. A fennmaradt további iratokból kitűnik, hogy a kormányzatot a gazdasági térhódításban akadályozott, érdekelt magyar hitelintézetek olykor közvetett, áttételes formában is befolyásolták az erélyesebb akcióra. Így, egy közművelődési vonalról sugalmazott Arad megyei javaslat a többi közt például azt ajánlja, hasson oda, hogy az Osztrák-Magyar Bank a magyar kormány óhajára mondja fel a legszervezettebb nemzetiségi pénzüzeteknek, a magyarországi és erdélyi román bankoknak és hitelintézeteknek a további hitelt, s egyidejűleg akadályozzák meg azt is, hogy e pénzüzetek a még ennél is olcsóbb hitelt biztosító fővárosi pénzüzetektől hitelt kapassanak (G). Ezek a pénzüzetek ugyanis – a közölt iratok feltevése szerint – egyrészt ezekből a forrásokból nyert olcsó hitelből, másrészt a maguk hitelgénylőitől vett akkortájt aránytalanul magas, 8 százalékos kamatból és külön 2 százalékos kezelési költségéből (aradi Victoria Bank példája) jutnak az egyre jelentősebb nyereséghez, mellyel a különböző nemzetiségi mozgalmakat támogatják. Az egyik egykorú belügyminiszteri irat (M) a magyarországi és erdélyi román pénzüzetek által fenntartott szaklap, a *Revista Economică* (Gazdasági Szemle) s e pénzüzetek 1904. évi nyilvános mérlegkimutatásai adatainak felhasználásával áttekintést ad a román pénzüzetek ekkori gazdasági helyzetéről. E szerint – 1904 végén – a 119 erdélyi és magyarországi román pénzüzet vagyona (részvénytőke, tartalékalap, ingatlanok stb.) 33 millió 838 ezer 399 korona, míg az általuk kezelt betéti alap 53 millió 375 ezer 684 koronát tett ki. (Lásd bőv. az említett (M) iratban, a tíz vezető román nemzetiségi pénzüzet részletes vagyoni kimutatásával.)

Saját tapasztalataimból is kifolyólag teljes mértékben osztom a fent jelzett becses átiratokban kifejezésre jutó azt a meggyőződést, hogy a nemzetiségi törekvéseknek gazdasági oldala a legaggályosabb, gazdasági fegyverei a legveszedelmesebbek. És pedig nemcsak azért, mert gazdasági eszközökkel érhetők el e téren is a legjelentékenyebb eredmények, hanem azért is, mert az ebbeli aknamunkát lehet legkevésbé ellenőrizni és a kormány az ez oldalról kifejtett tevékenységét ellensúlyozhatja, legalább ma még – legkevésbé. Ily körülmények közt nem is meglepő, hogy az az irányzat, melynél fogva a nemzetiségi törekvések pénzüzetekben és más kereskedelmi jellegű társaságokban keresik erősségeiket, mindinkább terjedőben van. A magánkereseti cél leple alatt a legkönnyebben elkerülhetik ugyanis az egyleti ügyekben eljáró közigazgatási hatóságok ellenőrzését, mert a bírói ellenőrzés, mely velük szemben ma egyedül érvényesül, a pénzüzetek nemzetiségi tendenciáira ki nem terjed. Így történhetik azután, hogy a tót propagandát szolgáló s mindinkább terjeszkedő Tátra Bank, a román ügy érdekében működő Albina, a szász és nagynémet nemzetiségi érdekekben eljáró brassói és nagyszabenyi nagyobb pénzüzetek mellett egymásután keletkeznek a nemzetiségi vidékeken tisztán a nemzetiségi célok szolgálatában álló, gyakran a kellő alaptőkével és közigazgatási létjogosultsággal egyáltalában nem bíró bank és takarékpénztár részvénytársaságok, melyek nemcsak nemzetiségi, de gazdasági szempontból is egyenesen veszélyesek; hitel- és fogyasztási szövetkezetek, melyek alapszabályaikban a tagsági minőséget bizonyos felekezetihez, s így az ország némely vidékén indirekte egy bizonyos nemzetiséghez kötik; sőt történtek már kísérletek arra is, hogy gazdasági célok előmozdítása címén alakuló egyesület is már alapszabályszerűleg bizonyos nemzetiséghez kösse a beléphetést.

Mindezek közül ez idő szerint elsősorban a nemzetiségi célokat követő pénzüzetek működése érdemel figyelmet. E működés nemzetiségi szempontból két irányban folyik. Egyfelől ugyanis az intézet csakis azokat a hitelkeresőket támogatja, kik viszont az általa követett célokat támogatják. Másfelől mint Nagyméltóságod hivatali elődének elől idézett átiratából is kitűnik, s miként erre nézve egyébként is számos bizonyíték áll rendelkezésre, az intézet a nemzetiségi propagandát sajtó útján nyíltan vagy kulturális működés leple alatt titokban terjesztő egyesületet és intézményeket (ez utóbbiak közt pl. iskolákat, egyházakat) pénzadományokkal közvetlenül támogatja.

Az ebbeli káros tevékenység továbbfejlődésének megakadályozására, az eddigi térfoglalásnak is visszaszorítására a magyar állameszme érdekében elkerülhetetlenül szükségesnek mutatkozó intézkedések láncolatának nézetem szerint a következőkben kellene állni.

Már a Tátra Bank és a felsővidéki tót nemzetiségi pénzüzetek térfoglalása tárgyában folyó évi május hó 29-én 19.507 sz. alatt a pénzügyminiszter úrhoz intézett és ugyanekkor Nagyméltóságod hivatali elődével is közölt átiratomban volt szerencsém rámutatni arra, hogy ezek a pénzüzetek térfoglalásukat az illető vidék szomorú gazdasági viszonyai egyes felhasználásának köszönhetik, hogy a veszélyeztetett vidékek hazafias irányú társadalmi elemének gazdasági gyengesége kizárja azt, hogy megfelelő pénzüzeti alapítás és erő kifejtés útján e hazafias elem tisztán saját erejéből ellensúlyozza a külföldről is támogatott nemzetiségi pénzüzetek propagandáját, és hogy ennek következtében multhatlanul szükséges itt az állami beavatkozás, melynek közelebbi megállapítása, irányának és mérvének közelebbi megjelölése a kormánynak egyik igen sürgős, fontos feladata. Amint idézett átiratomban a felvidéket illetőleg volt szerencsém kifejteni, ugyanaz áll azokra a vidékekre is, melyeken egyéb nemzetiségi propaganda érvényesül, nevezetesen az ország keleti és déli részeire, ahol a gazdasági helyzet épp oly pangó, a kivándorlás épp oly elijesztő mérveket ölt már, és a német és román nemzetiségi pénzüzetek államellenes működésére a talaj éppen úgy elő van készítve.

Az állam ama gazdasági akciójának irányzatához, melyre idézett átiratomban volt szerencsém rámutatni, és melynek a fentiek szerint ki kellene tehát terjednie a nemzetiségi pénzüzetek hálójával bevont minden egyéb vidékre is, legyen szabad ezúttal még a következő észrevételeket csatolnom.

A nemzetiségi akciónak egyik, bár csendben működő, de kétségtelenül mind nagyobb hatásra képes eszköze a szövetkezetek egyes felhasználásában kínálkozik. A szövetkezetek, mint a nemzetiségi eszme előharcosai, eddig még igen kevés figyelemben részesültek nálunk, pedig szembeötlő immár, hogy különösen az erdélyi és déli részeken nem kicsinylendő tevékenységet fejtenek ki. Jellemző erre, hogy pl. Bács-Bodrog vármegyében (pl. Újvidék városban, Alsó-Kovil, Begecs, Gyurgyevo, Palánka

községekben, Krassó-Szörény vármegyében (pl. Krusica községben), Temes vármegyében (pl. Mehalan), Torontál vármegyében (pl. Basahidon, Nagyikindán, Oroszlámoson) egymásután alakultak szövetkezetek, melyek már cégükben is világos kifejezést adnak nemzetiségi törekvéseiknek, többnyire „szerb földművesek szövetkezetének”, vagy mint Újvidéken „szerb kölcsönös segély- és takarékegylet”-nek nevezvén magukat.

Az erdélyi szász szövetkezetek „Verband Raiffeisenischer Genossenschaften” cím alatt már régebbi idő óta kötetekben is vannak egymás közt és maga az a körülmény, hogy a szövetkezetek Raiffeisen rendszerét követik, arra vall, hogy Raiffeisen jellegéhez képest, mint az ő rendszere, szerint alakult szövetkezetek általában, nemcsak gazdasági, hanem azok mellett társadalmi célokat is követnek.

Nem kevesebb joggal állítható ez a román szövetkezetekről is, melyeknek száma keleten és délkeleten szintén állandóan növekedőben van.

Ezeknek a nemzetiségi hitelszövetkezeteknek a működése azonban a szóban levő szempontból van olyan veszélyes, mint az ilyféle nagyobb pénzintézeteké. Működésük kisebb körre szorítkozik ugyan, de annál intenzívebb hatást fejthetnek ki tagjaikra s ezek útján az illető község egész lakosságára. A nemzetiségű jellegű szövetkezetek elterjedése az egyes nemzetiségi eszme szolgálatában álló szövetkezetnek egy központi kötetlékbe való egyesülése oly veszélyt jelent a magyar állameszmére, melynek következményeire már az eddigi fejlemények is elég világot vetnek. Annál sajnálatosabb tehát, hogy a fejlődés ez irányzatával szemben alig áll ma hatásos eszköz a kormánynak rendelkezésére.

Azt a célzatot, hogy a szövetkezetek a nemzetiségi szempontok félretételével tisztán gazdasági alapon álljanak, az 1898. évi XXXIII. tc-vel alapított Országos Központi Hitelszövetkezet a kötetlékébe tartozó szövetkezetekre vonatkozólag talán el tudná ugyan érni, különösen, ha e tekintetben a kormánytól megfelelő utasítást is nyerne. Az Országos Központi Hitelszövetkezet kötetlékéhez való csatlakozás a hitelszövetkezetekre azonban ma egyáltalán nem kötelező, és kétségtelen, hogy az a szövetkezet, melynek nemzetiségi célzatai vannak, óvakodik is attól, hogy e kötetlékhez csatlakozzék, amelynek felügyelete alatt ugyanis ebbeli célzatait egyáltalán nem, vagy mindenesetre csak nehezebben érvényesíthetné. Ebből a szempontból nem is tekinthető pusztán véletlennek, hogy az a néhány vármegye, melyben az 1902. év végéig az Országos Központi Hitelszövetkezet kötetlékébe tartozó szövetkezet még egyáltalán nem létezett, nevezetesen Árva, Liptó, Túróc és Sáros vármegyék, nemzetiségek által lakott vidékhez tartoznak. Pedig a szövetkezeti ügy fejlődésének mind e négy vármegyében még tág tere nyílik, mert pl. az 1901. év végéig Árva vármegye 97 községében csak 3, Liptó vármegye 113 községében 3, Túróc vármegye 95 községében csak 2 önálló hitelszövetkezet működött.

Más nemzetiségi lakosságú vármegyékben vannak már ugyan az Országos Központi Hitelszövetkezethez tartozó szövetkezetek, számbelileg legalább azonban ezek az ugyanott működő önálló hitelszövetkezetekkel korántsem versenyezhetnek. Így pl. Beszterce-Naszód vármegyében az 1902. év végén az Országos Központi Hitelszövetkezethez tartozó 3; önálló, többnyire oláh nemzetiségi szövetkezet ellenben már 1901-ben 18 működött. Ugyanazon időpontokban Bács-Bodrog vármegyében 12 a közp. kötetlékéhez tartozó, ellenben 92 önálló köztük igen sok határozottan nemzetiségi szövetkezet; Brassó vármegyében 3 közp. kötetléki és 10 önálló; Hunyad vármegyében 17 kötetléki és 19 önálló; Nagy-Küküllőben 7 kötetléki és 28 önálló, Szepesben 1 kötetléki és 4 önálló; Szebenben 1 kötetléki és 37 önálló; Zólyomban 1 kötetléki és 4 önálló hitelszövetkezet működött. Rosszabbodik még az imént említett 8 vármegyére vonatkozólag a kétrendbeli hitelszövetkezet száma közti arány, ha figyelembe vesszük, hogy, mint volt szerencsém említeni, az Országos Központi Hitelszövetkezet kötetlékéhez tartozó hitelszövetkezetek száma az 1902. évre, ellenben az önállóké csak az 1901. évre vonatkozik, a mely idő óta pedig az kétségkívül növekedett; ha figyelembe vesszük továbbá, hogy a Központi Hitelszövetkezethez tartozó szövetkezetekre vonatkozó számadatok magának az Országos Központi Hitelszövetkezetnek üzleti jelentéséből vannak merítve, és így teljesen autentikusoknak tekinthetők, míg ellenben az önálló szövetkezetekre vonatkozólag csak a Magyar Compass 1901 évfolyama szolgált forrásul, amelyre vonatkozólag pedig igen kétséges, hogy valamennyi szövetkezetet feltünteti-e.

Ugyanezek a körülmények szem előtt tartandók a következő vármegyéknél is, melyekben már több ugyan a központi kötelékbe tartozó szövetkezetek száma, de több az önállóké is, és ez utóbbiak legnagyobb részének nemzetiségi tendenciája köztudomású. Így pl. Arad vármegyének 28 a központihoz tartozó és 17 önálló, Bihar vármegyének 27 köteléki és 18 önálló, Kis-Küküllő vármegyének 37 köteléki és 15 önálló, Krassó-Szörény vármegyének 28 köteléki és 15 önálló, Nyitra vármegyének 59 köteléki és 21 azon kívül álló, Temes vármegyének 79 köteléki, 56 önálló, Torontál vármegyének 87 köteléki és 47 önálló, Trencsén vármegyének 14 köteléki és 8 önálló szövetkezete működött az említett időpontokban.

Mondható azonban, hogy a szövetkezeti ügy jelentősége az ezúttal tárgyalt kérdés szempontjából is nem annyira az eddigi eredményekben, mint inkább a fejlődés jövő irányában rejlik. Az egész országban mindenfelé, de a nemzetiségek által lakott vármegyék legtöbbszörében is, igen tág tere nyílik még a szövetkezetek fejlődésének. Elsőrendű érdekünk tehát e fejlődésnek oly irányt biztosítani, mely a magyar állameszme ebbeli követelményének megfelel. Elérhetni vélem pedig e célt akképpen, ha mindazokat a hitelszövetkezeteket, melyek az Országos Központi Hitelszövetkezetek kötelékétől távol tartják magukat, ha lehet autonóm szervezkedés, ha így nem lehet, kötelező törvény útján egy kötelékbe csoportosítom. Ez a kötelék a hozzátartozó szövetkezetek üzleti önállóságát nem érintené. De viszont éppen ezért volna kötelezővé tehető a hozzátartozás; a kötelék a szövetkezetek erkölcsi érdekeinek volna képviselője, de egyúttal ebbeli megbízhatóságuknak ellenőre is. Anyagi előnyöket nem nyújtana, miáltal biztosítva volna az Országos Központi Hitelszövetkezet működési körének további fejlődése a jövőben is, de nem élvezne ilyeneket ő maga sem az állam részéről, és így elesnék vele szemben az a feltevés, mely az Országos Központi Hitelszövetkezetet az állami beavatkozást kerülni óhajtó szövetkezetek egy tekintélyes része előtt valóságos állami közegnek, és így kerülendőnek tünteti fel. A hazafias szempontok által vezérelt ezt a köteléket tartom képesnek arra, hogy a szövetkezeti ügy fejlődésének irányáról a kormányt állandóan tájékoztathassa, a nemzetiségi szempontokat a szövetkezeti ügyből kiküszöbölje, ha kell, nemzetiségi szövetkezetekkel szemben hazafias szövetkezetek alakulásának támogatása útján versenyt támasszon, és így a közönséget az előbbiektől aggasztó befolyásától megóvja. E kérdésről a szövetkezeti ügyre vonatkozó általános kihatásaira való tekintettel éppen ez idő szerint folytatok tárgyalásokat a pénzügyminiszter úrral, és azok eredményéről, mint amely a fentiek szerint a nemzetiségi kérdésre is kétségtelenül kihatással lesz majd, lesz szerencsém annak idején Nagyméltóságodat is értesíteni.

Legyen szabad ezek után véleményemet ama rendszabályok tekintetében is kifejteni, melyeknek foganatosítását a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok, különösen pedig a pénzügyintézetek nemzetiségi agitációjának megakadályozására – tekintet nélkül arra, hogy részvénytársasági vagy szövetkezeti alapon állanak-e – mielőbb megvalósítandóknak tartok.

Figyelemmel kell itt lennem elsősorban arra az esetre, melyben a nyilvános számadásra kötelezett vállalatnak a pénzügyintézeteknek nemzetiségi tendenciája, már megalakulásakor cégéből, alapszabályaiból kitűnőleg kifejezést nyer. Tekintettel arra, hogy a kereskedelmi jellegű társaság tisztán magánkereseti jellegű céljával a nemzetiségi tendencia, mely a legliberálisabb felfogás mellett is csupán egyleti célnak ismerhető el, össze nem egyeztethető, annyival kevésbé, miután érvényben levő egyleti szabályaink egyleteknek alakulását különböző természetű egyleti célokra meg sem engedik, mindezek következtében meg nem engedhető, hogy a kereskedelmi társaság, mely ebbeli minősége címén az egyleti ügyek felügyeletére illetékes közigazgatási hatóságok ellenőrzése alól kivonja magát, egyleti ügyekkel is foglalkozzék. Ennek a szempontnak érvényesítése már a társaság megalakulása idejében tulajdonképpen a cégbejegyzésre illetékes bíróságok feladata volna, melyeket ebbeli működésükben támogatni a vezetésem alatt álló minisztérium kebelében a cégbejegyzések kihirdetésének felügyeletével megbízott miniszteri biztosnak kellene. E közegek működésének a szóban levő kérdésben oda kellene tehát irányulni, hogy az alakuló vállalat cégében és alapszabályaiiban helyet ne foglalhasson oly határozmány vagy kitétel, melyek nemzetiségi célok követését lehetővé teszik, vagy ily célok fennforgására engednek következtetni. Az említett hatósági tényezők működése azonban e téren teljesen eredményesnek eddig nem bizonyult. A bíróságok ugyanis a

céget és alapszabályokat illetőleg elsősorban a kereskedelmi törvény határozmányainak iparkodnak foganatot szerezni, és a szóban levő közigazgatási szempontokra, hivatásuk természeténél fogva, figyelemmel alig lehetnek. A kereskedelemügyi miniszter cégbiztosának pedig nem áll módjában befolyását érvényesíteni annak következtében, hogy a bíróságok ma a hozzájuk érkező bejelentéseknek csak a törvény értelmében kihirdetésre szánt részeit terjesztik fel a cégbiztoshoz, amely részek azonban a nemzetiségi tendencia felismerésére nem mindig elegendők. És így előfordulhat pl. az alapszabályokban oly határozmány, melynek értelmében a vállalat évi jövedelmének bizonyos része nem gazdasági, illetve nemzetiségi szempontból káros célokra fordítható, anélkül, hogy erről a cégbiztosnak tudomása volna és így anélkül, hogy az alapszabályok ily rendelkezésével szemben az illetékes bíróságokhoz előterjesztéssel élhetne. Ennek a helyzetnek orvoslására szükséges volna tehát elsősorban, hogy az igazságügyminiszter úr rendeletileg kötelezze a bíróságokat arra, hogy az alakulóban levő nyilvános számadásra kötelezett vállalatok bejelentéseit, tehát az alapszabályokat is, kihirdetés előtt egész terjedelmükben közöljék a cégbiztosal, akit viszont részemről utasítanék arra, hogy e bejelentéseket alaposan vizsgálja át, és minden esetben, midőn az alapszabály-tervezetből vagy a bejelentés egyéb részeiből azt következtethetné, hogy a magánkereset leple alatt az illető vállalat egyleti célokat is szolgál, az ebbeli határozmányok és kitételek törlése végett a bírósághoz előterjesztéssel éljen.

Kétségtelen azonban, hogy a nyilvános számadásra kötelezett magánvállalatok leplezett egyleti tevékenységét ezzel a rendszabállyal teljesen megakadályozni még nem lehetne, és hogy evégből további intézkedések is szükségesek. Az egyleti cél, mely az alapszabályokból és cégből ki sem tűnik, esetleg megvalósítható esetenkénti közgyűlési határozatok útján is. Közgyűlési határozat útján is kimondható nevezetesen, hogy a tiszta jövedelemnek bizonyos része erre vagy arra a „kulturális” vagy „humanitárius”, voltaképpen pedig az állameszme szempontjából elítélendő nemzetiségi célra fordíttassék.

Épp ezért Nagyméltóságod hivatali elődének elől idézett becses átiratában kifejezésre juttatott meggyőződésével egyetértőleg részemről is elkerülhetetlenül szükségesnek tartom az egyleti törvénynek mielőbbi megalkotását.

Az egyesületek magánjogi állására kiterjeszkedik ugyan már az általános polgári törvénykönyv tervezete, kimondván nevezetesen, hogy az egyesületek jogképességének egyik előfeltétele az, hogy az egyesületi közjog szerint is érvényesek legyenek – azonban éppen egyesületi közjogunkat, mely ma még csupán kormányrendeletekbe van lefektetve, s melyre vonatkozólag a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi XLIV. tc. 26. §-a is tartalmaz oly rendelkezést, hogy bármely nemzetiségű egyes honpolgároknak jogában áll tanodák felállítása, a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítása végett az állam törvényszabta felügyelete alatt egyleteket alapítani, pénzalapot gyűjteni, és azt nemzetiségi törvényes igényeiknek megfelelően kezelni – a mai viszonyokhoz az állam mai szükségletéhez képest megfelelőnek nem tarthatom.

Éppen az ezúttal tárgyalt szempontból egyik leglényegesebb hiánya jelenlegi egyleti szabályainknak abban áll, hogy azok a kereskedelmi társaságokra egyáltalán ki nem terjednek. Igaz, hogy a kereskedelmi jellegű társaságok, mint ilyenek, sehol sem esnek ma az egyleti szabályok alá – kereskedelmi, tisztán kereseti jellegükhöz képest a kereskedelmi jog körében kifejlődött sajátlagos szabályok és csakis e szabályok irányadók ezek tekintetében mindenfelé. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy keletkezésük, szervezetük szerint tulajdonképpen ezek is csak egyletek, melyek mint hazánk példája tanúsítja, és mint Nagyméltóságod hivatali előde is felismerve a nemzetiségi mozgalmak gazdasági oldalának veszélyességét, fent idézett átiratában igen helyesen hangsúlyozza az állam által elnyomandó egyleti célokért még többet tehetnek, és nálunk tesznek is, mint a tulajdonképpeni, bevallott céllal alakult egyletek.

Egyleti szabályaink már ma is világosan előírják, hogy lényegesen különböző célú egyletek egy cím alatt közös alapszabályokkal nem alakulhatnak – e tilalomnak nyílt megszegése az, hogy ezek a kereskedelmi társaságok a bevallott magánkereseti, gazdasági cél mellett nemzetiségi célokat is követnek, és megszegése ez annak a szintén már fennálló korlátozásnak, hogy nemzetiségi egylet

csak mint irodalmi és közművelődési egyesület alakulhat. Mai egyleti szabályaink szerint azonban e tilalom és korlátozás nem alkalmazható a kereskedelmi társaságokra éppen azért, mert azok a mai törvényes állapot szerint semmiképpen sem tekinthetők egyesületnek, és nem is kezelhetők tehát semmiféle szempontból ilyenek gyanánt.

Az alkotandó egyleti törvénynek vonatkozást kellene tehát tartalmaznia a kereseti jellegű, nevezetesen pedig a nyilvános számadásra kötelezett magánvállalatokra is. Éspedig ki kellene mondani a törvénynek, hogy a nyilvános számadásra kötelezett vállalat abból a szempontból, hogy megengedett magánkereseti célján túl, egyleti célokat nem követ-e, az egyleti ügy felügyeletére illetékes hatóság ellenőrzése alatt áll, hogy továbbá a nyilvános számadásra kötelezett magánkereseti jellegű társaság alapszabályaiban és cégében oly határozmány vagy kitétel, mely egyleti célok követésére vall, helyet nem foglalhat; hogy továbbá amennyiben a vállalat évi tiszta jövedelmének bizonyos részét közgyűlési határozat folytán a vállalat magánkereseti céljától eltérő bárminő célra akarná fordítani, ezt csak úgy tehesse, ha az általa támogatni óhajtott intézmény vagy ügy felügyeletére illetékes miniszter (tehát ha pl. jótékonyági ügyről vagy valamely egyesület vagy hírlap támogatásáról van szó, a belügyi, valamely iskola, vagy egyház támogatásáról van szó: a vallás- és közoktatásügyi miniszter) azt jóváhagyja; és ki kellene mondani végül, hogy amennyiben alapos gyanú merül fel arra, hogy a nyilvános számadásra kötelezett vállalat az egyleti törvény eme határozmányai ellen a nyilvános számadási kötelezettség megkerülésével vétene – amely esetben az illető társaság a leplezett cél szempontjából titkos egyesületnek tekinthető – könyveinek és levelezéseinek hatósági megvizsgálásával ellene az egyleti jogból kifolyólag az eljárás megindítható, és a gyanú beigazoltatása esetében, miként az egyesületre a feloszlatás, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatra (a pénzintézetre, az iparvállalatra) a felszámolás kötelezettsége is kimondható. Indokolná e rendszabályokat viszonyaink sajátzerűsége – és azt hiszem, hogy e rendszabályoknak csupán létezése is korlátozólag hatna a kereskedelmi társaságok cégére alatt folytatott nemzetiségi üzelmek ellen.

Éppen arra való tekintettel, hogy a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok közt különösen a pénzintézetek az alkotandó egyleti törvénynek imént körvonalazott határozmányait kerülő úton se játszassák ki, szükségessé válik egy más szempontokból is igen fontos intézménynek mielőbbi megvalósítása. Értem pedig ez intézmény alatt a betétgyűjtéssel foglalkozó pénzintézeteknek általam már különben is megfontolás tárgyává tett kötelékbe való csoportosítását. Miként a külföldön, e köteléknek nálunk is egyik feladata a hozzátartozó intézetek könyvelésének, nyilvános számadásainak, mérlegeinek autonóm úton gyakorolt alapos felülvizsgálásában állna, ami a betevők érdekeinek biztosítása szempontjából hovatovább különben is elkerülhetlenné válik. Ez az intézmény nyilvánvalóan igen becses szolgáltatásokat tehetne a most tárgyalt szempontból is, ha ugyanis a kötelék szakértői a könyvelésnek hivatalukból folyó vizsgálása során oly adatokat találnának, melyek szerint a pénzintézet bevételeinek egy részét esetleg burkoltan megtévesztő címenek, s így mindenesetre a betevők érdekének sérelmére is a vállalat jogosnak elismert magánkereseti céljától eltérő egyéb, esetleg tiltott célok szolgálatára fordítja, tartoznának erről a szükséges lépések megtétele végett a köteléknek, ez pedig a kormánynak jelentést tenni, mire azután a fentiek értelmében megalkotandó egyleti törvény határozmányai teljes szigorral nyerhetnének alkalmazást. A szövetkezeteket illetően a pénzintézeti köteléknek eme feladata részben az Országos Központi Hitelszövetkezetre, részben pedig a fentiek szerint megalkotandó másik szövetkezeti kötelékre hárulna.

Ezekben állana tehát láncolata a nemzetiségi agitációt folytató pénzintézetek ebbeli működésének megakadályozására szolgáló törvényhozási és kormányintézkedéseknek.

Áttérve mármost Nagyméltóságod hivatali elődének elől idézett becses átiratában felvetett ama kérdésre, hogy addig is, míg a szükséges törvényhozási intézkedések megtörténhetnek a nemzetiségi üzelmeket folytató pénzintézetekkel szemben, állanak-e az időközi védelem céljaira bizonyos eszközök rendelkezésre, betekinthelek-e nevezetesen én vagy valamely más állami hatóság a szász pénzintézetek könyveibe és levelezéseibe, hogy a működésükben mutatkozó nemzetiségi üzelmek felderíthetők legyenek: e kérdésre saját hatáskörömet illetően és a kereskedelmi törvény szempontjából tagadólag kell válaszolnom, mert a kereskedelmi törvény idevonatkozó 35-ik §-a szerint a keres-

kedelmi könyvek egész tartalmuk szerint csak a bíróság, vagy a bírói szakértők által és ezek által is csak oly esetben vizsgálhatók meg, midőn azok szabályszerű vezetése forog kérdésben. Arra nézve azonban, vajon bűnügyi nyomozásból kifolyólag van-e, és ha igen, mily mértékben helye ily vizsgálatnak, a m. kir. igazságügyminiszter úr volna illetékes nyilatkozni. Eltekintve tehát attól a gazdasági téren mozgó ellenakciótól, melyet a veszélyeztetett vidékeken a kormánynak nézetem szerint mielőbb meg kellene indítania az időközi védelem, addig ti. míg az egyleti törvények, valamint a betéti intézetek és a hitelszövetkezetek köteléke megalkottatik – csupán a cégbejegyzés körüli eljárásra szorítkozhatik, hatása ennek is természetesen csak az ezután alakuló intézetek tekintetében volna.

Végül van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, hogy az előadottakat a m. kir. igazságügyminiszter úrnak és a szintén Nagyméltóságod vezetése alatt álló belügyminisztériumnak a hatáskörükbe eső kérdésekre nézve való meghallgatása mellett bölcs megfontolása tárgyává tenni és nagybecsű elhatározásáról engem értesíteni, illetve a további teendőkre nézve tájékoztatni méltóztassék.

Budapest, 1903. évi július hó 21-én

Láng s. k.

B

1903 júl. 21

Láng Lajos kereskedelemügyi miniszter átirata gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz a „felsővidéki nemzetiségi pénzüintézetek üzelmeinek megakadályozása” tárgyában¹

ME 1904–XIV–741/1903
(Gévelt hivatalos másolat)

Kereskedelemügyi m. kir. Miniszter
4640. sz.
eln.

Bizalmas

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

A felsővidéki nemzetiségi pénzüintézetek üzelmeinek megakadályozása tárgyában folyó évi május hó 29-én 1917. sz. a. kelt átiratomra utalással van szerencsém Trencsén vármegye főispánjának folyó évi július hó 12-én 480. szám alatt kelt előterjesztését, melyben jelentést tesz egy új nemzetiségi pénzüintézet alakulásáról, és sürgős utasítást kér a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete által kilátásba vett akció kérelmezett erkölcsi támogatása tekintetében, van szerencsém másolatban nagybecsű tudomásul vétel végett azzal a tiszteletteljes megkereséssel Nagyméltóságodnak megküldeni, hogy nagybecsű álláspontját ez ügyben különösen a főispán ezúttal megismételt kérdésére való tekintettel velem lehetőleg mielőbb közölni méltóztassék.

Budapest, 1903. július hó 21-én

Láng s. k.

¹ Az iratban jelzett Trencsén megyei főispáni előterjesztést nem találtuk.

C

1903 júl. 30

Miniszterelnöki átirat Láng Lajos kereskedelemügyi miniszterhez „a nemzetiségi pénzüzetek üzelmek megakadályozása tárgyában” hozzá intézett átiratokkal kapcsolatban

ME 1904–XIV–741 (3166/1903)
(Fogalmazvány¹)

Titkos, k. s. k.

Kereskedelemügyi miniszter úrnak

A nemzetiségi pénzüzetek államveszélyes üzelmek meggátlása tárgyában volt szerencsém kézhez venni f. é. július hó 21-én 4640. eln. és 5394. eln. sz. a. kelt becses átiratait.

A második helyen említett irat lényegében két csoportra osztható. Az elsőben Nagyméltóságod a védekezés *gazdasági*, a másodikban pedig jogi, helyesebben *rendőri* eszközeit méltóztatik vizsgálat tárgyává tenni.

Ami a gazdasági eszközöket illeti, Nagyméltóságod a f. é. május hó 29-én 19517. sz. a. kelt átiratában főképpen a Felvidékre való tekintettel ismertetett intézkedéseket ki óhajtáná terjeszteni a nemzetiségi pénzüzetek által fenyegetett összes vidékekre. Mint Nagyméltóságod 2570–903. M. E. sz. a. kelt átiratomból látni fogja, ezen gazdasági intézkedések mellékeredményeire nézve népesedési és nemzeti politikai szempontból bizonyos aggályaim vannak, s így e tekintetben csak akkor lesz szerencsém végleges válaszomat megadhatni, ha imént jelzett átiratomra Nagyméltóságod viszonválasza megérkezik.

A jogi, illetve rendőri eszközökre vonatkozó becses fejtegetéseit ellenben, melyek hivatali elődömnök ez érdemben elfoglalt álláspontjának teljesen megfelelnek, a magam részéről is a legteljesebb mértékben osztom. Ami a további lépéseket illeti, miután gazdasági rendészetről van szó, s ez legközelebről a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló minisztériumot érdekli, azt hiszem legcélszerűbb volna, ha a tárgyalásokat Nagyméltóságod vezetné, s a dolgot az érdekelt igazságügy- és földművelésügyi miniszter urakkal, valamint velem mint miniszterelnökkel s a vezetésem alatt álló belügyminisztériummal minden oldalról letárgyalná, s az elért megállapodásokat azután velem a végrehajtás foganatba vétele előtt még közölné.

Fogadja stb.

Budapest, 1903. évi július hó 30-án

Kiadta: Romy Béla
min. tan.

gr. Klebelsberg Kunó s. k.
(min. s. titkár)

¹ A fogalmazványt 1903. VII. 30-i keltezéssel Klebelsberg Kunó jegyzi.

D

1903. aug. 11

Sélley Sándor belügyminiszteri tanácsos átirata a miniszterelnökséghez „a nemzetiségi pénzüzetek államrendőri szempontból szükséges ellenőrzése” tárgyában

ME 1904–XIV–741 (3417/1903)

Magyar királyi belügyminiszter
75. szám
eln.

A m. kir. kereskedelemügyi miniszter úr múlt 1902. évi december hó 27-én 6654. szám alatt intézett átirata kapcsán e minisztériumnak megküldötte egyszersmind a Tatra Bank elnöki állásának betöltése tárgyában a t. miniszterelnökséghez szintén a fenti szám alatt intézett átiratának másolatát, melynek utolsó pontjában a kereskedelmi miniszter úr kilátásba helyezi, hogy a hazai nemzetiségi pénzüzetek politikai üzelmeinek meggátlása ügyében a t. miniszterelnökségnek részletesen fog válaszolni.

Mivel az utóbbiakból az tűnik ki, hogy a Tatra Bank elnöki állásával kapcsolatosan a többi nemzetiségi pénzüzetek államrendőri szempontból szükséges ellenőrzése tárgyában a t. miniszterelnökség is folytatott tárgyalásokat, azért tekintettel azon körülményre, hogy ezen minisztérium nemcsak a tót, hanem a többi hazai nemzetiségeknek úgy pénzügyi, mint a gazdaság más terén is észlelhető tevékenységének hathatóssabb ellenőrzése céljából lépéseket akar tenni, azért felkérem a t. miniszterelnökséget, hogy a kereskedelmi miniszter úr fent kilátásba helyezett átiratát, ha az már esetleg beérkezett volna, ezen minisztériummal is közölni, illetve intézkedés céljából ide átengedni szíveskedjék.

Budapesten, 1903. évi augusztus hó 11-én
A miniszter meghagyásából: Dr. Sélley s. k. miniszteri tanácsos

E

1903. jan. 30

Tallián Béla földművelésügyi miniszter átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz a nemzetiségi pénzüzetek működésének ellensúlyozása érdekében a földművelésügyi minisztériumban 1904. márc. 9-én tartandó értekezlet tárgyában

ME 1904–XIV–741

Magyar királyi Földművelésügyi Miniszter
11803. szám
eln. VII/2. 1903.

*Bizalmas
Kizárólag saját kezéhez*

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Múlt évi július hó 21-én 5394/eln. 1902. szám alatt az akkori kereskedelemügyi miniszter úr közölte volt Nagyméltóságod hivatali elődével a nemzetiségi pénzüzetek ellensúlyozására tett javaslatait.

A kereskedelemügyi miniszter úr az ez irányban szükséges akció vezetését nekem engedvén át, részemről a fennebb jelzett célból egy következetesen megvalósítandó oly program megállapítását tartom mindenekelőtt szükségesnek, mely a nemzetiségi pénzüzetek törekvéseinek keresztvezése mellett a hitelviszonyok javítását is körébe vonja.

Tekintettel arra, hogy az e téren szükséges teendők szétágazódása folytán e sürgős orvoslást igénylő fontos kérdés megoldása iratváltás útján túlságosan elodáztatnék, a program anyagának és céljainak megállapítása érdekében folyó évi március hó 9-én de. 10 órakor az illetékes társmiszter urak, a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, az Országos Központi Hitelszövetkezetek és az illetékes főispánok bevonásával elnökletem alatt a Földművelésügyi Minisztérium tanácsstermében értekezletet szándékozom tartani.

Felkérem Nagyméltóságodat, hogy az értekezletre képviselőjét kiküldeni s nagybecsű intézkedéséről engem értesíteni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Kelt Budapesten, 1904. évi január hó 30-án

(Olvashatatlan aláírás)

F

1904 ápr. 6

Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter átíratja gr. Tisza István miniszterelnökhöz a nagyszzebeni Albina román nemzetiségi pénzüzet székelyföldi jelzálogkölcson-akciója tárgyában, 1 melléklettel

ME 1904–XIV–741 (1802)

Kereskedelemügyi m. k. Miniszter

133. sz

eln.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

Hivatali elődömnem múlt évi augusztus hó 11-én 4850 eln. szám alatt kelt átiratára utalással, van szerencsém az Albina nagyszzebeni pénzüzetnek a székelyföldi kirendeltség által panasz tárgyává tett egyik jelzálogkölcsonére vonatkozólag a földművelésügyi miniszter úr folyó évi január hó 2-án 11691. szám alatt kelt átiratával hozzám tudomásulvétel végett visszakerőleg megküldött iratokat azzal a tiszteletteljes megkereséssel Nagyméltóságodnak megküldeni, hogy ez iratokat, melyekből kitűnik, hogy a felszólalás tárgyává tett eset a székelyföldi kirendeltség jóhiszemű tévedésén alapult, és hogy ebben az esetben az Albina a szóban levő kölcson nyújtásánál teljesen megfelelt az 1876. évi XXXVI. t. cikk követelményeinek, betekintés után a földművelésügyi miniszter úrhoz továbbítani méltóztassék.

Budapest, 1904. április hó 6-án

A miniszter megbízásából:

(Olvashatatlan aláírás)

miniszteri tanácsos

Melléklet:

A Földművelésügyi Minisztérium székelyföldi (marosvásárhelyi) kirendeltségének jelentése a földművelésügyi miniszternek a nagyszzebeni Albina pénzüzet székelyföldi jelzálogkölcsonéi tárgyában

MB 1904–XIV–741 (ad 1802)
(Gévelt hivatalos másolat)

M. kir. földművelésügyi minisztérium székelyföldi kirendeltsége Marosvásárhely
2412–1903. szám

Bizalmas

Nagyméltóságú M. Kir. Földművelésügyi Miniszter Úr!

Folyó évi 7394. eln. sz. rendeletre tisztelettel jelentem, hogy az Albina pénzügyintézet által a székely földön adott jelzálogkölcsonök s nevezetesen a szóban forgó Oláhhidegkúti birtokra folyósított 15 000 forint kölcsön ügyében, annak idején megkerestem Udvarhely vármegye főispánját, hogy ezen ügyre vonatkozólag a szükséges adatokat bizalmas úton szerezze be, és Nagyméltóságodhoz való felterjesztés végett juttassa hozzám.

Udvarhely vármegye főispánja a szükséges adatokat beszerezvén, hozzám megküldötte, mely iratokat a Nagyméltóságod által leküldöttekkel együtt idecsatolva tisztelettel felterjesztem.

Ezen iratokból kitűnik, hogy a 15 766 Ft vételáron megszerzett Oláhhidegkúti birtokra az Albina pénzügyintézet által adatott 15 000 Ft jelzálogkölcson biztosítására nem csupán a jelzett birtok, hanem ezenkívül még 33 db külön telekjegyzőkönyvben bejegyzett és 70 kisbirtokos tulajdonát képező ingatlanok mint mellékjelzálogok lettek lekötve egyetemleges kötelezettséggel. Az összes jelzálogilag lekötött birtokok értékét a körjegyző 35 000 Ft-ra becsüli.

A szóban forgó 15 000 Ft-os kölcsön záloglevélben lett adva a kölcsön kötelezvény tanúsága szerint, egyszersmind a kölcsönnek ezen minősége telekkönyvileg fel van jegyezve, miről a székelykeresztúri főszolgabíró a telekkönyv megtekintése útján személyesen meggyőződött.

Ezekből kitetszőleg a Barabás¹ Endre állami tanítóképző tanárnak hozzám intézett jelentése – amelynek alapján ez ügyben folyó évi január hó 30-án 26. szám alatt Nagyméltóságodhoz felterjesztést intéztem – a valóságnak nem felel meg, s mint ilyen további tárgyalás anyagául sem szolgálhat.

Marosvásárhelyt, 1903. december hó 18-án

Ráth s. k.

G

1904 ápr. 13

Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz az Arad megyei tanfelügyelőnek a román nemzetiségi pénzügyintézetek térhódításának ellensúlyozására tett javaslata tárgyában, 1 melléklettel

ME 1904–XIV–741 (2.488)

Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter
13314. szám

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

Arad vármegye kir. tanfelügyelőjének folyó évi február hó 3-án 453. szám alatt kelt jelentését, melyben a román pénzügyintézetek nemzetiségi üzelveinek ellensúlyozására javaslatot tesz, van szerencsém Nagyméltóságodhoz visszakérőleg szíves megfontolás és esetleges intézkedés végett tiszte-

¹ Életr. adatait l. K irat 3. sz. jegyz.

lettel s oly megjegyzéssel áttenni, hogy a tanfelügyelőnek a felekezeti tanítók fizetéskiegészítésénél követendő eljárására vonatkozó javaslatát a népoktatási törvények revíziójára vonatkozó munkálataknál veszem megfontolás alá.

Budapest, 1904. évi április hó 13-án

Berzeviczy s. k.

Melléklet:

Az Arad megyei tanfelügyelő Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter részére készített bizalmas javaslata a román nemzetiségi pénzüzetek hitelének megvonása tárgyában

ME 1904–XIV–741 (ad 2488)
(Hivatalos másolat.)

Nagy és hatalmas eszközt képeznek a román intelligencia kezében a román pénzüzetek.

Lelketlen módon zsarolják ki a jóra való és még megmenthető népet! 8% kamatot, 2% kezelési költséget szednek, igen ám, de hitelt a román földművelőknek csakis a román papok által közvetített váltókra nyújtanak, amely közvetítésért a román papok nemcsak a pénz felvétele, hanem a váltó minden prolongálása alkalmával eljárási költségek fejében jelentékeny összeget levonnak. Így lesz a kölcsön 16–18%-os pénz, mely tehertől a nép szabadulni nem képes.

Ily módon az aradi Viktóriánál ezer meg ezer földművelő polgár hozatott anyagi függésbe, mely anyagi függésbe hozott polgárok szavazata felett úgy a zsinati, mint országgyűlési és törvényhatósági választások alkalmával feltétlenül rendelkezik, mert a váltó felmondásával mint a mellre szegezett revolverrel kényszeríti az adóst.

Megbízható forrásból tudom, hogy 1894-ben, egy románságot érdeklő választás alkalmával a magulicsai pap és a csucsi gör. keleti tanító a Viktória részéről kiküldött adósok jegyzékével vitte diadalra a választást; tavaly a zsinati választások alkalmával pedig 35–40 mikalakai román földművesnek mondta fel a hitelt a Viktória azért, mert a pénzüzet akarata ellenére szavazott.

A román intelligencia most politikai akcióba lép; a legközelebbi választásoknál fogják megmutatni a román pénzüzetek, hogy a nyújtott hitel folytán vasmarkukba került szavazók ezreivel mily veszedelmes hatalmat képviselnek.

És ezt a szervezkedést a magyar kormány tétlenül nézi, tétlenül nézi, hogy a román pénzüzeteknek magyar pénzüzetek nyújtják áldatlan munkájukhoz az óriási hitelt.

Állami érdekekről lévén szó, lehetetlen, hogy az Osztrák-Magyar Bank a magyar kormány óhajára a román pénzüzeteknek fel ne mondja a hitelt; és amennyiben most a román pénzüzetek az Osztrák-Magyar Banknál még olcsóbb hitelt nyújtó budapesti pénzüzeteket veszik igénybe, lehetetlen, hogy a magyar kormány ezeket a fővárosi pénzüzeteket egy gyors hazafias akcióra meg ne nyerhesse.

Határozottan tudom, hogy az aradi Viktória újabban az első aradi takarékpénztár pénzével is dolgozik!

Hihetetlen, de való állapot, hogy a mi legveszedelmesebb ellenségünk a mi lőportárunkból hordja a puskaport.

A hitel gyors felmondása halomra döntené a román pénzüzeteket és ezzel elsorvadna a Mangra és társai által mesés ravaszúsággal és fufanggal létrehozott magyarelles politikai szervezet.

A hitel felmondása következtében megrendült román pénzüzetek természetesen az általuk nyújtott hitelek egy jó részét is felmondani kénytelenek lesznek, amely felmondásokat azonban a figyelmeztetett közigazgatási tisztviselők valamely megnevezett vidéki magyar pénzüzettel ellen-súlyozhatják.

Ez nem csupán pénzügyi kérdés; ez állami életünkbe mélyen bevágó erkölcsi kérdés is, mert a román pénzügyi intézetek mozgatják a papokat, ezek a tanítókat és mindhárman az ezekre rúgó román választókat.

De feltéve, hogy a hitel megvonása az anyagi érdekek miatt nehézségekbe ütköznék, módja van a kormánynak a kereskedelmi törvényt oly értelemben módosítani, hogy legalább oly nemzetiségű pénzügyi intézetek ne keletkezessenek.

Megkönnyebbült a lelkem, hogy Nagyméltóságodnak ezeket elmondhattam, megkönnyebbült, mert tudom, hogy Nagyméltóságod hazája és nemzete érdekében módokat fog találni arra, hogy megvalósítsa mindazt, amit mi vidéki megfigyelők csak epedve reménylünk.

A román pénzügyi intézeteknél igen jelentékeny betéteket képeznek az egyházi főhatóságok és helyi hatóságok által kezelt alapok.

Még ezek a betétek is politikai célokra szolgálnak, amit igazol az, hogy az aradi egyházi főhatóság a Lipována román pénzügyi intézetnél elhelyezett tőkét felmondta azért, mert valamely politikai vonatkozású kérdésben – a Hamsea– Mangra féle püspöki választási kérdésben a Mangra-párti szentszéki tagok utasítását nem követte.

Jogosultan merül itt fel a kérdés, hogy van-e mód arra, hogy ezen alapítványi tőkék már csak a biztonság szempontjából is állami kötvényekbe fektetessenek, és ha van mód, miért nem érvényesül ez, hogy a szóban levő hatalmas tőkék a nemzetiségi agitáció szolgálatából elvonassanak.

H

1904 máj. 27

*Nagy Mihály Nógrád vármegye alispánjának átírt a magyar minisztériumhoz a nemzetiségi pénzügyi intézetek térhódításának korlátozása tárgyában hozott törvényhatósági határozat tárgyában*¹

ME 1904 –XIV–741 (2613)

Nógrád megye alispánjától
9404/904. szám

Nagyméltóságú Magyar Királyi Kormány!

Nógrád vármegye törvényhatósági bizottsága folyó évi május hó 3-án tartott rendes közgyűlésében vette tárgyalás alá *Abaujtorna vármegye közönségének a nemzetiségi pénzügyi intézetek térhódításának korlátozása tárgyában keletkezett átírtát*.²

Mely alkalommal határozatilag kimondotta törvényhatósági bizottságunk azt, hogy mély hazafiúi aggodalommal észleli a magyar szent korona jogara alatt élő nemzetiségeknek mind nagyobb mérvű és ellenséges jellegű s az úgynevezett nemzetiségi pénzügyi intézetek által anyagi áldozatok árán tervszerűen és célzatosan támogatott, a magyar elem gazdasági tönkretételére és visszaszorítására törekvő területi terjeszkedését.

Miért is azzal a kérelemmel fordul törvényhatóságunk közönsége a magas kormányhoz, hogy a fentiekben vázolt fölöttébb aggályos jelenségeket közelebbi megfontolás tárgyává tenni és a hazai földnek idegen kézbe jutását, a nemzetiségi pénzügyi intézetek térhódítását és tervszerű üzelmeit ered-

¹ Az irat felzetén levő, a földművelésügyi miniszterhez intézett miniszterelnöki iratfoglalmazvány megállapítja, hogy a miniszterelnökség még mindig nem kapta meg a földművelésügyi miniszter elnöklete alatt megtartott 1904. márc. 9-i értekezlet jegyzőkönyvét, s így nem tudja, milyen intézkedések történtek az értekezleten hozott határozatok alapján. Kéri, hogy erről tájékoztassák.

² Piros ceruzával aláhúzva.

ményesen ellensúlyozni alkalmas intézkedéseknek törvényhozási úton is életbeléptetése iránt a megfelelő lépéseket fogamatba venni méltóztassék.

Kelt B.-Gyarmaton, 1904. évi május hó 27-én

Nógrád vármegye közönsége nevében:

Nagy Mihály
alispán

I

1904 aug. 13

Makfalvay Géza földművelésügyi államtitkár átirata gróf Tisza István miniszterelnökhöz, utóbbinak a nemzetiségi pénzüzetek működésének ellensúlyozását célzó átirata tárgyában

ME 1904–XIV–741 (3924)

Magyar királyi földművelésügyi miniszter

8192. szám 1904

eln. VII/2.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Folyó évi július hó 15-én 2613/M.E.I. szám alatt kelt nagybecsű átiratára van szerencsém tisztelettel közölni, hogy *a nemzetiségi pénzüzetek*¹ működésének ellensúlyozása kérdését behatóbb tanulmányozás tárgyává tevén, az ősz folyamán lesz szerencsém erre vonatkozó javaslataimra Nagyméltóságod nagybecsű véleményét és támogatását kérni.

Kelt Budapesten, 1904. évi augusztus hó 13-án

A miniszter helyett:

Makfalvay s.k.
államtitkár

J

1904 okt. 1

*Zeyk Dániel Alsófehér vármegyei főispán jelentése Tisza István miniszterelnökhöz az erdélyi nemzetiségi pénzüzetek gazdasági-politikai működését ellensúlyozó gazdasági javaslat tárgyában*¹

ME 1904–XIV–741 (5228)

Alsófehér vármegye főispánjától

Sz. 208.1904.

res. főisp.

Saját kezéhez.

Bizalmas.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

A Magyar Pénzüzetek Országos Szövetsége Részvénytársaság h. igazgatója Gyenes Lajos úr Vörös László ny. államtitkár, orsz. gy. képviselő ajánlatával a napokban felkeresett, és közölte velem

¹ Piros ceruzával aláhúzva.

¹ Az iraton „Saját kezéhez. Bizalmas” feliratú pecsét.

hogy őt igazgatósága az erdélyi nemzetiségi pénzüzetek tanulmányozására küldte ki, és feladata tapasztalatai alapján a nemzetiségi pénzüzetek hazafiatlan politikai hatását finánciális úton ellensúlyozó módozatokat tanulmányozni, s tapasztalatairól igazgatóságának javaslatot tenni.

Eddigi tapasztalatai alapján azon előterjesztést fogja tenni, hogy a kormánytól eszközöltessék ki a szövetségi központ számára egy nagyobb betét, melyet a központ egyes vidéki pénzüzetek közt olcsó kamatlábbal osztana ki, hogy azok képessé váljanak a harcot a nemzetiségi intézetekkel felvenni, s azoknak destruktív irányát ellensúlyozni. E célból egyes vidékeken a fennálló ily természetű bankok székhelyén és más alkalmas helyeken fiókinézeteket szervezne, az eddig egyedülálló intézet monopolszerű helyzetét megszüntetve – velök versenyre kelve segítségére jönnének az eddig minden támogatás nélkül a nemzetiségi pénzüzetnek kiszolgáltatót közönségnek.

Tagadhatatlan, hogy az eszme elméletileg – és eltekintve a megvalósítás igen sok gyakorlati nehézségeitől – helyes irányú, mert a nemzetiségi irányzatú bankok és más pénzüzetek csakis saját operacionális területükön támadhatók meg, s csakis egy viszonylag erős – s nálóknál mindenestre erősebb hasonirányú intézet szabadíthatja fel az egész vidéket kínos befolyások alól, és törheti meg egy-egy ilyen kis bank úgy pénzügyi, mint a hazafias irányban nyilvánuló káros hatását.

Gyenes Lajos úr fölkért, hogy addig is, míg igazgatósága további lépéseket tenne, hozzam a fentieket Nagyméltóságod tudomására. Midőn ezen felhívásnak eleget teszek, van szerencsém a magam részéről újólag is felhívni Nagyméltóságod figyelmét a nemzetiségi pénzüzetekre, s egyben azon nézetemnek vagyok bátor kifejezést adni, hogy a hazafiatlan irányú pénzüzetek működésének egy vagy más módon való ellensúlyozása elsőrendű politikai feladatot képez. Alig képzelhető el az a hatás, melyet egy ily kis pénzüzet az általa lenyűgözött vidéken elérni tud, és nem kicsinylendő az az eredmény, melyet helyzetének helyes és lelkiismeretlen kiaknázása folytán az általa képviselt politikai irányzatokban elérni tud.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Nagyenyed, 1904. október hó 1-én.

Zeyk Dániel s.k.
főispán

K

1904 okt. 29

Gyárfás¹ Elemér cikke a kolozsvári Ellenzékben: „A nemzetiségi pénzüzetek”²

Budapest, okt. 28.

E cím alatt hivatottak és nem hivatottak igen sok mindent összehordtak már, élénk színekkel lefestették az Albina és a szász bankok „üzelmeit”, és kértek segítséget fütől-fától: a kormánytól, a pénzemberektől, a társadalomtól. Sok tekintetben új perspektívákat nyitott meg azonban előttünk az a fölolvadás, melyet Barabás³ Endre tanár Budapesten, a Közgazdasági Társaságban tartott, és

¹ Gyárfás Elemér (1884–1945) jogtörténész, közgazdász, publicista és politikus. Közírói pályafutását az Ellenzék hasábjain kezdte, a közölt cikk a húszéves publicista írása. 1917–18-ban Kisküküllő vm. főispánja. 1918 után az erdélyi magyar bankügy szervezője. Az erdélyi magyar bankszindikátus, a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Uniójának elnöke. Ugyanakkor az erdélyi r. kat. egyházi szervezet világi elnöke. 1926-tól több cikluson át Csík megye szenátora. (Fontosabb munkái: Románia hitelszervezetei és az erdélyi pénzüzetek, Az erdélyi katolikus státus, 1931.)

² A közlemény címe és lelőhelye: *A nemzetiségi pénzüzetek. Ellenzék* (Kolozsvár), 1904. okt. 29; 247. sz. 3. l.

³ Barabás Endre (1870–?) író és publicista. 1901-ben a székelykeresztúri, 1903-ban a kolozsvári tanítóképző tanára, majd tanítóképző intézeti főigazgató. A nemzetiségi kérdéssel összefüggő fontosabb munkái: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete (Klly. a Közg. Szle-ből.) Bp. 1901, Az erdélyrészi népfajok birtokaránya (Klly. a Közg. Szle-ből.) Bp. 1905, Románia nemzetiségi politikája és az oláh ajkú magyar polgárok (K. Barna Endre néven, klly. a Közg. Szle-ből.) Bp. 1908, Németországi tapasztalatok és a nemzetiségi kérdés Poroszországban (Klly. az Ellenzék-ből.) Kolozsvár 1908, Epizódok a románság történetéből a magyar uralom alatt. (B. E. adatgyűjtése és feldolg. alapján közzéteszi Papp József. Lugos, 1932.)

az ezzel kapcsolatban megindult vita folyamán különösen Sándor⁴ József Emke főtitkárnak fölszólalása. Másfelől egy-két fölszólalás és egyáltalában a közönség hangulata arra is engedett következtetni, hogy egységes, egyöntetű közvélemény e tekintetben még nincsen kialakulva, és hogy a kérdést különösen Magyarországon senki sem ismeri.

Barabás Endre mindenesetre nemes és tiszteletre méltó munkát végzett, mikor ezekre a bajokra az ország színe előtt ráterelte a közvélemény figyelmét. Mint maga is bevallja, szélesebb körű pénzügyi tudással nem világíthatott bele e szövevényes probléma minden zege-zugába, hanem inkább csak az adatgyűjtésre, az ismertetésre, az érdeklődés felköltésére törekedett.

Fölolvasott értekezésében két dolgot igyekszik statisztikai adatok segítségével beigazolni. Először azt, hogy az arányosítás következtében amúgy is nehéz helyzetbe került székely népen a magyar bankok nemcsak segíteni nem tudtak, hanem sok helyt egyenesen kárára voltak. Másodszor pedig azt, hogy a nemzetiségi pénzügyi intézetek kölcsönökkel elárasztották a Székelyföldet, és ily módon hatalmas befolyásra tettek szert a nép körében.

E két ténykörülmennyel szemben tovább fűzhetjük reflexiójunkt.

Kétségtelen dolog először is az, hogy itt nem valami haza- és nemzetellenes, a büntető törvénykönyv paragrafusaihoz ütköző cselekménnyel állunk szemben, mint ezt sokan gondolják, hanem sajnos, egy természetes gazdasági folyamattal, amely annál veszedelmesebb, mert egyfelől a nemzetiségek nagyobb körültekintésére, takarékoságára és élelmességére, másfelől pedig a magyar bankok kényelemszeretetére, gyöngeségére és sok esetben megbízhatatlanságára támaszkodik. Céltudatos, következetes, okos nemzetiségi politika ez, mely nem sérelmekkel és izgatásokkal dolgozik, hanem csöndben, zajtalanul, anyagilag igyekszik megerősödni, és hatalma, befolyása alá keríteni minél több földet az ország területéből.

Kétségtelen dolog másfelől az is, hogy ezzel a látszólag teljesen gazdasági téren mozgó nemzetiségi akcióval egykönnyen elbánni, káros hatását ellensúlyozni nem lehetséges. Nemzetellenes iskolákat be lehet zárni, veszélyes egyesületeket fel lehet oszlatni, izgatókat be lehet börtönözni; de nem lehet az állampolgároknak megtiltani, hogy egyesületeket, pénzügyi intézeteket alkossanak, nem lehet megtiltani, hogy polgártársaiknak kölcsönököt nyújthassanak, nem lehet megtiltani a megszorult embernek, hogy odaforduljon kölcsönért, ahol azt könnyebben, olcsóbban, enyhébb föltételek mellett kaphatja meg.

E gazdaságilag erősebbek és gyöngébbek küzdelmével állunk itt szemben. A nemzetiségek teljesen modern, biztos fegyverekkel küzdenek ellenünk. Azokkal a fegyverekkel, melyeket a nagy Széchenyi István szeretett volna a nemzet kezébe adni, s amelyeknek a kezeléséhez mi még ma sem értünk.

Ezekkel a fegyverekkel szemben mit sem használ a panaszkodás, mit sem használ az erőszak. Itt csak egy segíthet: az öntudatos, komoly produkció, munka és a józan takarékoság.

A magyar pénzügyi intézetek Erdélyben jelenleg nincsenek abban a helyzetben, hogy a nemzetiségi bankokkal szemben minden tekintetben felvehessék a versenyt. Hogy ez így van, azt nem kell csupán a magyar faj élehetlenségének betudni. Nem tagadjuk, hogy kényelemszeretet, úrhatnamság, sok helyen patriarkális pajtáskodó kezelés igen sokat ártottak az ügynek. De különösen két fő baj bénította meg a magyar pénzügyi intézetek működését. A Közgazdasági Társaság ülésén az elsőre Barabás Endre, a másikkra Sándor József mutatott rá.

Baj volt az, hogy a magyar pénzügyi intézetek ridegen elzárkózva minden magasabb erkölcsi céltól, kizárólag a meggazdagodásra törekedtek minden úton-módon. Az oláh, s különösen a szász bankok a kölcsönök nyújtásával a nép szorult anyagi helyzetén igazán segíteni igyekeztek, a befolyó nyereséggel nemcsak a részvényeseket gazdagították, hanem annak igen jelentékeny részét nemzetiségi kulturális célokra fordították és fordítják ma is.

A magyar pénzügyi intézetek ellenben sok helyen a megszorult, bajba jutott szegény emberrel szem-

⁴ Sándor József (pákéi) (1853–?) író, publicista és politikus. 1884-től, az EMKE alapításától ennek titkára, főtitkára, majd alelnöke. 1897-től a kovásznai ker. képviselője.

ben nem ismertek kíméletet, halasztást: az igazgatóságban ülő vezéremberek barátjainak azonban hitelképességüket jóval meghaladó kölcsönöket nyújtottak. S mikor a közönség rokonszenve ennek⁵ következtében elfordult, s a jövedelem csökkenni kezdett, hogy a részvényeseket elnémítsák, a tartalék tőkéből fizettek osztalékot.

Ez a patriarkális vagy mondjuk ki nyíltan: megbízhatatlan kezelés okozta azután, hogy megbukott pl. a Székelyegyleti Takarékpénztár tönkre tette egész vidékek lakosságát, s a bukás szélére jutott sok más magyar pénzüzet.

Kulturális célokat, a magyar faj érdekét ilyen eszközökkel szolgálni nem lehet.

Sándor József mutatott rá arra, hogy olyan egyének, akik erőt és hivatást éreznek magukban egy pénzüzet kifogástalan vezetésére, ismételten megkísérelték Erdélyben egy független, életképes magyar bank megalapítását. E cél elérésére többször megindultak a tárgyalások a külföldi pénzüzetekkel. Megtudta azonban már néhai jó Cserei Mihály, hogy Erdélynek minden romlása Magyarországról származott. Csakugyan a jelen esetben is, a pesti „magyar” bankok, melyek egyedáruságra törekszenek az országban, ismételten meg tudták akadályozni egy ilyen független, önálló pénzüzet keletkezését.

A szász bankok fő erősségét a németországi pénzpiac támogatása képezi. S az erdélyi magyarság nem tudja megalapítani pénzüzetét, mert félnek konkurenciájától a pesti „magyar” bankok.

Mint láthatjuk tehát, itt nem helyi jellegű, múltó bajjal van dolgunk; ez a probléma nem csekély a nemzet testén, melyet ki lehetne onnan metszeni. Beteg egész közgazdasági rendszerünk. Védekezni is alig képes, nemhogy hódítani tudna. S így azután nem csoda, hogy azok, akiknek az anyagi segítség eszközök rendelkezésére állanak, ezt az erőfeleslegüket terjeszkedésre, hódításra használják.

A baj csak az, hogy akik gyarapodnak, erősödnek, terjeszkednek, azok idegenek, a magyar fajnak ellenségei; az az elszegényedett, kifosztott, veszélyben forgó néposztály pedig a mi édes székely vérünk.

Gyárfás Elemér

L

1905 szept. 10

Balla¹ Károly cikke az Egyetértésben a nemzetiségi pénzüzetekről²

A napisajtó ismételten szóvá tette a nemzetiségi pénzüzetek működését, és helyes érzéssel rámutatott arra a nemzetpolitikai veszedelemre, amely általánosságban ezeknek az intézeteknek működése mögött rejlik. Ez a veszedelem azt a magyar elemet fenyegeti, amely az illető intézetek pénzügyi műveleteinek rajonjában lakik. Ámde ne feledkezzünk meg arról a ténybeli igazságról, hogy a kérdéses intézetek nem követnek el semmi törvény- vagy alapszabályellenes, meg nem engedett cselekedetet, hanem teljesítik azt a hivatást, amely alapításuknak igazi mozgó rugója, s amelyet – elég sajnos – hazai magyar intézeteinknél aligha találunk meg.

Nem foglalkozunk annak számszerű kimutatásával, mert az adatok számszerűsége rohamosan változik, mégpedig emelkedő arányban a nemzetiségi pénzüzetek javára, hogy már eddig mily óriási jelző- és személyhitel-műveletet bonyolítottak le a szóban forgó intézetek. Az erdélyi részekben, a déli vidéken, a Királyhágó környékén, Felsőmagyarországon hány ezer és ezer magyar adósa, lekötöttje a nemzetiségi pénzüzeteknek, minő rengeteg magyar birtokot, földet terhel immár a nevezett intézetek jelzőkölcse.

⁵ Az eredetiben szövegzevar: rokonszenvének.

¹ Balla Károly (1870–1935) publicista és műfordító, majd fővárosi árvaszéki ülnök. 1893–1905 között az *Egyetértés* és a *Magyar Esti Lap* munkatársa.

² A közlemény címe és lelőhelye: *A nemzetiségi pénzüzetek. Egyetértés*, 1905. szept. 10; 250. sz.

Ha ennek a jellegzetes és ránk nézve kevésbé biztató helyzetnek a kulcsát keressük, hamarosan megtaláljuk a nemzetiségi pénzüzetek gyors, kuláns és előzékeny szolgáltatásában. A nemzetiségi pénzüzetek a hitelt keresővel szemben, még ha nem is kínálkozik bőséges haszon és a felajánlott fedezet is csak a jóakarát szemüvegén át mérlegelhető, nem zárkóznak el, nem igyekeznek a meg nem kötött ügyletek számát szaporítani, hanem számot vetve a gyors segély morális jelentőségével, a legszerényebb pénzügyletet is lebonyolítják, különös tekintettel arra, ha a hitelt kereső fél magyar. Ekképp természetes, hogy évről évre több és több magyar válik a nemzetiségi pénzüzetek lekötelezettjévé, sőt mi több: ezeknek az intézeteknek nemcsak barátai, jóakarói lesznek, hanem hitelre szoruló honfitársaiknak egyenesen ajánlják is. Hogy pedig ezt cselekszik, rossz néven nem is vehetjük. Természetes formája a köszönetnek, az elismerésnek, ha a mindennapi érintkezésben barátainkat, ismerőseinket szívesen utasítjuk olyan cégekhez, különösen értve ezek alatt a hitelintézeteket, ahol a skrupulozitást a lehetőségig mérsékelik, és ahol a hitelüzletet meg is kötik, ha arra a hitelkeresőnek csakugyan égető szüksége van, és egy minimális fedezetet nyújthat, amelyhez hozzáveendő az illetőnek erkölcsi impulzusa arra, hogy kötelezettségének az őt megmentő, segítő intézetel szemben megfeleljen.

A nemzetiségi pénzüzeteknek valóságos üzleti elve, hogy a kis és nagy hitelüzletek iránt egyaránt érdeklődnek, nem zárkóztak, nem gombolkoznak be állig, és az alapítók szándékához híven, szívesen fogadják a hitelkereső magyar embert. Hány és hány esetet tudunk, amikor a hitelkereső magyar embert a magyar pénzüzetek elutasították, ellenben a nemzetiségi pénzüzetek ugyanazon a hitelkeresőn segítettek, talán meg is mentették az anyagi romlástól. Szóval: a nemzetiségi pénzüzetek a humanizmust az üzleti, meg az agitacionális érdekekkel oly bámulatos összhangba tudják hozni, hogy ezzel fennmaradásukat nemcsak biztosítják, de sőt sikerrel versenyeznek a magyar pénzüzetekkel, különös tekintettel a hitelkeresők klientelájának magyar voltára. Hogy aztán ez a nevezetes tünet a mi társadalmi életünkben, pénzüzeti világunkban minő hatásokat ért el, milyen denacionálizáló, közömbösítő eredményekkel jár, azt még a kezdő szociális kutató vagy politikus is azonnal felismerheti. És ne feledkezzünk meg a nemzetiségi pénzüzeteknek még egy jellegzetes működéséről. Ezek az intézetek ugyanis évente sok-sok ezereket áldoznak kulturális nemzetiségi célokra, mely célok idővel természetesen politikai missziókká vedlenek át. Évente száz és száz szegénysorsú nemzetiségi ifjút taníttatnak, képeztetnek ki, segítik kölcsönökkel mindaddig, míg az illetőkből kész férfiak lesznek. Hogy ezek a szegény ifjak, akiknek megélhetését, kiképzését lehetővé teszik a nemzetiségi pénzüzetek, amelyek egy kezdő hivatalnoknak, ügyvédnek, orvosnak, tanfőúrnak stb.-nek még külön számottevő tőkét adnak, hogy gondtalanul indulhassanak neki az életpályájuknak, feltétlen dicsőírói, lekötelezettjei, lelkes hívei és akvizitőrjei lesznek az illető intézeteknek: az kézenfekvő dolog, mert önként érthető morális indokokra vezethető vissza. Helytelenül cselekszünk tehát, ha csak folyton felpanaszoljuk a nemzetiségi pénzüzetek üzleti térfoglalását. Ha ég a házunk, miért nem oltjuk? Ha a szomszéd ügyesebben és okosabban gazdálkodik, miért nem tanulunk tőle?

Önként következik az írottakból, hogy a magyar pénzüzetek üzleti ügykörébe fel kellene venni a nagyobb kulantériát, erőteljes hazafiságot és az ideális kultúrmissziót. Kössenek több üzletet kevesebb haszonnal, és ne feledkezzenek meg arról, hogy az üzlet kozmopolita elvén felül tartoznak valamivel, azaz, hogy igen sokkal a hazafias, kulturális és népsegítő misszióknak; ez az adósság az ő adósságuk, melyet le kell róniok a nemzeti közügy oltárán.

Balla Károly

M

1905 dec. 10

Sélley Sándor belügyminiszteri tanácsos átírata Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszterhez „a hazai román pénzüzetek vagyonáról, üzleti menetéről és egyéb viszonyairól az 1904. évi mérleg alapján és a Revista Economică adatai felhasználásával készített részletes kimutatás” tárgyában¹

VKM eln. 1905: 5019²

Magyar királyi belügyminiszter

529. szám

Res.

Bizalmas

Tárgy: a hazai román pénzüzetekről szóló kimutatás

A hazai román pénzüzetek vagyonáról, üzleti menetéről és egyéb viszonyairól az 1904. évi mérleg alapján és jelzett intézetek szakközlőnye segélyével a vezetésem alatt álló minisztériumban összeállított részletes kimutatást van szerencsém Nagyméltóságodnak hivatalos használatra tisztelettel megküldeni.

Budapesten, 1905. évi december hó 10-én

A miniszter meghagyásából:

Dr. Sélley s. k.
miniszteri tanácsos

¹ Az irathoz mellékelt nagy formátumú, részletes, rovatolt kimutatásból („Kimutatás a hazai román pénzüzetek mikénti állásáról, összeállítva az 1904. évi mérleg alapján és a fenti intézetek *Revista Economică* című szaklapja segélyével”) kitűnik, hogy a feltüntetett 119 erdélyi és magyarországi román pénzüzetnek az 1905. nov. 30-i összeállítás (Huszár Antal munkája), tehát az 1904. évi állapot szerint összes (részvénytőke, tartalékalap, ingatlan stb.) vagyona 33 838 399 korona, az általuk kezelt betéti összeg 53 375 684 korona, az összes kölcsönök összege 86 055 355 korona és a kimutatott tiszta nyereség 1 818 614 korona volt. A kimutatás szerint a tíz vezető román bank összes vagyonrovata a következő sorrendet mutatja: *Albina* (Nagyszeben) 12 263 790, *Victoria* (Arad) 2 467 365, *Ardeleana* (Szászváros) 1 693 575, *Oraviciana* (Oravica) 908 677, *Silvania* (Szilágysomlyó) 859 298, *Patria* (Balázsfalva) 846 394, *Timişiana* 832 868, *Bihoreana* (Nagyvárad) 701 143, *Fagetana* (Facset) 635 914 és *Economul* (Kolozsvár) 575 878.

² Az irat 1956 őszén – az OL VKM anyagának kiégésekor – elpusztult.

3

*Szepes vármegye törvényhatóságának átirata a képviselőházhoz a választójognak magyar értelmiségi
cenzus alapján leendő szervezése tárgyában*¹

A

1903 júl. 29

*Raisz Aladár Szepes megyei alispán átirata a megye törvényhatóságához „a választói jognak a magyar
értelmiségi cenzus alapján leendő szervezése tárgyában”*

Állami Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 15090/903.
(Másolat)

4898/44. szám
1903.

Szepes vármegye közönségétől

Kedves Barátaink és Atyánkfiai!

Szepes vármegye közönsége folyó évi ápril hó 22-én 2777/10. szám alatt egyhangúlag hozott határozatával kimondotta, hogy a választói jognak a magyar értelmiségi cenzus alapján leendő szervezése iránt feliratot intéz az országgyűlés képviselőházához.

Midőn ezen feliratunkat hazafias üdvözzel közöljük, egyszersmind arra kérünk benneteket, hogy azt pártolni és hasonszellemű felirattal támogatni szíveskedjete.

Kelt Lőcsén, Szepes vármegye törvényhatósági bizottságának 1903. évi július hó 29-én tartott közgyűlésében.

Szepes vármegye közönsége nevében
Raisz s.k.
alispán

B

1903 júl. 29

*Szepes vármegye törvényhatóságának átirata a képviselőházhoz fenti ügyben
Állami Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 15090/903.*

(Egykorú nyomtatvány)

4898/44. szám
1903.

Szepes vármegye közönségétől

Mélyen tisztelt Képviselőház!

Magyarország ezeréves története azt igazolja, hogy állami fennállásunkat kizárólag nemzeti egyéniségünkhöz való ragaszkodásunknak köszönhetjük.

A magyar nemzet közjogi különállását, függetlenségét, csakis azáltal tartotta fenn, hogy a reá nézve teljesen idegen népfajok közepette államának megalakítását, a magyar nemzet állam elvének alapjaira fektette, és alkotmánya institúcióit, intézményeit ily irányban építette fel.

¹ Szepes vármegye törvényhatóságának a magyar értelmiségi cenzus ügyében a képviselőházhoz intézett felirata a századforduló éveiben kiélesedő választójogi küzdelem érdekes adaléka. A feliratot bizonyos fokig az Andrássy-féle 1908. évi többes (plurális) választójogi törvényjavaslat (l. ott) egyik kiindulópontjának tekinthetjük.

Ennek a magyar nemzeti államnak megvédésében folytak le¹ százados harcaink, ennek fenn-tartására és fejlesztésére irányultak nemzeti létünk újjáébredése, 1867 óta létesített számos törvényes intézkedéseink, végre ennek biztosítását célozzák azok a mozgalmak, melyek újabban az 1868. évi XLIV. t. cikknek² a magyar nemzeti politika követelményeihez való módosítását és egy új választási törvény alkotását sürgetik.

Önkénytelenül érezzük, hogy a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény rendelkezései nem szolgálják szerencsével a magyar nemzet eszméjét, hogy választási törvényünk a nemzet mai viszonyainak nem felel meg, sőt hogy a magyar közoktatásügy fejlesztésére immár 35 év óta tett óriási áldozatok sem állanak arányban azzal az eredménnyel, melyet a magyar államiság szempontjából remélni jogosítva voltunk.

Ezekkel a kétségbe alig vonható tényekkel szemben feltétlen szüksége mutatkozik annak, hogy törvényhozási úton és az állampolgári szabadságjogok teljes tiszteletben tartása mellett – tehát békés eszközökkel – minél előbb megtegyük mindazokat az intézkedéseket, melyek a magyar állami nyelv érvényre juttatása és a magyar nemzeti kultúra fejlesztése útján, az egységes magyar állam fen[n]állásának további biztosítékait képezik; mert a magyar nemzetállam fen[n]maradásának alapfeltétele, hogy államiságunk magyar jellege a közélet minden megnyilatkozásában a maga teljességében érvényesüljön.

Miután pedig a nemzetállam parlamenti szervezetében a képviselő nem egyéb, mint a nemzet élő orgánuma, nézetünk az, hogy államiságunk magyar jellegének elsősorban a parlamenti szervezetre vonatkozó törvényeinkben kell kifejezést adni.

Ebből a szempontból kiindulva és tudatában annak, hogy magyar nemzeti kultúránk fejlesztése nélkül nem szerezhettük meg azt az erőt, mely a nemzeti jellem megszilárdítására és fen[n]tartására szükséges; tekintve továbbá, hogy a magyar állami közügyekre való befolyás feltételeinek magyar nemzeti szellemű megállapítása nemcsak hogy jogosult, de nem is ellenkezik az állampolgári jog-egyenlőséggel, ha azoknak megszerzésére különbség nélkül minden honpolgár fel van jogosítva és a fokozatos életbe léptetés mellett képesítve is; azzal a tiszteletteljes indítvánnyal járulunk a mélyen tisztelt Képviselőház elé, hogy a jelenlegi választási jogról szóló törvény megfelelő módosításával a választói jog alapfeltételét a vagyoni census helyett, a magyar értelmi censusra (magyar olvasás, írás és számolás tudásra) fektetni és az eddig szerzett jogok teljes épségben tartása mellett, az új törvény fokozatos (15–30 évi) életbeléptetéséről gondoskodni méltóztassék.

Mélyen tisztelt Képviselőház!

Nem tartjuk szükségesnek tiszteletteljes indítványunkat részletesebben indokolni és felsorolni azokat a körülményeket és következményeket, melyek nézetünk szerint egy ilyen szellemű törvényből, a népnevelési ügy magyar irányú fejlődésére is óriási kihatással volnának. Meg vagyunk győződve arról, hogy abban az esetben, ha szavazati joggal csak oly állampolgárok bírnának, kik igazolni tudják, hogy magyarul írni, olvasni és számolni képesek, a képviselőre érett magyar nép úgyszólván teljesen bevonatnék a parlamentbe, és egyházak, nemzetiségek, iskolafen[n]tartók vetélkedve működne, hogy maguknak az ifjúság nevelését továbbra is biztosítsák, és pedig a politikai befolyás megszerzése, illetve megtartása érdekében, mert hisz ez alapon fejlődne ki idővel az általános választói jog.

Természetesnek tartjuk, hogy egy ily szellemű törvény életbe léptetése csakis fokozatosan eszközölhető, és hogy e tekintetben 15–30 évre terjedő átmeneti időre volna szükség. Ezen időnek, valamint a törvény módoszatának megállapítását a mélyen tisztelt Képviselőház bölcs belátására kell bízunk.

¹ A nyomtatott szövegben sajtóhiba: fogtak le

² É. az 1868. évi nemzetiségi törvény

Tiszteletteljes előterjesztésünket bizalomteljesen ajánlva a mélyen tisztelt Képviselőház jó-
akarátába, vagyunk

a legmélyebb tisztelettel

Lőcse, Szepes vármegye törvényhatósági bizottságának 1903. évi július hó 29-én tartott köz-
gyűléséből

a mélyen tisztelt Képviselőháznak

alázatos szolgálói

Szepes vármegye közönsége nevében

Raisz s. k.

alispán

4

*Iratok a „nemzetiségi izgatásról” szóló törvényszakaszok (1878. V. tc. 171–172.§) megszorításáról az
aradi Tribuna Poporului közleményével kapcsolatban*

A

1903 aug. 6

*Sélley Sándor belügyminiszteri tanácsos átirata Plósz Sándor igazságügyminiszterhez az Aradon megjelenő
Tribuna Poporului kifogásolt közleménye tárgyában¹*

Ig. Min. 1904 R 647 (26137/903)²

Magyar királyi belügyminiszter

620. szám

Res.

Az aradi *Tribuna Poporului* című román nyelvű politikai napilap folyó évi 1903. június hó 20.
(július 11-iki) számában „Mit akarnak a románok?” felírású cikk jelent meg, mely cikkben többek
közt a magyarok, mint Magyarország lakói, az itt lakó oláhokkal szemben idegeneknek neveztetnek.

Mivel ezen kijelentés a nemzetiségi izgatás ismérveit látszik feltüntetni, a fent idézett lapnak
illető lappéldányát oly kéréssel van szerencsém áttenni, hogy a *fenti mélyen sértő cikk írója*³ ellen a
megtorló eljárás megindítását bölcs megfontolásának tárgyává tenni, és e tekintetben elfoglalt állás-
pontjáról engem értesíteni méltóztassék.

Budapesten, 1903. évi augusztus hó 6-án

A miniszter meghagyásából:

Dr. Sélley s. k.

miniszteri tanácsos

¹ Az iraton a következő szövegű megjegyzés olvasható: „Ezen ügydarabot Miniszter Úr Ő Nagyméltó-
sága maga elé kívánja.”

² Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

B

1903 szept. 12

*Kurovszky Ferenc nagyváradi h. főügyész jelentése gr. Tisza Istvánnak, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnöknek a Tribuna Poporului ellen indítandó eljárás tárgyában*¹

Ig. Min. 1904 R 647 (29946/903)²

Királyi Főügyészség Nagyváradon

1665. szám

1903. f.ü.

A *Tribuna Poporului* című aradi román politikai napilapnak folyó évi június hó 20-án (július hó 11-én) megjelent 117. számát,³ az abban *Mit akarnak a románok?*³ felirat alatt kiadott cikk hiteles magyar fordítása kapcsán Nagyméltóságodnak 1903. évi augusztus hó 9-én 26137–1903. I.M. III. sz. a kelt rendelete értelmében következő véleményem kapcsán terjesztem fel.

A fordításban csatolt *Mit akarnak a románok?*³ című hírlapi közlemény sajtóellenőrzési működésben nem került el figyelmemet; s nyomban megjelenése után gondos mérlegelés tárgyává tettem: vajon az sajtóper alapjául nem szolgálhat-e? De miként ekkor az összes körülmények egybevetése után, úgy jelenben is a kérdéses közlemények újabb tanulmányozása után abban a nézetben vagyok, hogy *a szóban forgó közlemény miatt a bűnvádi eljárást sikerrel szorgalmazhatónak nem tartom.*³

*Mit akarnak a románok?*³ felirat alatt kiadott cikk hangja szenvedélyes, tartalma valótlan és igaztalan, a magyar állam működését helytelen világításban feltüntető, a telepítésekre vonatkozó állami akciót elferdítve előadó vallási és nemzetiségi elfogultságban túltengő ugyan,⁴ azonban nélkülöz olyan állításokat, amelyek a törvény, osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet elleni gyűlöletre való izgatás tényálladékanak megállapítására alapul szolgálhatnának.

A cikkből az egyenes felhívás valamely határozott törvényellenes cselekmény elkövetésére – hiányzik.

De szorosabb értelemben vett izgatást sem tartalmaz az, mert bírói gyakorlatunk értelmében: „az izgatás tényálladékat nem a törvény vagy törvényes határozatoknak, habár nem helyeselhető ellenszenvvel nyilvánított bírálata, nem az azok felőli becsmérő, tiszteletlen nyilatkozat, sőt még nem is valamely lealacsonyító véleménynyilvánítás, hanem kizárólag a törvény rendelete iránti engedelmség megtagadását tartalmazó egyenes felhívás; valamint nem egy osztály, nemzetiség vagy hitfelekezetnek a törvény által egy más osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet hátrányára nyújtott előnyök kiemelése, hanem az ez elleni gyűlöletre való izgatás képezi”.

Ámde a kérdéses közleménynek sem tartalma, sem hangja nem olyan, amely az erőszakos tettlegesség előidézésére alkalmas kedélyállapotot felkelteni képes lenne. A cikk azon mondata, hogy: „az idegenek, zsidók és magyarok, ők is ismerik az oláhok szegénységét” szövegezésénél és központosításánál fogva, nézetem szerint tartalmilag, értelmileg vitás.

De ha bizonyítottnak is vesszük, hogy a közlemény eme mondatában a magyarok az itt lakó oláhokkal szemben idegeneknek neveztetnek; ez egymagában csupán az oláhok által ismételve hangoztatott olyan történelmileg és jogilag valótlan állítást képez, amely már számtalan helyen és alkalommal megfelelő cáfolatot nyert, nélkülözi azonban a nemzetiségi izgatás ismérveit.

¹ Az akta iratai között 1903. szept. 21-i keltezéssel a váradi h. főügyész újabb jelentését találtuk, melyben a *Russu Sirianu* János felelős szerkesztésében megjelenő lap három további kifogásolt közleményével (1903. 150. sz.: *A trónörökös előtt*, 152. sz.: *Az összeesküvők*, 154. sz.: *Ferenc Ferdinánd főherceg*) kapcsolatban a közölt irattal azonos értelmű indokolással ellenzi az eljárás megindítását.

² Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

³ Kék ceruzával aláhúzva.

⁴ Piros ceruzával aláhúzva.

A *Mit akarnak a románok?* felirat alatt kiadott cikk megjelenésére tapasztalatom szerint az okot az a körülmény szolgáltatta, hogy a *Bihar megyei és Arad megyei román köznép*⁴ – mely a legutóbbi időkig a magyar államisági eszmékkel *nem rokonszenvező, némely feltűnni vágyó román papok szellemi vezetése alatt állott – újabb időben csatlakozván eddigi vezetőiben*⁴ – a különösen Bihar és Arad megyék egyes községében nagyon elterjedt szocialista tanok hatása alatt kezd elszakadni a román intelligencia vezetésétől, és önállólag kezdván gondolkodni, a hasongondolkodású magyar szocialistákkal együttesen igyekszik kitűzött céljait megvalósítani.

Ez a körülmény adta meg véleményem szerint az impulzust arra, hogy az *eddigi román passzivisták – fel akarnak hagyni eddigi meddő politikájukkal, és az aktivitás terére szándékoznak lépni*,⁴ s újabb politikai irányuknak a román sajtó útján törekszenek híveket szerezni.

A *Tribuna Poporului* című aradi román politikai napilap újabb időben ennek az újabb politikai irányelvnek szócsöve, s célja a nevezett lapnak az, hogy a fentebb jelzett aktív politikai eszmék a román népnek minél szélesebb rétegében elterjedjenek, hogy egy esetleg bekövetkezendő országgyűlési képviselőválasztás őket készen találja; e céljaik elérését azonban a szerintük zsidók által vezetett szociálistáknak és a magyar államisági eszmékhez ragaszkodó hazai zsidóságnak öntudatos magatartása nagyban gátolja; miért is a nevezett román lap igyekszik a szociálistákat és a magyar nemzettel együttérző hazai zsidóságot gyűlölt színben feltüntetni, a románokat pedig egy táborba terelni.

A *román sajtónak vázolt magatartását*⁴ – míg szigorúan az említett irányelvek keretén belül mozog – nem tartom veszedelmesnek, s *mindezek alapján nem vélném célirányosnak*⁴ a bűnvádi eljárás megindítását; s egy mindenestre felette kétes kimenetelű esküdtszéki tárgyalás provokálását, amelynek esetleges kedvezőtlen eredménye nézetem szerint sokkal hátrányosabb lenne állami és jogszolgáltatási szempontból, semhogy a siker biztos kilátása hiányában az egész eljárás mellőzése indokoltnak nem mutatkoznék.

Nagyvárad, 1903 szeptember 12-én

Kurovsky Ferenc s. k.
kir. főügyész helyettes

C

1903 dec. 4

*Gr. Tisza István miniszterelnök mint belügyminiszter átírata Plósz Sándor igazságügy-miniszterhez a Tribuna Poporului sajtóügyével kapcsolatban a „nemzetiségi izgatásról szóló törvényszakaszok megszorítása” tárgyában*¹

Ig. Min. 1904 R 647 (40011/903)²

Magyar királyi belügyminiszter

Szám: 847/1903.

Res.

Tárgy: A *Tribuna Poporului* című aradi oláh nyelvű lap ellen indítandó sajtóper

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A folyó évi 29946 és 30 758/III. sz. alatt hozzám intézett nagybecsű átíratok mellékleteinek visszaküldése mellett van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy az esetre, ha Nagyméltóságod már eleve meg van arról győződve, hogy a fennforgó esetekben a sajtóper kellő

¹ A Btk. (1878. V. tc.) 171. és 172. §-ainak módosítását célzó, folyamatban levő tárgyalások befejezését sürgeti Tisza István Plósz Sándor igazságügyminiszterhez intézett, 1904. márc. 9-én kelt és az aktához mellékelt újabb átíratában is.

² Az iratot az 1962 tavaszán tartott ellenőrzés alkalmával nem találtuk a helyén.

eredménnyel nem végződhetik, *ezúttal*³ hozzájárulok ahhoz, hogy a kérdéses cikkek miatt a bűnvádi eljárás ne indíttassék meg.

Már ez alkalommal szükségesnek tartom azonban megjegyezni, hogy a *mindinkább terjedő nemzetiségi izgatások kellő hatállyal való megfékezésének egyik fő nehézségét abban látom*,³ hogy a Btk. 171. és 172. §-ainak a magyar nemzet politikai egységének megóvása szempontjából annyira fontos, de a veszélyeztetett nagy érdekekkel szemben, az izgatás *büntethetőségének szűk körre való szorítása által kellő oltalmat nem nyújtó rendelkezéseit az igazságszolgáltatás közegei, mint a nagyváradi*³ királyi főügyész véleményes jelentéseiből és az ennek alapjául szolgáló törvénytárgyalásából is kitűnik, a törvény szövegének mesterkélt magyarázata és alkalmazása által oly szűk korlátok közé iparkodnak szorítani, ami bizonyára sem az állam érdekével, de azt hiszem, magával a büntetőtörvény céljával sem egyeztethető össze.

A Btk. jelzett szakaszának ilyen szűk körre szorított fogalmi meghatározásai alapján kifejlődött büntető judikatúra tehát megerősít abban a nézetemben, hogy államunk mai rendjének megóvása egy erőszakos irányzat jelentkezése esetében a védelemnek az eddiginél sokkal szélesebb körre való kiterjesztését teszi szükségessé, és ezért már most van szerencsém tiszteletteljesen jelezni, hogy ezekből az indokokból, de főleg azért, mert a Btk. 172. §-ában említett, s különösen hazánkban kiváló jelentőséggel bíró viszonylatok ellen intézett támadások megtorlását, a gyülekezetnek, a gyülekezet nyilvánosságának és az egyenes felhívásnak hármasszögű fogalmi kellékétől függővé tenni ezen kifejezéseknek, azon a kijátszásnak tág kaput nyitó értelmet tulajdonítani, aminővel azokat a bírói gyakorlat felruházza, és ezáltal a büntethetőséget majdnem a lehetetlenségig szűk korlátok közé szorítani nem lehet és nem szabad; legközelebb a Btk. 171. és 172. §-ának megfelelő módosítása iránt olyan irányú javaslatot fogok Nagyméltóságodhoz intézni, mely az idézett törvényszakasz eddigi rendelkezéseinek pótlásával és kiterjesztésével, az állam rendjének és a társadalom békéjének megóvása több biztonságot fog nyújtani.

Végül megjegyzem, hogy a nagyváradi főügyész helyettes jelentésében az illető román lap tendenciájáról s az ellene megindítandó sajtóper indokolt vagy indokolatlan voltáról oly politikai okoskodás és véleménynyilvánítás foglaltatik, mely szempontok elbírálása az ügyészségnek *feladatát nem képezheti*.³

Budapesten, 1903. évi december hó 4-én

Tisza s. k.

Melléklet:

1903 aug. 9

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök átirata a belügyminisztériumhoz gr. Teleki Domokos nemzetiségpolitikai megbízatása tárgyában, 1 melléklettel

ME 1903–XVa–2763
(Fogalmazvány)

Belügyminisztérium

Hivatali elődömnök f. é. 2763. szám alatt gróf Teleki Domokoshoz intézett levelét van szerencsém másolatban a t. minisztériumhoz tudomás végett megküldeni.

Kiadta: 9/8. 1903. gr. Khuen-Héderváry Károly

[Fogalmazta: Romy Béla]

³ Kék ceruzával aláhúzva.

Melléklet:

Széll Kálmán miniszterelnök megbízó levele gr. Teleki Domokoshoz annak nemzetiségpolitikai megbízatása tárgyában

ME 1903–XVa–2763
(Fogalmazvány)

Gróf Teleki Domokos

Az ország keleti határán és a Királyhágón túli országrészben jelentkező nemzetiségi mozgalmak állandó megfigyelést igényelvén: ezen mozgalmak szemmel tartásával ezennel M[éltóság]odat bízom meg, s felkérem, hogy tapasztalatairól időnkint és a szükséghez képest kimerítő jelentéseket tenni szíveskedjék.

Ezen megbízatása címén M[éltóság]odnak ezennel évi 6000 K. – hatezer korona tiszteletdíjat engedélyezek addig, amíg orsz. képviselővé nem választatik, avagy másnemű állandó alkalmaztatást nem nyer.

(Budapest, 1903. május 15.)

Kiadta: 9/8. 1903. gr. Khuen-Héderváry Károly

[Fogalmazta: Romy Béla]

5

Iratok a magyarországi és erdélyi román munkásmozgalom 1903. évi történetéhez

A

1903 aug. 15

*A temesvári román szocialista sajtó közleménye a Khuen-Héderváry kormány válságáról*¹

A volt hóhér, Khuen-Héderváry kormánya megbukott.²

A vitéz miniszter, Horvátország volt hóhéra, uralkodásának és vitézkedésének negyvenedik napja és negyvenedik éjszakája után – megbukott és éppen a szent szociáldemokrácia miatt. S Vajon miért? Azért, mert Héderváry, Horvátország volt hóhéra nem volt, de nem is lesz soha a gazdálkodók és munkások pártján, hanem a hóhéroknak a pártján, akik vérfürdőket csináltak és csinálnak.

Bevallhatjuk, hogy mi vagyunk azok, akik szót mertünk emelni Horvátország volt hóhéra ellen – mi vagyunk azok, akik szót emelünk azok ellen, akik a nép jogaival veszik körül magukat s azok ellen, akik oktalanságból elorozzák a nép jogait.

Augusztus 10-én este Kossuth Ferenc egy gyengén sikerült értekezleten kijelentette, elismeri és belátja, hogy Horvátország volt hóhéra, Khuen-Héderváry trónjáról a sárba zuhant. Ő azt hiszi, hogy pártja honfiai tovább fognak harcolni, és azt akarná, ha királyként jöhetne Budapestre, és meghívná a magyar állam vezető embereit, hogy megbeszéljék, miként olthatnák el a tüzet a szabadelvű és a nemzeti párt között.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Fraților, pregatiți-vă la luptă pe alegerea viitoare!* – Testvérek, készüljétek a jövő választási harcra! *Votul Poporului*, 1903. aug. 15; 28. sz.

² Célzás Khuen-Héderváry két évtizedes (1883–1903) horvát–szlavonországi báni önkényuralmára. – A temesvári román szocialista lap híradása egyébként korainak bizonyult, Khuen leküzdötte az 1903. augusztusi kormányválságot. Az első Khuen-kormány 1903. nov. 3-ig volt hivatalban.

Ej, ej mire gondol ez a Kossuth!

A gazdálkodók és munkások nem hihetnek az ellenzéknek, amíg nem veszik tudomásul a nép szenvedéseit. Magyarország egész népe akarja és harcol *az általános és titkos szavazásért*, s amíg a mi szenvedésünk nem csillapul, – mindig ellenetek fogunk harcolni.

Testvérek, készüljetek harcra a mi jogainkért!

B

1903 aug. 15

Az aninai sztrájk kezdeteiről – Román munkáslevelező híradása az aninai sztrájktrőkről¹

Tisztelt Szerkesztő Úr! Kérem közölje becses lapjában, a *Votul Poporului*-ban a munkások gyűléséről a következőket:

A stájerlaci Consumverein vasúti egyesületének munkásai a vezetőség részéről elkövetett jogtalanságok miatt 13 pontban megállapított programot olvastak fel a július 26-án rendezett népgyűlésen, jelen volt a bányabiztos úr, a főszolgabíró, a jegyző és az előljáróság és több mint 4000 munkás. A munkások részéről tizenhét tagot választottak a bizottságba, hogy bemutassák a kérelmet a bányafelügyelőnek. Az át is vette a következő napon, mivel jelen volt az irodában a főbányabiztos is. A pontokat elolvastva azt mondták: „Várjatok szerdáig, mert azonnal tudatjuk a resicai főintézővel.” A bizalmi férfiak megelégedtek ezzel a válasszal, de amikor azután megkérdezték a felügyelőt az üzenet felől, ez azt mondtotta: „Nem jött vissza semmi.” Nyomban új gyűlést hívtak egybe, amelyre összegyűlt mintegy 2–3000 munkás – ismét jelen volt a bányabiztos, a jegyző és a helyi vezetőség –, és azt a határozatot hozták, hogy szerda estétől kezdve beszüntetik a munkát az egész bányában, míg csak személyesen nem jelenik meg a főintéző vagy az igazgató úr Budapestről. De mégis akadt Szászoktól hat semmirevaló, akik nem törődve a gyűlés határozatával, szerdán este, katonai őrség fedezetével lementek a tárnába² ...

C

1903 aug. 18

A temesvári román munkássajtó (Votul Poporului) beszámolója az 1903. aug. 18-i temesvári román értekezletről és az ezt követő népgyűlésről¹

Votul Poporului, 1903. okt. 24; 31. sz.

1

A Votul Poporului tudósítása az 1903. aug. 18-án tartott temesvári román munkás-földmíves értekezletről²

Augusztus 18-án délelőtt

Ioan Pescariu földmíves testvérünk mint elnök az ülést délelőtt 10 órakor Temesvárt, Péter Franc úr szállodájában a következő beszéddel nyitja meg:

¹ A közlemény eredeti címe: *Correspondente, Anina, la 30. Iuliu, 1903.* (Levelezés, Anina, 1903. július 30.) *Votul Poporului*, 1903. aug. 15; 28. sz.

² A tudósító közli a sztrájktrők nevét: George Orlescu, Costa Sellariu, Ilie Rusovan, Ilie Paulescu, Ilie Petru és Mihaiu Petru.

¹ A közlemény eredeti címe: *Confărența la Timișoara*, Értekezlet Temesvárt.

² A tudósítás a *Votul Poporului* szünetelése miatt jelent meg közel negyedéves késéssel.

„Fegyverre van szükségünk, mert fegyver nélkül nem harcolhatunk, nélküle a nép nem védheti meg magát. A gazdasági és a politikai harcban elnyomnak bennünket a sajtóval, tehát nekünk is szükségünk van rá, hogy megvédhessük magunkat, s hogy felvilágosuljunk. Az ülést megnyitom, és átadom a szót A. Voichescu barátunknak.³”

Atanasie Voichescu: Azért hívtuk össze a népet, hogy megbeszéljük, hogyan harcoljunk. Mi, nemzetközi szociáldemokraták nem vérrel, hanem tudással akarunk harcolni. A tudást itt a Bánátban csak a *Votul Poporului* révén tudjuk terjeszteni, ez az az eszköz, melynek segítségével felvilágosítjuk az elnyomott és minden jogától megfosztott román népet. Itt igazi vezetőkre van tehát szükségünk, akik kicsit áldoznak is az elnyomott népek felszabadításáért.

Ezután az aradi [Petru] Ponta testvérünk szólal fel, és elmondja, hogy az ország minden proletárjának egyesülnie kell, mert csak így alkothatunk egésszet, amelytől retteg a tőke, rettegnek a tőkésék a bocskor előtt.

Utána Simon Boeriu emelkedik szólásra és elmondja: A *Votul Poporului* az a fegyver, amellyel a jogért, a testvériségért és az egyenlőségért harcolunk, de nekünk egyszerű embereknek nem szabad egymást gyűlölnünk.

Sokan a papok és tőkésék közül nem tesznek egyebet, mint egyiket vagy másikat a szomszédja ellen uszítják azért, mert történetesen ezt más templomban keresztelték, mert más nyelvet beszél. De ha megnézzük, látni fogjuk, hogy születésüinktől fogva mindnyájan egyenlők vagyunk, testvérek vagyunk, mert a császár gyermeke sem hoz többet a világra, melyre mindnyájan mezítelen érkezünk, mint a napszámos, a proletár gyermeke. Mind mezítelen születünk.

A különbség közöttünk annyi, hogy egyesek az emberek közül dolgoznak, mások pedig azok verejtékéből élnek, akik dolgoznak. Némely munkás napi keresete 40–50 krajcár, azok pedig, akik a mezőn, a gyárakban vagy az irodákban dolgoznak, legfeljebb 80 krajcárt kapnak. És mégis, a nép nem ébred öntudatra, a tőkésék lapjait olvassa, mint például a *Poporul Românt*⁴, amelynek egyedül a kapitalista Mocsonyi 400 ezer koronát adott, és ezt abból a nyereségből, amelyet számára munkások szereztek, tehát a nép verejtékéből szerzett profitját a nép ellen használja fel, akárcsak a többi urak is. Tehát nekünk *nemzetközileg* kell szervezkednünk.

Az isten senkinek sem tiltotta meg, hogy mindazokat a javakat élvezze,⁵ melyeket a föld az emberi munka révén termel, de a tőkés életedet veszi vagy börtönbe zár, ha az éhség arra kényszerít, hogy hozzányúlj ahhoz, amit ő tulajdonnak nevez.

Ezek a szívtelen tetteik nem jogosak; ha szociáldemokrata testvéreink könyörületességét és szeretetét figyeljük, látjuk, hogy azért harcolnak, hogy a tőlünk erőszakkal elvett javakat és jogokat visszanyerjék.

Tehát őszinte szívvel kiáltom felétek földműves⁶ és munkás testvéreim: Kövessétek bátran tanácsainkat és ugyanakkor kérlek benneteket, olvassátok és terjesszétek dicsőségünket, amelyet nagyon szeretünk, s melynek neve *Votul Poporului* (felkiáltások: „Éljen a *Votul Poporului*”).

A. Voichescu testvérünk kapja meg a szót:

A szocializmus alapja [– mondotta –] a földművesek⁷ társadalma (a megbecsülés és a szeretet). Én eddig örömmel és lelkesedéssel harcoltam és feltétlenül ezentúl is állandóan erőteljesen az igazi nemzetközi szociáldemokrata eszméért harcolok majd. A *Votul Poporului* ezentúl nem az én tulajdonom, hanem a tiétek, a román szocialista népé.

Ezt az elkeseredett harcot január 24-én kezdtem meg, de sokan a harcosok közül abbahagyták a küzdelmet, és én egyedül maradtam. Ma azonban örömmel látom, hogy amint írva van, aki meghalt, feltámadott, amint meg van írva a *Votul Poporului* feltámadt (felkiáltások: „éljen!”).

³ A temesvári román munkáslap, a *Votul Poporului* szerkesztője.

⁴ Román Nép.

⁵ Eredeti szövegben: megízlelje.

⁶ Eredeti szövegben: gazdálkodók.

⁷ Eredeti szövegben: gazdálkodók.

Itt van Pescariu gazdálkodó testvérünk és még más testvéreink is, akik 20 koronával segítik a lapot, és már mintegy száz azon lelkes román testvérünk száma, akiknek neve addig él, ameddig a szociáldemokrácia élni fog.

Mi Bokányi pártjához tartozunk és tartozunk ma is, a nemzetközi szociáldemokratákhoz, jól-lehet bármelyik személy ellen írunk, azért tesszük, hogy ostorozzuk azokat, akik szertelenül dolgoznak, de a pártot mindenkor tiszteletben tartjuk.

Azután Tălian földműves testvérünk következik, aki szép beszédet tart, tele hévvel, s biztatja a népet, hogy olvassa és terjessze a *Votul Poporului*. Ezzel befejeződik a délután, és megkezdődik a népgyűlés.

2

*A Votul Poporului beszámolója az 1903. aug. 18-án tartott temesvári román népgyűlésről*⁸

A népgyűlés délután 2 órakor kezdődött. Elnöke Ioan Pescariu, jegyzője Hollenberg volt.

Pescariu a következő beszéddel nyitja meg a gyűlést:

Tisztelt Gyűlés! Szeretett testvéreim! Fájdalommal kell tudomásotokra hozzam, hogy német testvéreink azért vesznek ily kis számban részt, mert két harcos[társuk] meghalt, és ők, kötelességüket teljesítve kikísérik őket a sírig, mert tartoznak utolsó útjukra kíséreni. Az elhunytak nyugalma legyen csendes!

Másrészt örülök, hogy a románok ilyen szép számban vannak, és örülök, hogy a német párt⁹ mégsem feledkezett meg rólunk, és mégis elküldötte bizalmi férfait. Ez annak a jele, hogy a szolidaritás tovább is fennáll közöttünk (*Felkiáltások: „Hoch!” „Éljen!”*).

A gyűlést megnyitom és átadom a szót az aradi Ponta Péter testvérünknek. Ponta egy órán keresztül beszél a szociáldemokrácia programjáról, többször is megtapsolták.

Ezután A. Voichescu testvérünk következik, aki többek között azt mondja, hogy 18 milliónak nincs szavazati joga, itt van 3 millió¹⁰, aki bocskort hord és a mezőn dolgozik, és jogaikat elrabolták.

Megértük az időt, amikor a tolvajok nem az erdőben, hanem a palotákban laknak, ahol igen kevés a becsületes ember. Ostorozza a mai rossz társadalmat, és azután azokról az akadályokról beszél, melyeket az államhatalom gördít utunkba, hogy egyáltalán ne haladhassunk előre. Levelekkel mindjárt be is bizonyítom. Itt vannak ezek a levelek a Bánffy-huszár, tolvaj és sarlatán Mezőfi Vilmostól (*Felkiáltások: „Le vele!”*).

Itt van Mezőfi hitvány lapja, a V[oința] P[oporului]; október 1-i számában nyilatkozatot közöl, melyben nevemben azt írja, hogy én azt mondtam volna: óvakodjék Bokányitól. Ez nem igaz, én ezt nem írtam, én most is és mindig is ahhoz a nemzetközi párthoz tartozom, amelyhez Bokányi, dr. Goldner, Csizmadia Sándor és más becsületes vezető emberek tartoznak, és ha támadtam, vagy ha támadom valamelyik személyt, ez személyes ügy, de arra törekszem, hogy ilyen dolog ne forduljon elő.

Tízszeres erővel harcolok majd a hatalom ügynöke ellen, aki idejött és éjszaka a kávéházba hívott s *pénzt kínált*, csak hogy Bokányi ellen írjak; ez a sarlatán Mezőfi (*felkiáltások: szégyellje magát, bandita*) ebben a levelében azt írja és bizonygatja, hogy *saját érdekeiért harcol*, tehát mi is harcoljunk saját érdekeinkért. Én, testvérek, nem vagyok árucikk, hogy eladjam magam. (*Felkiáltások: „Éljen Voichescu!”*)

Testvérek, többekkel megbeszéltem, hozzuk ide a képmutatót mások elé, írtam neki, hogy jöjjön el. Beszereztünk egy kosárnyi záptojást, hogy a fejéhez vágjuk, de úgy látszik, megérezte a szagát, és nem volt bátorsága eljönni.

⁸ A közlemény eredeti címe: *Adunarea populara – Népgyűlés, Votul Poporului* 1903. okt. 24; 31. sz.

⁹ Értsd: a szociáldemokrata párt temesvári román tagozata.

¹⁰ Értsd: 3 millió román

Milyen hazug ez a Mezőfi! (*Felkiáltások: „Szégyellje magát!”*) Nézzétek, most indított meg egy német nyelvű lapot, és azt írja, hogy már öt éve megjelenik. Látjátok, hogyan butítja a népet.

Testvéreink, nekünk vannak igazi lapjaink Budapesten: a *Népszava*, a *Narodna Reč* és a *Volks-timme*, itt pedig a *Volkswille* és a *Votul Poporului*. (*Felkiáltások: „Éljen!”*)

Testvérek, ha egy újjászervezett [é. újjászervezett szociáldemokrata, „mezőfista”] hoz vagy küld néktek lapokat, (*Felkiáltások: „Egyék meg káposztával a sarlatánok! ki velük” „Úgy van, ki velük, ne hagyjátok, hogy elbolondítsanak benneteket.”*) Terjesszétek a *Votul Poporuluit*, amely felvilágosít és megtanít benneteket arra, hogy Mezőfi nem dolgozik, hanem az urakkal egy tálból¹¹ cseresznyézik. (*Rámutat a rendőrkapitányra*). Még egyszer mondom: „Éljen a *Votul Poporului*, legyen világosság, hogy világítson!” (*Háromszoros „Éljen a Poporului, „Éljen Voichescu!” felkiáltás.*)

Ponta barátunk következett:

Tisztelt gyűlés, szeretett testvérek! Sokan azt hiszik, hogy én azért jöttem, hogy Voichescu mellé álljak, és segítsek a párt megbontásában. Nem, én nem rombolni jöttem, hanem építeni, felépíteni a nép templomát. Mindnyájunk kötelessége, hogy egy-egy téglát hozzon. Ez a ház, ez a templom a mi világunk, boldog világ, ahol nem lesznek herék, és nem lesznek boldogtalanok.

De ellenségeink, így az előljáróság is örült, hogy most bekövetkezik a szakadás. Nem, testvéreim, nekünk egyesülnünk kell. Két éles pengéjű kést nem szabad egyszerre fenni, mert vagy az egyik vagy mind a kettő kicsorbul. Meg kell élesíteni, és ellenségünkbe, a tőkébe kell szúrni. Legyen egység! Legyen béke és testvériség!

Testvérek! Voichescu testvérünk beszélt a rabló Mezőfiről. (*Le Mezőfivel!*) Ezt a firmát jobban ismerem én, és benneteket is megismertetek vele. Többször támadtak engem lapocskájukban¹² és amikor látták, hogy nem érnek célt, becsületemben támadtak meg. És az, aki megtámadott, [most] levelet küldött nekem, melyben bocsánatot kér. Ezt nyomtatásban közlöm, hogy lássátok, hogyan csapta be őt is Mezőfi.

Íme, Mezőfi volt legjobb barátja írja, hogy a kormányzattól gr. Szapáry útján 2 ezer koronát kapott, hogy Mezőfi becsapja a népet, hogy a párt az ő számára csupán fejőstehén, és sok egyebet is ír. Csak azt nem mondja, hogy ő becsületes, és [mindezt] elhíhetjük, hiszen nem indítottak pert ellene.

Javasolom: hozzuk Mezőfi tudomására, ne juttassa el hozzánk a bolondgombáit, maradjon csak a romlott Pesten, mert ott vannak az igazi nagy tolvajok. Barátkozzék és csókolózzék Szapáry gróffal és azokkal, akik fizetik őt.

Mi nem akarunk újjászervezettek lenni. Mi munkások vagyunk, földművesek és iparosok, akik nem adjuk el magunkat, mert van bennünk becsület; az újjászervezettek pedig hadd csaholjanak, mint a kutyák a csillagokra. (*Felkiáltások: Éljen Ponta!*)

Mi, testvéreim, nemzetköziek vagyunk, és azok is leszünk, és csupa derék ember áll a mi oldalunkon. Határozzátok el tehát, hogy értesítsük budapesti pártunkat, hogy mint nemzetköziek harcolunk, és ismerjék el pártunkat.

Hasonló értelemben beszélt magyarul is. – A javaslatot „Éljen a szolidaritás! éljen Ponta!” és számos „éljen”,¹³ „Hoch” és „să trăiască” felkiáltással egyhangúlag elfogadták.

Végül Pescariu testvérünk szép beszéddel berekesztette a gyűlést.

Sok derék ember vitte magával a *Votul Poporului*-t, hogy terjessze a községekben.

A lap munkatársa

¹¹ „Eszi a puliszkát.”

¹² *Értsd: Voința Poporului*

¹³ Így – magyarul

D

1903 aug. 23

*A budapesti román munkássajtó beszámolója az aninai szénbányákban kitört népmozgalomról*¹

Szövegét közli: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 1900–1907. Bp. 1955, *Szakra*, Magyar Munkásmozgalmi Intézet. (A továbbiakban: MMTVD III. köt.) 155. l.

E

1903 aug. 23

*Az Adevërul felhívása a román parasztsághoz*¹

Szövegét „Egy román földmunkás levele az Adevërul terjesztéséről” címmel közli: MMTVD III. köt. 158. l.

F

1903 aug. 30

*A román munkássajtó cikke a földmozgalomról: „Földet akarunk!”*¹

Szövegét „A román parasztság földköveteléséről” címmel közli: MMTVD III. köt. 159. l.

G

1903 szept. 13

*Az Adevërul újabb tudósítása az aninai sztrájkokról*¹

Szövegét közli: MMTVD III. köt. 156–7. l.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Capital și muncă* - Tőke és munka *Adevërul*, 1903. aug. 23; 2. sz. –

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Sus opincă* – Fel a bocskort, *Adevërul*, 1903. aug. 23; 2. sz.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Noi vrem pământ!* – Földet akarunk! *Adevërul*, 1903. aug. 30; 3. sz. – Érdemes párhuzamot vonnunk a cikk mondanivalója és Gh. Coșbuc közel egykorú hasonló című és fel-fogású verse között.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Capital și muncă. Greva din Anina* – A tőke és a munka. Az aninai sztrájk. *Adevërul*, 1903. szept. 13; 5. sz. – Az iratgyűjtemény az *Adevërul* cikkét az alábbi megjegyzéssel közli: Az aninai román és magyar bányászok sztrájkja „68 napig tartott és szeptember 24-én a munkásokra nézve eredménytelenül végződött” (A mo-i szocialisztikus munkásmozgalmak az 1903. évben, Bp. 1904, 358. l.) – A magyarországi román munkássajtó forradalmi hangvételét tükrözik az *Adevërul*nak az oroszországi mozgalmakról közölt glosszái is. Vö. *Rusia. Soldat revolutionar* – Oroszország. A forradalmi katona, *Mișcarea liberală în Rusia* – Szabadelvű mozgalom Oroszországban és *Rusia și socialismul* – Oroszország és a szocializmus. *Adevërul*, 1903. szept. 13; 5. sz., nov. 29; 16. sz. és dec. 27; 20. sz.

H

1903 szept. 20

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt felhívása „kétmillió magyarországi román munkáshoz”¹

Még néhány hét, és befejeződnek a mezei munkák. Ismét jönnek a keserű gondokkal teli nehéz idők.

Így volt eddig minden évben, így lesz ebben az esztendőben is. De hát mindig így fognak menni a dolgok? Hát sohase jön egy olyan ős, amikor a mezei munkás, a gazdálkodó meglepéssel fogja elhelyezni a padlásán az egész évi termését? Egyesek el se tudják képzelni ezt az időt. De el kell, hogy jöjjön.

A proletariátus le kell, hogy győzze a tőkét. De kegyetlen harc lesz a győzelem előtt. Harc a tőke és a munka között. És a munka győzni fog.

Győzni fog, mert a szociáldemokrata párt vezeteti harcba.

El kell hogy jöjjenek a boldog idők!

De ne várjuk, hogy sült galamb a szánkba repüljön!

Szervezkednünk kell, hogy harcolhassunk az ellenség ellen! Szorosan egymás mellé álljunk, hogy az ellenség ne zúzhassa össze sorainkat!

Fel, tehát román munkások! Ne veszítsetek egyetlen pillanatot! Gyülekezzetek, sorakozzatok, szervezkedjetek!

Jön az ős, sajnos, van időtök. Olvassatok, tanuljatok! Olvassátok az *Adevěrul*, mely felvilágosít benneteket, mert behunyt szemmel, tévelygő utakon jártok a világban.

Az *Adevěrul* megmutatja nektek az igaz utat: a *szociáldemokráciát*. Valamennyi román munkás legyen harcos a szociáldemokrata táborban, mint ahogy az összes nemzetiségek összegyűltek már a vörös zászló alatt.

Miért legyen a román az utolsó? A latin faj gyermekei mindig az elsők között voltak.

Így legyenek elsők a románok a szociáldemokraták között is, akik az elnyomás ellen harcolnak.

A *szociáldemokrácia tudomány*. Tudomány, amelyik fényt hoz a sötétségbe. Senki se legyen addig szociáldemokrata, amíg meg nem győződik arról, hogy a szociáldemokrata párt az egyedüli párt, amely a munkásokért harcol.

Román munkások! Itt az ideje, hogy tanuljatok! Olvassátok az *Adevěrul*, terjesszétek az *Adevěrul*!

Ne legyen olyan román község, ahová még nem jutott el az *Adevěrul*.

Ne legyen olyan román munkás, aki ne olvassa az *Adevěrul*. Előre! Munkára föl!

Legyetek szociáldemokraták!

Terjesszétek az *Adevěrul*!

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Apel cãtrã 2 milioane muncitori romãni din Ungaria* – Felhívás 2 millió magyarországi román munkáshoz. *Adevěrul*, 1903. szept. 20; 6. sz.

I

1903 szept. 27

*Az Adevërul cikke a román „újjászervezettek” és az aradi román nacionalisták között kirobbant vitáról:
„Az »újjászervezett« szocialisták és Russu-Şirianu”¹*

Van szerencsétek ismerni őket. Az „újjászervezett” szociálisták azok, akik kiadnak egy kicsi, egész kicsi, alig látható újságot, *Voința poporului (Népakarat)* címmel. Ebben a lapban nem írnak egyebet, mint ocsmányságokat és gyalázkodást rólunk, akik fáradtsággal, de becsülettel törekszünk felvilágosítani a munkásságot, hogy igazságtalanul el van nyomva, és megmutatjuk néki az igazi utat, mely a szabaduláshoz vezet.

Ezek az „újjászervezettek”, akik, bár románok, még édes nyelvünket sem ismerik, járnak-kelnek a nép között, gyűléseket tartanak, könyveket és újságokat árusítanak, és *mérhetetlen* üzleteket kötnek, olyanokat, melyek egyetlen embernek sem válnak becsületére.

Russu-Şirianut hasonlóképp már többször bemutattuk. Eltévelyedett vagy tudatlan ember, írja és mondja, hogy barátja a népnek, de ugyanakkor csak a papokkal meg a gazdag emberekkel vagy bankokkal és biztosítási intézetekkel, mint pl. a „Transilvania” szövetkezik. Egyszóval: hamis próféta, aki nem vezet jóra a románságot.

Ezek ketten – az „újjászervezettek” és Russu-Şirianu – bár egy húron pendülnek, most hajba kaptak.

Az „újjászervezettek” lapja, a *Voința poporului* megtanítja Russu-Şirianut a becsületre, viszont Russu lapjában, a *Tribuna poporului*-ban kimutatja, hogy az ő tisztelt tanítói – becstelének, szélhámosok. Elismerjük, hogy Russu igaz dolgokat írt. Mert ő azt írta, amit pártunk magyar nyelvű lapja, a *Népszava*, hogy a *Mezőfi-szerű szocialisták* (az újjászervezettek) holmi csalók. Mert éppen Mezőfi barátai, tudomást szerezve arról, hogy ő és emberei közönséges üzletezők, *elhagyták őt*, és a következőket írták az egyik röplapban:

„Tíz éven keresztül támogattunk egy *hitvány embert, Mezőfi Vilmost. Vérszopó kígyót* neveltünk a keblünkön. Igaz, hogy későn, de mégis ismerjük őt most, és tudjuk meg, hogy számára a szociáldemokrata párt csupán *fejőstehén* volt... Erős leszek, hogy bebizonyítsam: *ő fizetett embere a hatalomnak és semmi egyéb!*”

Amit mi már régen tudtunk. Tudtuk, hogy az „újjászervezettek” csak üzleteket kötnek. Leírtam ezt, figyelembe véve, hogy a *szociáldemokrácia fenséges és szent eszme*, s amely a leigázott nép felszabadítását akarja. Amikor a nép ezt megismeri, nyomban belép a szociáldemokrata pártba. Egyes üzletezők, ismerve ezt a körülményt, a szocialistákhoz csatlakoznak, lapokat indítanak, csak-hogy pénzt gyűjtsenek. Óvtuk népünket ezektől a kígyóktól. És mégis nagy tömeg – mint valami eltévedt nyáj – átment az „újjászervezettek”-hez. Mindaddig, míg ők az „újjászervezettek” pártjában vannak, nem lesznek szocialisták, hanem *fejőstehenek*.

Mi mossuk kezeinket. A mi pártunk 32 éve létezik ebben az országban. Soha nem csaptunk nagy lármát, hanem lassan haladtunk előre, de ahova lábunkat betettük, ott áldottak, s nem átkoztak minket. Íme most is megindítottuk az *Adevërupt*. Nem azért, hogy üzletet csináljunk, mint ahogy az „újjászervezettek” teszik, hanem egyedül csak azért, hogy felvilágosítsuk és tanítsuk a román népet, amely századok óta sötétségben él.

És mit csinálnak ezek a piszkos „újjászervezettek”?

Félve attól, hogy az *Adevërul*, ez a nagy és igaz lap megsemmisíti az ő lapocskájukat, a *Voința poporului*-t, kézzel-lábbal hadonásznak, hogy megszabaduljanak tőlünk. Azt írják lapjukban, hogy minket a kormány lefizet; ilyesmit csak ostoba ember mondhat. Aztán olyan utasítást adnak ki,

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Socialiști reorganisați și Russu Şirianu – Az újjászervezett szocialisták és Russu Şirianu. Adevërul*, 1903. szept. 27; 7. sz.

hogy ha egy közjük tartozó kapna egy *Adevëru*t, égesse el vagy küldje vissza anélkül, hogy elolvasná. Bizonyára attól félnek, hogyha valaki elolvassa az *Adevëru*t, mindjárt felvilágosul, hogy „az újjászervezettek” az orránál fogva vezetik, és hogy a *Voința poporului*-ban holmi tudatlanok csupa oktalanságot írnak.

Így állunk az „újjászervezettekkel”, akik – ismételjük – olyan egyének, hogy személyes érdekből, üzletből alakítottak pártot és lapot, hogy a népből éljenek.

Óvakodjatok tőlük, mint a tüztől!

Most pedig írunk egyet-mást Russu-Şirianuról is, aki lapjában kimutatta az „újjászervezettek” becstelenségeit. Megdicsérik őt, ha meg lennének győződve, hogy azért írta, amit írt, hogy megmentse a népet a mammonoktól. De nem így van! Ő feltárja az „újjászervezettek” galádságait, de aztán veri a mellét, hogy Istenem, milyen derék ember is ökelme! Mert őt a népért már be is börtönözték, ő óvta a népet az „újjászervezettektől” s a Siriaiak² felé fordulva tanácsolja nekik, hogy csak utána menjenek. (Úgy látszik, azt akarja, hogy megválasszák képviselőnek.)

Hát tisztelt Russu-Şirianu, mi úgy tudjuk, hogy egy jóézésű ember nem dicséri magát, amikor mások hibáira mutat. Sem a Siriaiak, sem az egész világ előtt.

*

Testvérek! Az egész ország szociáldemokratái!

Bocsássátok meg, hogy az *Adevëru* hasábjain mások galád dolgairól írtunk, s nem valami felvilágosító dologról. De meg kellett írunk, hogy egyszer végezzünk az „újjászervezettek”-kel, akik becstelenségeket csinálnak, és minket gyaláznak.

Mi tudjuk, hogy ők most védekezni fognak, és tagadják majd, amit mi és amit a *Tribuna poporului* írt róluk.

De a bűnösök is tagadnak, s mégis megvetik őket!

Tegyünk így az „újjászervezettekkel” is! Óvakodjunk tőlük, mint a tüztől! Óvakodjunk lapjuktól, a *Voința poporului*tól. (Ha megkapjátok, elolvashatjátok, ha nem féltek, hogy undort kaptok tőle.)

A mi válaszunk az legyen, hogy azon dolgozunk és fáradozunk, hogy az igazi szociáldemokrácia mindenütt elterjedjen.

Válaszunk az, hogy minden erőnkől terjesszük az *Adevëru*t, amely felvilágosítja a népet s az igazi szociáldemokráciára tanít.

Előre, testvérek – előre!

Lobogjon fent a magasban a vörös zászló, mely a *szabadság, egyenlőség és testvériség* felé vezet!

Éljen a nemzetközi szociáldemokrácia!

J

1903 okt. 21

Az Adevëru cáfolata az erdélyi románság körében észlelt forradalmi hangulatról¹

Az utóbbi napokban néhány magyar lap hazugságot talált ki. Azt írták, hogy az erdélyi románok forradalmat csinálnak, és az egész magyarságot lemészárolják. Ilyesmit csak az urak lapjai írhatnak. Látják ők jól, hogy a dolgozó nép elégedetlen. Ők azonban azt hiszik, hogy ez a nép úgy akar magán segíteni, hogy forradalmat csinál, és lemészárolja a magyarságot. Ebből látszik, hogy ők nagyon jól tudják, a munkásság erős, és ha fellázadna, véget vetne uralmuknak.

² Község, melyről nevét felvette (Russu-Sirianu).

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Revoluția Românilor – A románok forradalma. Adevëru*, 1903. okt. 21; 11. sz.

De csak csillapodjanak le, nagyuramék! A románoknak egyelőre eszükbe sem jut, hogy forradalmat csináljanak. De készen állanak rá. A szociáldemokrácián belül szervezkednek, és amikor már minden munkás szocialista lesz, akkor előterjesztik majd fájdalmaikat, követelni fogják jogaikat és a mai gyalázatos állapotok megváltoztatását. Ez lesz a románok forradalma. Büszke forradalom lesz ez. Fellázad minden öntudatos, okos és felvilágosult román munkás és követelni fogja a szocialista kívánságok teljesítését. Nem fog ott vér folyni és nem lesz emberhalál. A szociáldemokrácia békésen győz majd.

De most? Ne féljete, herék, nincs semmilyen forradalom. A „móc” sem ostoba, hogy fellázadjon, hogy katonáitok lelőjék őket...

Most csak forrongás van a románok között. A hegyeken és a völgyekben hangosan kiáltják: *Éljen a forradalmi szociáldemokrata párt!*

6

1903 aug. 28–29

*A „Román színházalap szerzési társulat” 1903. évi szászsebesi közgyűlésének tervezete az állandó magyarországi román színház létesítésére vonatkozólag*¹

A közgyűlés a bizottmány javaslatára, az állandó román, színház létesítésére vonatkozólag a következő tervezetet fogadta el:

A) Általános elvek

Egyelőre az egyesület nem gondol arra, hogy állandó színházat építsen, hanem meg fog elégedni azzal, hogy a központi bizottmány egy vándor román színészekből álló színtársulatot szervezzen, amely a románlakta vidékek központjaiban adjon elő színdarabokat. Az egyesület előtt nem az a

¹ A közölt tervezet egykorú magyar fordítását közli [Vertán József?] *Veritas*: A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési, közgazdasági intézményeinek és mozgalmainak ismertetése. Bp. 1908, Uránia könyvnyomda. 324–6. l. – Az 1877. febr. 13-án a belügyminiszter által 6787/877. sz. a. jóváhagyott, módosított alapszabályokkal működő „Román színházalap szerzési társulat” fejlődése, több évtizedes szervező munkája Vulván József (Iosif Vulcan) író és szerkesztő, az 1865-ben Pesten alapított *Familia* irodalmi és művelődési hetilap alapító szerkesztője nevéhez fűződik. A „Társulat” a századforduló éveiben érkezett el az alapszabályok 12. pontjában körvonalazott célkitűzés, a magyarországi állandó román színház-szervezet tervének kidolgozásához, melyet – mint a közölt tervezetből is kitűnik – tízéves időtartamon belül kívánt megvalósítani. A „Román színházalap szerzési társulat” ez idő tájt már jelentős tőkével rendelkezett. Az 1903. évi szászsebesi közgyűlés jelentése szerint csak a romániai értékpapírai eladásából befolyt összeg 156 635 koronát tett ki, s az egyesületi összvagyon 1907 júniusában már 409 ezer korona volt. Éppen ezért meglepő, hogy a „Társulat” aránylag hosszú időtartamra, kerekén egy évtizednyi időre tervezi a magyarországi állandó román színház felállítását, ami végül sem valósult meg, hiszen a szervezési határidő lejárt egybeesett az első világháború kitörésével. Annál meglepőbb ez, hiszen már az 1877. évi említett, módosított 7–8-án Besztercén megtartott társulati közgyűlés „elvben decretálta az állandó román színház létesítését” majd az 1903. szept. 28–29-i szászsebesi közgyűlés a kiküldött bizottság javaslatára elfogadta a közölt tervezetet, – az elkövetkező években az állandó román színház ügye mégis alig haladt valamit előre. Annyi mindenesetre történt, hogy az 1904. aug. 28–29-én tartott brádi közgyűlés ösztöndíjasokat küldött ki külföldi tanulmányutakra – a korábban, Ady egyik hírlapi cikkével kapcsolatban említett Zacharie *Bârseanul* (I. Iratok III. 57.sz. irat 1. jegyz.) Bécsbe, illetve Berlinbe, és George *Stoica*-t a bukaresti konzervatóriumra. További előhaladást jelentett a következő évben, 1906. aug. 28–29-én Lippán tartott közgyűlés, melyen elhatározták, hogy román színészek képzetésére évi 4 ezer korona ösztöndíjat osztanak ki és újabb színműpályázatot tűztek ki. A lippai közgyűlésen elfogadott határozati javaslat 3. pontja ugyanakkor kimondja, hogy addig is, amíg Magyarországon állandó román színház létesül, illetve állandó román színtársulatot szer-

kérdés lebeg, hogy nép- vagy pedig nemzeti színházat létesítsen, hanem az, hogy egy olyan román színháznak adjon létet, amely kielégítse a román színművészet általános szükségéit. Azonban vándorszíntársulatot sem lehet egyszerre szervezni, mert ennek a szervezése, is több olyan előkészületet tételez fel, amelyeknek megvalósításától függ az ügy sikere.

Éppen azért az egyesületnek, mielőtt a vándor román színtársulatot szervezné, a következő kötelességei lesznek:

- a) képezzen ki megfelelő számú román színművészt;
- b) időközönként küldjön a románlakta vidékek központjaiba már teljesen kiképzett román színészeket, akik lelkesítsék és tegyék fogékonnyá a román közönséget a román színművészet iránt;
- c) gondoskodjék megfelelő román színdarabokról;
- d) gondoskodjék olyan eszközökről, amelyek segítségével a román színház iránt fel fogja ébreszteni a román közönség érdeklődését és vonzalmát.

Egyelőre tehát az egyesület megelégszik azzal, hogy a legközelebbi 10 éven át elő fogja készíteni azt a tervet, amelyen idővel létesülni fog az állandó román színház.

B) Különös intézkedések

I. fejezet

1. A román színházalap szerzési társulat” színi és zenei képeztetés céljából ösztöndíjakat fog adni olyan román férfiaknak és nőknek, akiknek különös tehetségük és hajlamuk van a színi és a zenei pályára.

2. Az ösztöndíjakra pályázat fog hirdettetni a hazai román hírlapokban, a bizottmány azonban elismert tehetségeknek pályázat mellőzésével is adhat ösztöndíjat.

3. Ösztöndíjak csakis olyan egyéneknek adhatók, akiknek a színi pályára való tehetségéről a bizottmány meggyőződést szerzett.

4. A kiosztandó ösztöndíjak számát a közgyűlés által megszavazott költségvetés keretén belül esetről esetre a bizottmány állapítja meg.

5. Az egyesület, az időről időre konstatált szükséghez képest fog színészeket és színésznőket kiképeztetni.

6. A bizottmány arról is gondoskodni tartozik, hogy a kiképezendő színészek és színésznők mindenekelőtt teljesen bírják, illetve elsajátítsák a román irodalmi nyelvet és a román nyelv szellemének megfelelő hangszúlyozást.

7. Az ezen ösztöndíjakra pályázók kérvényükhöz egy kötelező nyilatkozatot tartoznak csatolni, amelyben arra kötelezik magukat, hogy színi vagy zenei tanulmányaik befejezése után legalábbis 10 évig az országban maradnak, és hogy minden erejükből elő fogják segíteni a magyarországi románok szín- és zeneművészetének fejlesztését, és végül, hogy alávetik magukat a bizottmány összes feltételeinek; ellenkező esetben pedig, hogy visszatérítik az egyesülettől élvezett ösztöndíjat, valamint annak 6%-át is.

8. A bizottmány azonban rendkívüli és teljesen megindokolt esetekben volt ösztöndíjasait felmentheti ezen kötelezettségek alól.

veznek, „az egyesület ösztöndíjasai kötelesek a románlakta vidékeken a műkedvelőkkel együtt román színi-előadásokat rendezni és játszani”. Az ösztöndíjasok – a körülményekhez képest, – beváltották a munkájukhoz fűzött várakozást; csak 1906-ban 136 helyen rendeztek – jórészt Bârseanu irányításával – a többségükben műkedvelőkből álló helyi társulatok román színelőadásokat. Mindez azonban nem pótolta a rendszeres állami támogatást, amit Hodosiu József (Iosif Hodosiu) román nemzetiségi képviselő már 1869-ben külön indítványban igényelt a képviselőházban. (A kérdés előzményeire l. *Iratok* I. 213–215. és 221. l., ill. *Iratok* III. 512. l.) A „Román színházalap szerzési társulat” szervező munkája a továbbiakban – nem utolsósorban Iosif Vulcannak időközben bekövetkezett elhunytja miatt – átmenetileg lecsökkent. Vulcan közel három évtizedes fáradhatatlan szervező munkája jelentőségét méltatva a „Társulat” 1907. nov. 20–21-i közhalmi közgyűlése úgy határozott, hogy – a gyász jeléül – egy évig nem töltik be az elnök helyét.

II. fejezet

1. A tanulmányaikat végzett ösztöndíjasok a bizottmány rendelkezés[é]nek vannak alávetve, akiket a szerződés alapján 10 évig az egyesület szolgálatába hívhat.

2. Ezeknek a művészeknek, a bizottmány meghatározott évi fizetést fog megszavazni. Ezek a művészek a románlakta vidékek központjaiban, a közreműködésük mellett adott színelőadások jövedelmeiből is részt fognak kapni.

3. Amíg egy teljes szintársulat fog szerveztetni, addig ezek a művészek kötelesek lesznek a románlakta vidékek városaiban a román egyesületekkel vagy az általuk betanítandó műkedvelőkkel² együtt színelőadásokat, szavalati estélyeket és hangversenyeket rendezni.

4. Az illető művészeknek a román egyesületekhez vagy műkedvelőkhöz való viszonya a bizottmány által fog meghatározatni.

5. A bizottmány, a különböző helyeken előadandó színelőadásokat illetőleg minden évben egy tervezetet fog megállapítani.

6. A bizottmány ellenőrizni fogja a művészek magaviseletét és előadását, és a szükséghez képest intézkedni fog.

7. A bizottmány tartozik ezeknek a művészeknek a számára beszerezni a szükséges kosztümöket, amelyek azonban az egyesület tulajdonát fogják képezni.

8. Az egyesület művészei nem lehetnek tagjai a bizottmánynak.

9. Amidőn a bizottmány szükségét látja egy vándorszintársulat szervezésének, az egyesület tagjai be fognak lépni ebbe a szintársulatba.

III. fejezet

1. Hogy a színi repertoár folyton oly színdarabokkal gazdagodjék, amelyek megfelelnek a román falusi nép és a román intelligencia fejlődési szükségleteinek, a bizottmány gondoskodni fog eredeti és lefordított színdarabok kiadatásáról.

2. A bizottmány különös súlyt fog azonban fektetni a román falusi nép és a román intelligencia életéből merített eredeti színdarabok kiadatására.

3. Éppen ezért az egyesület pályadíjakat fog kitűzni a legjobb eredeti román színdarabok megjutalmazására.

4. A bizottmány gondoskodni fog, hogy a pályázatra beérkezett színdarabok egy, a bizottmány tagjaiból és más irodalmi férfiakból alakulandó bizottság által bíraltassanak meg.

IV. fejezet

1. Az egyesület gondoskodni fog, hogy a román közönségben fejlesztessék a román színművészet iránti érdeklődés és ízlés.

2. A bizottmány segíyezni fogja az olyan könyvek és munkák kiadását, amelyek népszerűvé teszik a román közönség körében a román színművészetet.

3. A bizottmány segílyt szavazhat meg olyan hazai román egyesületeknek is, amelyek az általuk rendezendő színelőadásokra, szavalati estélyekre és hangversenyekre, közreműködés céljából román művészeket is meghív.

4. A bizottmány arról is gondoskodni fog, hogy az egyesület évi közgyűlései alkalmából olyan felolvasások tartassanak, amelyek hivatva lesznek a román közönségben a kultúra és a művészet iránti érdeklődést és vonzalmat felkelteni és fejleszteni. Ebből a célból a bizottmány intézkedni fog, hogy a közgyűlések alkalmából, a színműirodalom köréből vett felolvasások tartassanak és művészi estélyek rendeztessenek.

² Az eredeti szövegben: diletánsokkal

C) *Végintézkedések*

A bizottmány a fennebb kifejtett előkészületekre, a jelen 10 évben, az egyesület alapjai tiszta jövedelmének csak egy negyed részét fordíthatja.

A jelen 10 év elmúta után az egyesület szerzett tapasztalatai alapján a körülményeknek és a szükségnek megfelelő intézkedések megtételéről fog gondoskodni.

7

1903 szept. 5

*Br. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz a gör. kel. román nemzeti-egyházi kongresszus egybehívása tárgyában*¹

ME 1903–XXXV–2077 (3728)

Magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter
61739. szám

Nagyméltóságú Gróf, Miniszterelnök Úr!

Ő csász[ári] és apost[oli] kir[ályi] Felsége folyó évi augusztus hó 22-én Budapesten kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztatott a gör. kel. román érsekmetropolitának azon bejelentését, hogy a *gör. kel. román nemzeti-egyházi kongresszust folyó évi október hó 1/14-ik napjára Nagyszebenbe egybehívni szándékozik*.²

Miről Nagyméltóságodat folyó évi július hó 5-én 2638. szám alatt hozzám intézett nagybecsű átiratára, azon tiszteletteljes megjegyzéssel van szerencsém tudósítani, hogy az említett legfelsőbb elhatározásról megfelelő további eljárás végett a gör. kel. román érsekmetropolitát egyidejűleg értesítettem.

Budapest, 1903. szeptember hó 5-én

Wlassics

8

Az erdélyi és magyarországi román pénzüzetek 1903. nagyszebeni III. kongresszusa

A

1903 szept. 26

*A Revista Economică előzetes tájékoztatója az erdélyi és magyarországi román pénzüzetek 1903. évi III. értekezletéről*¹

A *Revista Economică* júl. 25-i 30. számában – illetékes helyről hivatalosan nyert felhatalmazás alapján – jelentettük, hogy a román bankok vezetőinek III. Értekezletét, amelyet előbbi határozat

¹ Az irathoz I. mellékelve az 1869. máj. 28-án kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott és kinyomtatott magyarországi és erdélyi görögkeleti román egyház szervezési szabályzat br. Eötvös József akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter aláírásával ellátott példányát.

² Kék ceruzával aláhúzva.

¹ A közlemény eredeti címe: *Conferența III. a Băncilor române* – A román bankok III. értekezlete, *Revista Economică*, 1903. szept. 26; 39. sz.

alapján Nagybányán akartak megtartani az *Astra* közgyűlése alkalmával, most Nagyszebenbe hívják össze a nemzeti-egyházi kongresszus idején, azaz ez év októberének második felében.

Mivel ez az időpont közeledik, kötelességünk már most felhívunk az érdekelt körök figyelmét erre az értekezletre és annak teendőire, mert ezek a teendők rendkívül fontosak a román bankok fejlődése és megszilárdulása szempontjából – ezért vezetőiknek alaposan mérlegelniük kell a dolgokat.

Mielőtt felsorolnók e teendőket, és méltatásukba bocsátkoznánk – szükségesnek tartjuk, hogy felvegyük az előző értekezletek működésének a fonalát, ott, ahol elhagytuk, és hogy időrendben fejtjük ki tevékenységének nevezetesebb mozzanatait, hogy így olvasóink könnyebben tájékozódhassanak a kérdésekről, amelyek majd foglalkoztatják az értekezletet.

Ismeretes, hogy bankjaink igazgatói 1898. évi I. Értekezletének érdeme inkább csak pénzügyi szervezeteink megszervezésének *kezdeményezése* és az intézetek szerveinek létrehozása volt. Az igazi szervezési és megszilárdítási munka az 1901. évi II. Értekezlet előtti tevékenységgel kezdődött, és ennek ülésén valósult meg. Úgy hisszük, hogy túlléphetünk szervezkedésünk szakaszán, amely 1901 folyamán zajlott le, és az események fonalát a II. Értekezletről kezdődően vesszük fel.

Ez az értekezlet első határozatában azt az óhajt juttatta kifejezésre, hogy a román bankok képviselői a jövőben évenként gyűljenek össze, s ezeknek az összejöveteleknek az időpontját a Román Irodalmi és Közművelődési Egyesület² évi közgyűlése idejében jelölje ki, amelyre egyébként is sokan összegyűlnek bankjaink vezetői közül. Ez a határozat azonban nem mindenki tetszését nyerte meg, még a küldöttek körében is hangsúlyozták, hogy a bankok értekezlete igen nagy szervezet ahhoz, hogy évenként és külső tényezőktől függő időpontokban mozgósítani lehessen, és el is határozták, hogy az 1901. évi döntéshez térnek vissza, és javasolták, hogy az értekezletet nem évenként, hanem időről időre, amikor a szükség megkívánja, mindenesetre azonban legalább háromévenként egyszer hívják össze.

Ezeknek a megfontolásoknak, de főként annak a körülménynek, hogy a küldöttek már régóta várták egy közeli időpontban olyan előzetes feltételek megvalósítását, hogy a bankjaink által kezelt idegen tőkék mozgósítása érdekében már megkezdett tevékenységet folytassák, azzal a következménnyel járt, hogy az értekezletet az elmúlt évben nem hívták össze, sőt az idén is az *Astra* közgyűlését követő távolabbi időpontban hívják majd össze.

Az az előzetes feltétel, amelyről beszéltünk, s amelyen az *Albina* telekkönyvi iratainak az Osztrák–Magyar Bank zálogkölcsona ügyében való elküldését értettük, amelyet most teljesítették, az értekezlet összeülhet, ahogy tervezték, ez év október 14-én, a Nagyszebenben összehívott egyházi-nemzeti kongresszusunk alkalmával.

Illetékes helyen feljogosítottak bennünket, hozzuk bankjaink tudomására, hogy a III. Értekezletet a legközelebbi időpontban, valószínűleg október 20-ára összehívják, egyúttal már most felhívjuk ezeket, hogy az értekezletre egy-egy képviselőt jelöljenek ki, amennyiben nem képviseltethetik magukat – ahogy ésszerűbb lenne – ügyintéző igazgatójukkal.

Természetesen a bankok küldöttei még az értekezlet előtt összeülnek, hogy megtárgyalják a tisztikar által áttanulmányozott és előkészített anyagot, és megszövegezzék a teljes értekezlet számára javaslatukat.

Lássuk most, melyek azok a fő kérdések, amelyek az értekezlet tárgyalási alapját képezik majd. Fejtegetéseik, a sajtó útján is reméljük – csak hasznosak lesznek, mert ez nemcsak alkalmat ad az érdekelt köröknek a napirendi kérdések előzetes, elmélyült tanulmányozására, hanem arra biztatgatja őket, hogy a napirendet esetleg kiegészítsék más, új tárgyakkal, amelyek elkerülték a bankok küldötteinek figyelmét, vagy pedig amelyeket éppen ezek körében kevésbé időszerűnek vagy sürgősnek tekintettek.

Nem szándékozunk kitérni az 1901. évi határozatokban; érintett összes kérdésekre, amelyek legnagyobb részére az ez évi értekezlet valószínűleg ismét vissza fog térni. E kérdések legtöbbje igen

² Értsd: *Astra* (Asociațiunea Transilvană) erdélyi román kultúregylet.

részletes vita tárgyát képezte mind lapunkban és a *Bankok reformjának kérdései*³ című broszúrában, mind a II. Értekezlet körében, úgyhogy ez idő szerint feltételezhetjük, hogy mindazok ismerik már, akik bankjaink szervezési tevékenysége iránt érdeklődtek. Ehelyütt tehát csak azokat a fő kérdéseket körvonalazzuk, amelyek új viszonylatban jelentkeznek, és amelyeket újabb érdemleges vitának kell alávetni.

Négy fő kérdéstről van szó, amely ma a küldöttek tisztikarának tanulmányozási tárgyát képezi.

I. *Elsősorban* szólunk a már említett kérdéstről, a bankjaink által kezelt *idegen tőkék mozgósításáról*, a *jelzálogkölcsonöknek* olyan intézményekre való engedményezésével kapcsolatban, amelyek telekkönyvi átírásokat bocsátanak ki.

A legnagyobb nehézség, amelyben bankjaink szenvednek, s amely igen veszélyezteti egész létüket, az a tény, hogy: bankjaink követelései legnagyobbbrészt *ingatlan* jellegűek, azaz nem lehet szükség esetén rövid idő alatt realizálni, mindaddig míg kötelezettségeik túlnyomórészt rövid lejáratúak; – mindezt elismerte és megállapította már az 1901. évi Értekezlet is, ahol ezek elkerülésére konkrét határozatokat hoztak.

E határozatok közül a leglényegesebb bankjaink azon javaslata volt, hogy engedjék át a jelzálog-követeléseket olyan intézménynek, amely telekkönyvi átírásokat tud eszközölni, ilyen módon jelentős *értékpapír-tartalékot* tud szerezni, amelyet szükség esetén *azonnal* lehet realizálni, ami megvéd minden esetlegességgel szemben.

E határozat végrehajtása közben tekintetbe kell venni, hogy bankjaink szervezetének természeténél fogva ezeknek nagyobb és tartósabb kötelezettséggel kapcsolatos összeköttetéseket kell teremteniök, elsősorban a saját körükben, – ezért a küldöttek az *Albina* intézet igazgatóságához, mint ahhoz az egyetlen román bankhoz, amely telekkönyvi átíratok kibocsátásával foglalkozik, fordult – és fölkérte, hogy eszközölje ki átíratainak elfogadását az ország kibocsátó bankjainak zálogleveleire; hogy ezáltal ezek a bármely pillanatban a realizálás jellegét nyerjék, s így bankjaink egy központi telekkönyvi hitelintézet szerepét töltik majd be, mint amilyen leszámítoló központi bankjuk ez ideig is volt.

Az *Albina* igazgatósága alkalmazkodott ehhez a felhíváshoz, s bár azok a körülmények, amelyekkel telekkönyvi átíratai elfogadását a kibocsátó bankok záloglevelei révén megvalósítani akarta – szerencsésnek nem voltak mondhatók –, mégis sikerült elérnie célját, úgyhogy az Osztrák–Magyar Bank igazgató tanácsa ez év aug. 27-i ülésén jóváhagyta az *Albina* kérését, és meglelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy a román bankok társulati célkitűzéseinek figyelembevételével fogadta el, s szolidaritásukról az Osztrák–Magyar Banknak volt alkalma kétségkívül meggyőződnie.

Az 1901. évi értekezlet törekvéseinek megvalósításához szükséges előzetes feltételek teljes mértékben megvannak, már csak az van hátra, hogy az új értekezlet a kitűzött cél eléréséhez legmegfelelőbb utat és módot megállapítsa.

Volt alkalmunk kifejezést adni annak a meggyőződésünknek, hogy bármilyen súlyosaknak is tűnének első pillanatban azok a körülmények, amelyeket bankjainkra, s főleg az *Albinára* – a jelzett irányban – nehezdednek, ezek mégis legyőzhetők, ha az érdekelt körökben meglesz a jóakarát és az a komolyság, amely eddig is jellemezte a román bankok munkáját; s különösen nagyon tehermentesülnek azáltal, hogy az olyan ügyeket, amelyeneket mi is kezdeményeztünk, már több éve az ország több nagybankjában intéznek, és ezek tapasztalata biztos útmutatónk lehet munkánkban.

Ezeknek a tapasztalatoknak eredménye képezi jelenleg a küldöttek tisztikara tanulmányának tárgyát, s ez annak idején az értekezlet vita tárgyát is képezi majd.

Reméljük, hogy *Szemlénkben* is érdeme szerint megtárgyalhatjuk e kérdést még az értekezlet összeülése előtt, hogy a kellő időben a döntő tényezők teljesen tisztában legyenek ezzel.

II. *A második*, még lényegesebb kérdés, amellyel az októberi értekezlet foglalkozik majd, a

³ Az eredeti szövegben: *Problemele Reformei Băncilor*

szakértő ellenőrök intézménye, amelyet az 1901. évi értekezlet VIII. sz. D. pont alatti határozatában előír.

Ennek a határozatnak végrehajtásaként a küldöttek még az 1901. évi ülésen több ellenőrt neveztek ki és felhívták őket, hogy teendőiket külön útmutatóban állapítsák meg, amelyben benne foglaltassanak azok az elvek is, amelyek szerint bankjaink zárszámadásait meg kell alkotni, és ezeknek különböző mérlegeit pontosan és egységesen számítsák ki.

A küldöttek által kijelölt ellenőrök 1902. jún. 8-án Balázsfalván értekezletre össze is gyűltek, ahol azonban nem állapították meg a tervezett útmutatót, mert nem tudtak egyetérteni az értekezleten hozott határozat fő elveivel, hanem azok módosítását kérték.

E határozatok értelmében ugyanis a felügyelők útmutatói „csak könyvelési ügyekkel, a számlák és zárszámadások pontosságával kell foglalkozniok és adminisztratív ügyekkel csak annyiban, ahogy ezt az intézmények vezetői esetről esetre kérik”, – ezzel szemben a küldöttek által kinevezett szakértők értekezlete azon a véleményen volt, hogy ne korlátozzák az ellenőrök teendőit csupán a technikai ügyvitel ellenőrzésére, hanem ezek terjedjenek ki az adminisztratív ügyek intézésére is, mert ellenkező esetben véleményük szerint munkájuk nem hozza meg a kívánt eredményt, s így nem is vállalhatják a felelősséget sem a hasonló felülvizsgálatokért.

Mivel ennek a véleménykülönbségnek lényeges elvi jelentősége van, s egy, a szakértők kívánságának megfelelő másfajta ellenőrzés megszervezése igen közelről érintette volna az egyesült bankok önkormányzatát, a küldöttek nem tudták vállalni a felelősséget a kérdés ilyen vagy amolyan eldöntésében, hanem az értekezlet testületi határozatának rendelik alá mint egyetlen illetékes fórumnak ilyen elvi kérdésekben.

III. A *harmadik* fontos tárgy, amelyről az értekezletnek nyilatkoznia kell: a *banktisztviselők nyugdíjának* kérdése. E kérdés elvi részét elintézettnek tekinthetjük az 1901. szeptemberi VIII. sz. határozat E. pontjának határozatával. Csak arról van szó, hogy meg kell találni az útját s módját a nyugdíjak megteremtésének és biztosításának, hiszen ennek szükségessége általánosan elismert.

A küldöttek ebben a tekintetben is alkalmazkodtak az értekezlet kívánságaihoz, s különböző nyugdíj- és biztosítási intézetekkel tárgyalásokba bocsátkoztak, hogy ezúton a célnak minél megfelelőbb eljárást találjanak. E tárgyalások eredményeit közöltük is lapunk számos cikkében; az egyedülálló bankok azonban mindeddig nem csatlakoztak ehhez, s egyébként is az egész ügy egyetlen lépést sem haladt előre.

Mivel a kérdés különleges fontosságú, pénzügyintézetünk jövőbeni megszilárdulása érdekében a küldöttek új utasítást kérnek majd az értekezlettől, amellyel a különálló, szövetségi bankokat buzdítsák, hogy mielőbb foglalkozzanak ezzel az üggyel, s rövidesen jussanak el annak reális megoldásához.

IV. A napirend *negyedik* fontos pontja lesz, hogy az értekezlet jelölje meg álláspontját az ez évben széles alapon történő tevékenységgel kapcsolatban az egész ország területén levő vidéki bankok országos egyesülése érdekében.

Folyóiratunk részletesen foglalkozott ezzel a kérdéssel, s így feltehetjük, hogy olvasóink eléggé ismerik, s ezért ez alkalommal nem is kell minden fázisát ismertetni.

Ismeretes, hogy az ország fővárosában az év elején csaknem ugyanazon időben két nagy, egymástól független, sőt inkább ellentétes akciót indítottak, amelyek az országban levő vidéki bankok azonos jelszavak mellett, de lényegesen különböző eszközökkel való egyesülését kezdeményezik.

A közös jelszó: a *bankok függetlenségének megőrzése* azokkal a szabályozási törekvésekkel szemben, amelyek közéletünkben kezdenek feltűnedezni, és fejlődésük és megszilárdulásuk kizárólag önkormányzati úton való.

E cél megvalósítását egyrészt egy nagy központi bank létesítésével igyekeznek elérni, amelynek részvényesei kizárólag csak a vidéki bankok lennének, s amely számukra központi leszámítoló stb., valamint tanácsadó és támogató intézmény is lenne minden technikai és adminisztratív ügyben. Másrészt a cél megvalósítását egy független egyesület létesítésével próbálják, amely távol áll minden

spekulatív vállalkozástól, és arra törekszik majd, hogy a bankok érdekeit szolgálja, s hogy tisztán szellemi eszközökkel működjék közre megszilárdításuk érdekében.

Alkalmunk volt kifejtetni a lehető legvilágosabban nézetünket a kérdésről, hogy a két út közül melyik felel meg jobban bankjaink érdekeinek, és ez alkalommal sem bocsátkozunk méltatásukba.

Csupán annyit állapítunk meg, hogy mind a két irányzatnak vannak hívei bankjaink körében, egyesek közülük jelentkeztek is alapító részvényeseknek, s így a pénzüzetek többsége méltatlankodott, s nem tudja, mi legyen a magatartása a jobbról és balról is kapott javaslatokkal szemben.

Ilyen körülmények között feltétlenül szükséges, hogy az értekezlet mondja ki álláspontját, hogy azután az egyedülálló bankok tájékozódhassanak a kérdésben és egységesen határozzanak a sorra kerülő ügyekben.

Mindezek a kérdések megérdemlik, hogy minél mélyrehatóbban tanulmányozzák és értékeljék azokat, s megkönnyítsük eldöntésüket bankjaink reális szükségleteinek megfelelő feltételei mellett, törekedni fogunk, hogy minden szempontból megvilágítsuk lapunkban is az értekezlet összeüléseiig megjelenő számainkban.

Ez idő szerint még egyszer ismételjük, amit már fentebb is hangsúlyoztunk, hogy a felsorolt kérdések egyáltalán *nem zavarják* az értekezlet napirendjét, hanem csak – úgy véljük – ezek alkotják majd vitáinak *elvi* tárgyait, amelyekre már most szükségesnek tartottuk, hogy felhívjuk az érdekelt körök figyelmét.

B

1903 okt. 19

Az erdélyi és magyarországi román pénzüzetek 1903 okt. 19-én Nagyszebenben tartott III. értekezletének jegyzőkönyve¹

ME 1904–XIV–152 (3384)

(Egykorú hivatalos fordítás)

Elnök: Cosma Parten

Jegyző: Dr. C. Diaconovich

A szövetséges bankok közül képviselve voltak:

1. „Albina”, Nagyszeben	Cosma Parten	által
2. „Ardeleana”, Szászváros	Dr. Vlád Aurél	által
3. „Auraria”, Abrudbánya	Dr. Preda Vasul	által
4. „Bistrițana”, Beszterce	Pop Elek	által
5. „Bocșana”, Német-Bocsán	Dr. Oprea Aurél	által
6. „Takarékpénztár”, Szelistye	Herta Constantin	által
7. „Chiorana” Nagy-Somkút	Dr. Nilvan Viktor	által
8. „Cordiana”, Tófeld	Petrescu P. N.	által

¹ Az irat eredeti címe: „A román bankok igazgatóinak harmadik konferenciája. A szövetséges román bankok igazgatóinak Nagyszebenben 1903. október 9-én megtartott III-ik ülésének jegyzőkönyve.” A fordítás hátlapján kezdődően az alábbi feljegyzést találtuk: „A román pénzüzetek működése addig is káros volt, amíg egyenként elkülönítve dolgoztak, mert ugyanazon szellem lengette át őket és hasonló célokra törekedtek (nemzetiségi központok teremtése, ezeknek érdekeit szolgáló egyéneknek jó kereset nyújtása, középosztály nevelése, földbirtok szerzés megkönnyítése, lapok támogatása, nemzetiségi célokra adózás, feltűnés nélküli érintkezés stb.).

Ezen szövetkezésük azonban éppen veszélyes, mert nyilvánvaló, hogy hatalmas szervezetben egyesítik a szétforgácsolt erőket a nemzetiségi célok szolgálatára s ennek keretében.

1. Külön szervezetet alakítanak a román pénzüzetek számára, és ha burkoltan is, kimondják, hogy az országban alakult más szervezetbe ne lépjen be egy se, de hozzájuk mind (meg is tette már nagy része).

2. Az *Albina* vezetését fogadják el, neki adják át jelzálogkölcsoikeiket, tehát ki akarják magukat vonni minden más befolyás alól, s megannyi ügynökei lesznek az Albinának.

9. „Corvineana”, Vajda-Hunyad	Sinca Péter	által
10. „Destrunata”, Bucsum	Popa M. Ariton	által
11. „Dorna”, Topánlalva	Dr. Preda Vasul	által
12. „Dunăreană”, Temes-Kubin	Secaşian Luczian	által
13. „Economul”, Kolozsvár	Podvaba Vasul	által
14. „Făgeţana”, Facset	Olariu S. és Hanes T.	által
15. „Fortuna”, Ó-Radna	Issip János	által
16. „Furnica”, Fogaras	Dan Gyula	által
17. „Grăniţerul”, Dobra	Lesnican Ádám	által
18. „Haţegana”, Hátszeg	Muntean János	által
19. „Hondaleana”, Hondal	Mihutiu A. Peter	által
20. „Lipoveana”, Lippa	Hamsea Voik	által
21. „Lugoşana”, Lugos	Dr. Popovics György	által
22. „Mielul”, Pojána	Dobrota Illés	által
23. „Mureşeana”, Szász-Régen	Popescu József	által
24. „Mureşanul”, M-Radna	Dr. Szucusu János	által
25. „Nădlăcana” Nagylak	Petrovics Aurél	által
26. „Néra”, Bozovics	Novac Gyula	által
27. „Olteana”, Alsó Vist	Borzea Miklós	által
28. „Oraviceanul”, Oravicza	Trălia Illés	által
29. „Patria”, Balázsfalva	Hodos J. Br.	által
30. „Plugarul”, Szakadát	Prie Konstantin	által
31. „Poporul”, Lugos	Pop Virgil	által
32. „Racoţana”, Nagy-Selyk	Racoţa Miklós	által
33. „Svarmăreana”, Szinér-Váralja	Achim György	által
34. „Sebeşana”, Szász-Sebes	Mureşan Zevedin	által
35. „Selegiana”, Zsibó	Papp Imre	által
36. „Sentinela”, Réva-Újfalu	Stoica Péter	által
37. „Silvania”, Szilágy-Somlyó	Cosma András	által
38. „Someşeana”, Deés	Dr. Mihali Tr.	által
39. „Steana”, Román-Péter	Neagoe Joanichie	által
40. „Timişiana”, Temesvár	Pinciu János	által
41. „Ulpiana”, Várhely	Raca Romul	által
42. „Victoria”, Arad	Ciorojár Román	által
43. „Vlădeasa”, B-Hunyad	Dr. Pop András	által
44. „Zlăgneana”, Zalatna	Beşa Manó	által

Vendégek:

45. „Corvana”, Beszterce	Dr. Tripon I.	által
--------------------------	---------------	-------

3. A központban nevelik a könyvelőket, bizonyára nemcsak szakszerű utasításokat visznek magukkal.

4. Hatalmas kultúralapot akarnak létesíteni az *Astra* számára úgy, hogy annak tőkéje is felhasználható legyen.

5. Külön közgazdasági lapot tartanak, és annak járatását kötelezővé teszik.

6. Gyűléseiket az *Astra*éival egy időre teszik, hogy így azoknak közönséget vigyenek, és ott egyebekről is tárgyalhassanak.

7. A vezető emberek nagy része benne van az igazgatóságokban és felügyelő bizottságokban, hol feltűnés nélkül lehet tanácskozni, kész irodai pénz, összeköttetés, egységes vezetés van. Csak rövid idő kérdése tehát (sőt talán máris megvan), hogy az egész nemzetiségi politika súlypontja ebbe a szervezetbe lesz átvéve.

„Ezen évi jelentéshez meg kellene szerezni az előbbieket is, összevetve meg lehetne állapítani, hogy milyen tőkével rendelkeznek, nemzetiségi célokra mit áldoznak, mennyi ingatlant szereznek stb.

De főleg pontos és hiteles névsorát lehet összeállítani az e téren szereplő embereknek, kiket aztán szemmel tartani kellene.”

I. Az elnök megnyitja az ülést és intézkedik, hogy a bankok jelenlévő képviselőinek konstatálása végett a szövetkezett bankok névsora olvastassék fel, ami megtörténvén:

hogy a szövetkezett bankok közül 44-en vannak képviselve a konferencián. A „Júlia” pénzügyintézet írásban jelentette be, hogy vezérigazgatója akadályozva van a megjelenésben. A szövetkezett bankok közül a következők nem küldöttek képviselőt: „Beregsana”, „Berzovica”, „Bradetul”, „A szerdahelyi takarékpénztár”, „Crişana”, „Hunedora”, „Luceafărul”, „Mercur” és „Munteana”.

II. Felolvastatik a kiküldött bizottság jelentése a második konferencia óta kifejtett működéséről.

Tudomásul vétetik a kiküldött bizottság jelentése. A kiküldött bizottság által javasolt napirend elfogadtatik.

III. Napirendre tűzetik a kiküldött bizottság javaslata, *hogy a szövetkezett bankok által kezelt tőkék mobilizálása végett egy pénzügyintézetnél,*² amely zálogpapirokat bocsát ki, jelzálogkölcönök engedélyeztessenek.

A konferencia tudomásul veszi a kiküldött bizottság jelentését 1901. szeptember hó 20/N. VIII (A 2) alatt hozott határozatának végrehajtása iránt tett intézkedéseiről, és tekintve, hogy a szövetkezett bankok elhatározták az általuk kezelt idegen tőkék egy részének mobilizálása végett a jelzálogkölcönök engedélyezését behozni, és egy könnyen értékesíthető állampapírokból álló tartalék alapnak létesítését,

továbbá, hogy az Albina² pénzügyintézet, mint az egyedüli, amely értékpapírokat bocsát ki, *magára vállalta a kötelezettséget, hogy a működési körébe a jelzálogkölcönök visszaváltását is be fogja vezetni, és közölte, hogy értékpapírjait az Osztrák–Magyar Bank zálogosztálya (lombard) elfogadja.*²

IV. A kiküldött bizottság felhatalmaztatik, hogy keresse meg az Albina² igazgatóságát, hogy a *jelzálogkölcönök visszaváltását mihamarabb vezesse be működési körébe, és hogy erről a szövetkezett bankok igazgatóságait, értesítve,*² küldje meg azoknak a szükséges utasításokat és az engedmények lebonyolítása végett a szükséges okmányok mintáit.

A kiküldött bizottság jelenti, hogy az 1901. szeptember 20-iki konferenciának N. VIII. p. C. határozata végrehajtására hat tapasztalt és szakértő számvizsgálót nevezett ki, és ezekkel egyetértőleg a számvizsgálók jövőbeni működésére vonatkozólag egy szabályzatot állapított meg, amely tájékozás és mihez tartás végett a szövetkezeti bankoknak a legrövidebb idő alatt meg fog küldetni.

*A konferencia tudomásul veszi a tapasztalt és szakértő számvizsgálók kiküldését, és a szövetkezett bankoknak ajánlja, hogy mennél nagyobb számban vegyék igénybe eme új intézményt,*² amelyik reális szolgálatot tehet nekik.

V. A kiküldött bizottság a bankhivatalnokok nyugdíjának létesítése tárgyában tett javaslata folytán:

A konferencia felhívja az igazgatóságait ama szövetkezett bankoknak, amelyeknek nincs még elegendő nyugdíjalapjuk, és nem is várható, hogy rövid időn belül azok az alapok annyira megerősödjenek, hogy a követelményeknek eleget tehessenek, a legközelebb megtartandó általános közgyűlés elé konkrét indítványt terjesszenek elő a következő értelemben:

a) A közgyűlés mondja ki, hogy véglegesített tisztviselői számára nyugdíjat rendszeresít azáltal, hogy őket egy nyugdíj- vagy egy életjáradék-intézetnél biztosítja:

b) kötelezzék magukat, hogy évente a tisztviselők évi fizetésének legalább 5%-ával járulnak a nyugdíjalaphoz, és hogy a tisztviselőket hasonló összeg fizetésére kötelezik, hogy az illetéknéppen javadalmazott alaphoz fizetessenek a nyugdíj vagy életjáradék biztosítására szolgáló első évek díjai;

c) és hatalmaztassék fel az igazgatóság, hogy a kiküldött bizottság közbejöttével tárgyalásokba bocsátkozhassék egy megbízható nyugdíj- vagy életjáradék-intézetrel, és a hozzájuk érkezett javallatok alapján a nyugdíj rendszeresítésére vonatkozó alapszabályokat állítsák össze.

VI. Tekintettel az ország fővárosában az utóbbi időben megindult ama mozgalomra, amelynek célja a vidéki bankok országos szövetségének létesítése, közös érdekeik² megvédése végett.

A konferencia indítatva érzi magát véleményének ama nyilvánítására, hogy az említett moz-

² Kék ceruzával aláhúzva

galmak által kitűzött célokat kedvező feltételek között megvalósíthatónak véli, *de csakis szabad szövetkezet alapján.*²

VII. Az 1901. évi konferencia VIII. p. E. határozata szerint tervezett *bankkönyvvitel gyakorlati kurzusának*² létesítése kérdésében,

A konferencia 1901-től kezdve a bankhivatalnok számát illetőleg a megváltozott viszonyok következtében elhatározza, hogy eme kérdés más intézkedésig vétessék le a napirendről.

VIII. Tekintve, hogy az *1901. évi konferencia határozatának VI. száma, mely szerint a bankok által egy közös kulturális alapnak létesítése véttetett tervbe,*² amely azonban a szövetkezett bankok egy része által nem hagyatott jóvá,

A konferencia – anélkül, hogy egy kényszerítő és formális kötelezettséget róna a román bankokra – felkéri őket: hogy azokból az összegekből, amelyeket évente kulturális célokra megszavaznak, a jövedelemből rendszerint kiosztott és még fennmaradó összeg bizonyos hányadát a bankok által létesítendő *kulturális alapra fordítsák, és ezen összegeket bocsássák a „Román Irodalmi és Közművelődési Egylet” (Astra) rendelkezésére*² a legégetőbb kulturális szükségletek fedezése céljából, anélkül, hogy az *Asszociáció az alaptőkének gyarapítására kötelezve lenne.*²

IX. Tekintve, hogy az újabb időben mind gyakrabban jelentkeznek mozgalmak új román bankok létesítésére, még oly helyeken is, ahol jól konszolidált román hitelintézetek már vannak, és ahol népünknek gazdasági érdekei hason új intézmények létesítését nem követelik és nem teszik indokolttá,

a szövetkezett román bankok igazgatóinak konferenciája, a román közönség érdekében, amely a bankokat létesítette és fenntartja, indítottnak érzi magát kijelenteni, hogy a decentralizáció eme áramlatát egészségtelennek tartja, mert nem hiszi, hogy hason mozgalmak gazdasági helyzetünk konszolidálásához hozzájárulhatnak, és éppen azért csakis olyan új román bankok létesítését helyeselheti és támogathatja, amelyeknek létesítését az országban levő román nép reális érdekei követelik és teszik indokolttá.

X. Tekintve, hogy pénzügyünkön a kamatláb (etalon) az utóbbi időben tartósan és igen érzékeny módon leszállított, és hogy szemben a pénzügynek általános leszállításával, a román bankok kevés kivétellel az előbbi kamatlábakat (etalon) fenntartották,

A konferencia kötelezettnek érzi magát a szövetkezett bankok figyelmét arra a körülményre felhívni, hogy ezek a bankok az országban levő más pénzügyintézetek konkurrenciáját csakis az esetben lesznek képesek sikerrel elhárítani, hogyha számot fognak tartani a pénzügy helyzetében mutatkozó változásokkal, és illetéknéppen úgy a saját, mint ügyfeleiknek érdekét fogják szolgálni, hogyha úgy az aktív, mint a passzív (deposit) tevékenységükben meg fogják kísérelni, hogy kamatlábukat (etalon) fokozatosan leszállítják a pénzügy jelenlegi helyzetéhez képest.

XI. A kiküldött bizottság 1900. december 15-től 1903. július 1-ig terjedő időre vonatkozó számadatai lezárásának vizsgálatára

Traila Illés, Podvaba Vasul és Popescu József urakból álló bizottság választatik, mely utólagosan fog ez ügyben jelentést tenni.

XII. Dr. Cosma András, a szilágysomlyói „Sylvania” igazgatójának indítványára

megbízatik a kiküldött bizottság, hogy a legközelebbi konferenciáig dolgozzon ki egy szabályzatot a konferenciának és a kiküldött bizottságnak teendőit, jogait, kötelességeit, valamint hatáskörét illetőleg.

XIII. Visszatérve az 1901. szeptember 20-iki konferencia 3. számú határozatára, melynek értelmében a bankok igazgatói az „Astra” általános közgyűlése alkalmából hívassanak össze évenként;

A III. konferencia számot tartva a szövetkezett bankok egy részének e tekintetben kifejezett véleményével, valamint ama körülménnyel, hogy az igazgatók konferenciája egy nagy apparátust képez, melynek mozgósítása tekintélyes időbeli és anyagi áldozatokkal van összekötve – felkéri a kiküldött bizottságot, hogy jövőben az igazgatók konferenciáit, a felmerült szükségletekhez képest hívja össze, de minden három évben legalábbis egyszer és a körülmények és a lehetőséghez képest az „Astra” közgyűlései alkalmából.

XIV. A kiküldött bizottság számláinak megvizsgálására választott bizottság előadója Podvaba Vasul jelenti, hogy eme számlákat tételről tételre megvizsgálta, és azokat teljesen rendben találta, minden tétel okmányilag van igazolva. A bizottság indítványára

a konferencia jóváhagyja a bemutatott zárlatokat, és a kiküldött bizottságnak 1900. december 15-től 1903. július 1-ig terjedő számadási időtartamra a felmentvényt megadja.

XV. Muresan Zevedin, a „Sebesana” igazgatójának ama indítványára, hogy a *Revista Economică* évi előfizetési ára szállíttassák le,

A konferencia elhatározza, hogy 1904. január 1-től kezdve a *Revista Economică* évi előfizetési ára 12 koronában állapíttassék meg, és tekintettel eme leszállításra a bankok igazgatóságai újból kérésnek fel, hogy az igazgatósági és felügyelő bizottsági tagokat erre serkentse, hogy azok kivétel nélkül fizessenek elő, hogy ilyképpen tájékozva lehessenek ama kérdéseket illetőleg, amelyek a pénzüintézetek adminisztrációját érintik.

Ezzel a konferencia bezárattott, jelen jegyzőkönyv október 21-ikén fog az akkor Nagyszebenben levő tagok által hitelesítetténi.³

Cosma P. s.k. elnök

Dr. Diaconovich C. s.k. jegyző

Hitelesítettett Nagyszebenben, 1903. október 21-én

Dan Gyula s.k.

Muresan Zevedin s.k.

Popeszkú József s. k.

9

Iratok a magyarországi és horvát–szlavonországi Szerb Nemzeti Radikális Párt mozgalmának 1903. évi szervezkedéséhez

A

1903 okt. 3

*A horvát–szlavonországi Szerb Nemzeti Radikális Párt vezetőségének felhívása a karlócai népgyűlés tárgyában*¹

Szeretett Testvéreink!

A Szerb Nemzeti Radikális Párt központi bizottsága elhatározta, hogy találkozzunk, és pártunk programja és szervezete kérdésében megbeszélést tartunk.

³ A magyarországi román pénzüintézeti hálózat (1906 végén 149 önálló pénzüintézet és 21 fiók, 27 563 654 korona összvagyonnal; részletezését l. [Vertán József?] *Veritas: A magyarországi románok...* 396. l.) a tárgyalt időszakban még két értekezletet tartott: 1905. aug. 23-án, ill. 1906. szept. 26-án, mindkettőt Nagyszebenben. Az 1905. évi IV. értekezleten határozatilag kimondták, hogy „miután a román nép közgazdasági érdekében egészségtelennek tartják az új román pénzüintézetek létesítése által megnyilvánuló decentralizáló áramlatot, a jövőben csakis olyan új román pénzüintézetek felállítását támogatják, melyeknek létesítését a hazai román nép érdeke követeli... az ezen érdekekkel ellentétben álló új román pénzüintézetek létesítését minden rendelkezésre álló eszközzel meg fogják akadályozni, azoktól nem fognak részvényeket venni, és nem fognak azoknak sem hitelt, sem visszleszámitolást nyújtani.” ([Vertán József?] *Veritas: A magyarországi románok...* 429. l.) Az 1906. évi V. értekezlet jelentős eredménye a magyarországi román pénzüintézetek alapítandó „*Solidaritatea*” című szövetkezete – külön e célra kiküldött bizottság által kidolgozott – alapszabályainak elfogadása volt. A „*Solidaritatea*” a magyarországi román pénzüintézetek szövetkezete alapszabályait a nagyszebeni törvényszék a következő évben jóváhagyta, és az új központi szövetkezet alakuló közgyűlését – az elfogadott és jóváhagyott alapszabályok (szövegét l. Iratok V. köt.) alapján – 1907. júl. 16-án Nagyszebenben megtartották.

¹ A közlemény eredeti címe és lehelhelye: *Članovima srpske narodne radikalne stranke u Ugarskoj* – A Szerb Nemzeti Radikális Párt tagjaihoz. *Zastava*, 1903. okt. 3; 219. sz.

Ebből a célból összehívjuk a magyarországi Szerb Nemzeti Radikális Párt gyűlését. A nagygyűlést Karlócán október 11-én, kedden, szent Petak napján, délután 1 órakor a nagyvendéglő helyiségeiben tartjuk.

A gyűlés tárgya:

1. Politikai viszonyaink megvitatása.
2. Gazdasági viszonyaink megbeszélése.
3. Nemzeti-egyházi önkormányzatunk helyzetének megvitatása.
4. Kulturális helyzetünk megvitatása.
5. A szervezkedés ügyének megbeszélése.
6. Szükséges, hogy eljőjtek! Karlócai testvéreink tárt karokkal fogadnak bennünket. Annak számára, aki el akar jönni, minden további szó felesleges.

A Szerb Nemzeti Radikális Párt vezetősége nevében: Mušicki Mita dr., Popadić Petar, Miletić Szlavko dr.

B

1903 okt. 12

A Zasztava közleménye a Szerb Nemzeti Radikális Párt tervezett karlócai népgyűlésének betiltásáról¹
Zasztava, 1903. 228. sz. Rendkívüli kiadás

Távirat a *Zasztavának*, Belgrád. [Feladták okt. 11-én este 5 óra 25 perckor, érkezett este 7 órakor]. A Szerb Nemzeti Radikális Párt Karlócára egybehívott nagygyűlését betiltották.

A betiltott gyűlés

A szerb nemzeti radikális párt gyűlését, melyet Karlócán kellett volna megtartani, betiltották.

Azok, akik úgy féltek a radikális gyűléstől és annak programjától, mint a tűztől, bizonyára úgy vélik, hogy ezzel nagy csapást mértek a radikális pártra. Hát még a *Branik* körüli denunciánsok! Ezek, amikor a radikális gyűlés meghívóját olvasták, olyan jajgatásba fogtak, mintha bőruket nyúznák. Felsikoltottak: miképpen lehetséges ez?! Hiszen másoknak, a románoknak és a szlovákoknak betiltották a gyűléseit, és éppen a radikális szerbekét engedélyezik? Nem bizonyítja-e ez, hogy a kormány védi és támogatja őket?!

Igen, a derék szerb „népbarátok”! Ezek az összetörtek, ügyefogyottak, akiket a nép gyűlöl, és akik képtelenek cselekedni. És félelmükben, nehogy mások valamit is cselekedjenek, készek a legalantasabb árulkodásokra.

De mindez hiábavaló. Hadd tudják meg, ha mindeddig nem tudták, hogy a legnagyobb hatásuk azoknak a gyűléseknek van, amelyeket betiltottak. S hogy minden továbbra is úgy alakul majd, ahogy elkezdődött e nélkül a gyűlés nélkül is.

A radikális párt vezetősége előre felkészült minden eshetőségre. És elhatározta, hogy közzéteszi a programot az esetben is, ha a gyűlést betiltják. A program megvitatás alapján jött létre, érett megbeszélés után, és a nagyválasztmány kétségkívül utólag magáévá teszi majd, ha másképpen nem lehet.

És tudjátok még meg, hogy ez nem „új” program. A radikális pártnak ez ideig nem is volt programja, ezt csupán szélesíteni, tökéletesíteni akarta.

Végül is ez a program akkor is győzött volna, ha nem is hirdetik ki. Mert a szerb nemzeti radikális párt programját nem egyesek tetszése szerint írták, hanem amint azt a természetes fejlődés megkívánja. És ezért kell megvalósítani.

Amíg nem érvényesítik az igazságnak megfelelő elveket (igazságos pedig az, ami természetes), addig nem lesz elégedettség és rendezettség. Ennek a programnak – a tévelygők és falnak rohanók

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Brzojav Zastavi* – Távirat a *Zasztavának*. *Zasztava*, 1903. okt. 12; 228. sz. Rendkívüli kiadás.

közül bárki ellenszegülhet, ezt a programot mégiscsak végrehajjták majd. És a nép? Az – ne féljetekek – megértette, ki a barátja. Itt nem lehet semmi homály. Nehéz a sora az olyan embernek, és az olyan nemzetnek, amely nem tudja igazi barátját kiválasztani. Minden nemzet, melynek életereje és egészséges öntudata s eszerint jövője is van, felismeri, hogy kit kövessen, és kitől kell óvakodnia.

Tehát ne tartsatok semmitől! Minden a maga útján halad majd.. Adjon Isten egészséget, mi még megtartjuk Karlócán a Szerb Nemzeti Radikális Párt gyűlését.

C

1903 okt. 21

*A Szerb Nemzeti Radikális Párt dályi népgyűlésének felhívása*¹

Szerb Testvéreink!

A Szerb Nemzeti Radikális Párt az 1903. szept. 18-án Okučániban tartott nagy népgyűlésen meghozta programját.²

Annak érdekében, hogy e program elveit a népnek megmagyarázzuk, és azok minél mélyebben behatoljanak a nép közé, és a radikális párt minden tagja megtudja, hogy ennek a programnak az alapján mi a kötelessége, 1903. november 9-ére, délelőtt 10 órára, a szent Demeter ünnepét megelőző napra, hétfőre egybehívjuk a vukovári esperesi kerülethez tartozó helyiségek gyűlését – Dályra.

A nagygyűlés napirendje:

1. Megnyitó és megalakulás.

2. Az 1903. szept. 18-án Okučániban tartott nagygyűlésen hozott szerb nemzeti radikális párti program felolvasása és magyarázata. Minden radikális szerbnek tudnia kell, hogy kötelessége eljönni erre a gyűlésre.

Dály, 1903 nov. 1-én³

Melléklet:

A Horvát–Szlavonország-i Szerb Nemzeti Radikális Párt 1903. évi „okučáni program-ja” (Elfogadták a Szerb Nemzeti Radikális Párt 1903. szeptember 18-i okučáni gyűlésén.)

A

Az állam a polgáraiért, méghozzá egyaránt valamennyiért van. Az állampolgárok kötelessége mindent megtenni az állam fenntartásáért és haladásáért, az állam kötelessége viszont, hogy biztosítsa polgárai fennmaradását és az állampolgárok, valamint a nemzetiségek jogát a minden irányú békés fejlődésre.

Az államszervezetet a legszélesebb demokratikus alapokra [kell helyezni], alapeszméje pedig a szabadság és igazság, testvériség és egyenlőség kell hogy legyen.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: Srbi braćo! – Szerb testvérek! *Zastava*, 1903. okt. 21; 234. sz. – Az ügy történetéhez tartozik, hogy a szóban lévő dályi népgyűlést is betiltották a hatóságok. (Vö. *Zabrana zborna srpske narodne radikalne stranke u Dalju* – Betiltották a szerb nemzeti radikális párt dályi gyűlését. *Zastava*, 1903. nov. 8; 250. sz.)

² L. az irat mellékleteként.

³ A felhívás végén az aláírások következnek az egyes községek képviselőitől.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Program srpske narodne radikalne stranke u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*. – *Zastava*, 1903. szept. 21; 209. sz.

Az Osztrák–Magyar Monarchia államegysége az állam valamennyi tagjára kell hogy vonatkozzék, hiszen valamennyire ugyanaz a sors vár. Ez a közös sors üz, és ad jogot követelni, hogy a Monarchia minden részében elismerjék és alkalmazzák a fő felvet, amely kizárja az egymás közti harcot és lehetővé teszi az általános jólétet, haladást és a Monarchia valamennyi népének és minden állampolgárának kölcsönösségét.

Az 1867-es XII. tc. (25. §) elvben törvénybe iktatta, hogy minden országban és tartományban az Osztrák–Magyar Monarchia területén az alkotmányosságnak kell uralkodnia. De ugyanígy alaptörvényben kell megállapítani a Monarchia valamennyi hitfelekezete, minden nép és nemzetiség egyenjogúságát és szabadságát. Ezenkívül kulturális fejlődésének biztosítását, hogy mint szabad, művelt és haladó szellemű polgárok vegyék ki részüket a szabadság, a haladás és a kultúra fejlesztéséből.

A mai alaptörvények (a Magyarország és Ausztria közötti, valamint a Magyarország és a Horvát–Szlavon királyság közötti kiegyezés) nem voltak tekintettel ezekre az elvekre. De nem tisztázták eléggé egymás közt sem az államjogi helyzetet. Éppen ezért a kiegyezés után is folytatódott a mindenki harca mindenki ellen. Harc Magyarország és Ausztria, valamint a Horvát–Szlavon királyság és Magyarország között. Ebben a kiváltságos népek közti harcban, a felsőbbiséget biztosítani akaró küzdelemhez kapcsolódott a többi nép küzdelme, hogy jogaikhoz jussanak és ne nyomják el őket. Míg az egyik nép panaszkodott a másokra az elnyomás miatt, addig maga egy harmadikat még jobban elnyomott. [Ezért]

1. A Szerb Nemzeti Radikális Párt követelni fogja, hogy alkotmányos úton és előre meghatározott irányban megváltoztassák az 1867. évi XII. tc.-t. (amely az osztrák–magyar kiegyezést tartalmazza) és hogy ugyanakkor változtassák meg az 1868. évi 30. tc.-t és az 1871. évi 31-ik tc.-t (amely Magyarország és a Horvát–Szlavon királyság kiegyezését rögzíti).

2. Az alaptörvények megváltoztatásával a Szt. István koronájának országai minél nagyobb függetlenséget kapjanak Ausztriával szemben, valamint Horvát–Szlavon királyság Magyarországgal szemben, még hozzá széles körű öngazgatást és önálló államjogi állást.

3. Dalmáciának a Horvát–Szlavon királyságba bekebelezése kérdésében a Szerb Nemzeti Radikális Párt a Dalmáciai Szerb Nemzeti Párt 1903. évi augusztus 1-i célkitűzéseit teszi magáévá. Eszerint a Dalmáciai Szerb Nemzeti Párt nemzetiségi okokból a bekebelezés mellett van, de politikai okokból mindaddig nem követeli, amíg a Horvát–Szlavon királyságban meg nem változik a rendszer és a körülmények.

4. Változtassák meg a pénzügyi helyzetet a Horváth- Szlavon királyság és Magyarország között. Főképpen teremtsék meg a minden irányú és teljes pénzügyi függetlenséget.

B

A szerb nép a Horvát–Szlavon királyságban teljesen egyenjogú a horvát néppel.

A szerb és horvát nép teljes egyenjogúságát elismerte a Horvát–Szlavon királyság országgyűlése az 1848. évi VII. tc.-ben és az országgyűlés 1867. évi április 17-i határozatában.

Mindenek ellenére a szerb néptől elvették még a legalapvetőbb jogokat is, annak ellenére, hogy e hon lakosságának több mint egyharmadát teszi.

5. A Szerb Nemzeti Radikális Párt harcolni fog, hogy törvényes úton valamennyi akadályt elgördítsék, melyek egyenjogúságát akadályozzák, és hogy a szerb népnek mint nemzetnek ismerjék el önkormányzati jogát a görögkeleti szerb egyház, annak iskolái és alapítványai tárgyában.

6. Hogy minden törvényben és valamennyi hivatalos iratban a „horvát és a szerb nép”, valamint a „horvát és a szerb nyelv” meghatározást alkalmazzák.

7. Iktassák törvénybe a cirill és latin betű használatának egyenjogúsítását. Határozzák meg a politikai körzeteket, melyekben – amennyire csak lehetséges – szerbek és horvátok élnek. A horvát körzetekben a hivatalos a latin, a szerbekben a cirill betű [használat]. De valamennyi körzetben mindenkinek jogában áll, hogy valamennyi hatóságnál a latin vagy a cirill betűt használja, és a

hatóságok kötelesek határozatukat azokkal a betűkkel megírni, amelyen a beadvány készült.

8. Iktassák törvénybe a cirillbetű szabad használatát hazánkban a közös pénzügyi, adóügyi, postai és távirdai szolgálatban.

9. Iktassák törvénybe a szerb nép jogát, hogy nemzeti, hitfelekezeti elemi-, közép- és szakiskolákat nyithasson. Hogy ezek az iskolák nyilvánossági jogot kapjanak, ha egyébként megfelelnek a törvényes előírásoknak.

A községekben, melyekben a szerbek hitfelekezeti iskolákat akarnak nyitni, joguk legyen arányosan élvezni a községi eszközöket, melyekből a kommunális iskolákat is eltartják.

10. Adják vissza az elvett vagyont a szerb hitfelekezeti iskoláknak (iskolaépületek, alapítványok stb.)

11. Minden iskolában vegyék figyelembe a szerb népet, mint nemzetet és a zágrábi I. Ferenc József egyetem filozófiai fakultásán állítsanak tanszéket a szerb nemzeti történet és a szerb irodalom-történet számára, szerb szaktanárral.

12. Iktassák törvénybe az állami javakból való arányos részesedést valamennyi szerb és horvát kulturális intézmény számára. Valamint iktassák törvénybe az arányos segínyt a szerb görögkeleti egyház részére, továbbá szerb hitfelekezeti iskolák és a szerb klérus támogatását. Ezt az arányos részesedést minden évben bocsássák a szerb nemzeti egyházi gyűlés, illetve annak választmánya rendelkezésére.

13. Törvényesen is emeljék egyenjogúvá a görögkeleti szerb egyházat a római katolikussal, és valamennyi országos törvényben egyházunkat és hitfelekezetünket nevezze úgy, ahogy magát nevezi: tehát görögkeleti vallásnak és görögkeleti szerb egyháznak.

14. Törvényesen biztosítsák a szerb nép zászlóhasználatának jogát (piros, kék, fehér), mint nemzeti ismertető jelét, a Horvát–Szlavon királyságban.

15. A Szerb Nemzeti Radikális Párt, valamennyi radikális és demokrata irányzatú hazai tagjának érdekében követeli a minél szélesebb községi, járási és megyei önkormányzatot. Követeli a szabad sajtót, a kaució felfüggesztését, gyülekezési és egyesülési szabadságot.

16. Valamennyi választáson, a községiektől a képviselő-választásokig, iktassák törvénybe a közvetlen és titkos szavazást.

17. Közvetlen törvényhozást: alkotmányos, katonai és pénzügyi kérdésekben; a felsőház megszüntetését.

18. Törvényesen biztosítsák: a törvények pontos végrehajtását; személyi és vagyonbiztonságot, egyenjogúságot a törvény és a hatóságok előtt, szabad politikai meggyőződést, a levéltitok biztosítását, a robot megszüntetését, a halálbüntetés eltörlését és minden rögtönbíráskodás megszüntetését. Szervezzenek népjóléti minisztériumot, és törvényesen biztosítsák a díjtalan bíráskodást, díjtalan gyógykezelést és oktatást.

19. A Szerb Nemzeti Radikális Párt megköveteli tagjaitól, hogy tevékenyen vegyenek részt a választásokon és a községi, valamint megyei képviseletekben, és ne feledjék el, hogy ezekben a képviseletekben meg lehet szüntetni azokat az igazságtalanságokat, melyektől a nép szenved.

C

20. Monarchiánknak nem áll érdekében a hódító politika, hanem a békés fejlődés és a hadikiadások csökkentése. Éppen ezért a Szerb Nemzeti Radikális Párt ellenezni fogja Bosznia és Hercegovina végleges bekebelezését Ausztria–Magyarországba, és azt az elvet képviseli: „Kelet a keleti népeké.”

D

A gazdasági viszonyok és helyzet befolyásolja legjobban a nép egész életét, szabadságát, műveltségét, erkölcsét. A gazdaságilag gyenge és függő népek nemcsak politikai szabadságukat veszítették el, hanem állami önállóságukat is. Éppen ezért a Szerb Nemzeti Radikális Párt élénken tevékeny-

kedni fog annak érdekében, hogy hazánkban a mai gazdasági viszonyok és helyzet megváltozzék és megjavuljon.

A Szerb Nemzeti Radikális Párt meg van győződve, hogy a jövő reformtársadalmának útja a szövetkezés. Hiszen csakis a szövetkezés alkalmas – egyesült erejével és tőkájével –, hogy felvegye a harcot korunk szellemében, és megvédje a kis egyedeket a bukástól.

21. A Szerb Nemzeti Radikális Párt követelni fogja, hogy törvényekkel könnyítsék meg és támogassák a különböző szövetkezéseket, melyek abban a helyzetben lesznek, hogy nagy és korszerű eszközökkel dolgozzanak, hogy az elaprózott és gyöngye szövetkezéseket erősítse és [tagjait] arra ösztönözze, hogy éljenek jobb életet.

A Szerb Nemzeti Radikális Párt megköveteli tagjaitól, hogy támogassák a szövetkezetek alakítását. Földművesszövetkezetet valamennyi ágazatban, szövetkezetet a közös földművelésre, szövetkezetet a közös nyersanyagbeszerzésre, értékesítő, szövetkezeteket, kereskedelmi szövetkezeteket, melyeknek célja az olcsó és közös árubeszerzés stb.

Valamennyi szövetkezetnél az anyagi előnyök mellett tekintetbe kell venni a kérdés művelődési és erkölcsi oldalát. Ezzel elvben megerősödnek a közösségek és társulások, és ezzel megteremtődnek a feltételek az új korszakhoz.

22. A Szerb Nemzeti Radikális Pártnak arra kell törekednie, hogy idővel mezőgazdasági termékeink (melyek értéke évente több millióra rúg) ne jussanak a piacra elaprózva és kerülő utakon, hanem lehetőleg közvetlenül és nagyban. Ezt fokozatosan és a szövetkezeti mezőgazdasági termények értékesítése útján érhetjük el, és a nyereség a földművesek hasznára fordítható.

23. A Szerb Nemzeti Radikális Párt követelni fogja, hogy adómentességet kapjanak mindazok a kisbirtokosok és kisjövedelműek, mely nélkülözhetetlen a család eltartására. Hogy vezessenek be igazságosabb adóztatást a földre, valamint az adóztatás legyen progresszív. Szüntessék meg az élelmiszerekre a közvetett adóztatást, valamint szüntessék meg a városi fogyasztási adót, szüntessék meg a dohánygyedárusítást, és engedélyezzék a szabad pálinkafőzést. Az állam alkalmazzon megfelelő mezőgazdasági szakoktatókat, köztük olyanokat is, akik utaznának, ezenkívül állítsanak fel megfelelő számú mezőgazdasági kísérleti telepet, különös tekintettel annak megállapítására, hogyan kell kisebb birtokon jobban gazdálkodni, hogy állampolgáraink tanulják meg az eksztenzív gazdálkodást.

24. Alkossanak különleges védelmi törvényeket, különböző kisebb jogi ügyekben:

a) törvény védjen a csalás ellen, különöse azon fajtái ellen, amikor ügynökök aláírásokat csalnak ki, és földönfutókká teszik az embereket. Itt különösen a tőzsdeügyletekre gondolunk,

b) hogy valamennyi állami és községi terhet a kisbirtokosok csak meghatározott időben, a termés betakarítása után fizessenek,

c) hogy senki ingóságát ne lehessen elárverezni már első alkalommal áron alul, vagy ha kiderül, hogy a vételi összeg még a törvényszéki illetékeket sem fedezi. Törvényesen biztosítsák, hogy a többet ígérő kapja meg az eladásra került ingóságokat.

d) vezessék be a családfenntartó kötelező biztosítását halál, betegség, baleset és munkakép-telenség esetére.

e) vezessék be a kötelező állami biztosítást tűzvész és dögvész ellen.

25. Az ipari és gyáripari dolgozók, valamint a tönkrement földművesek, napszámosok érdekében hozzanak munkásvédelmi törvényeket, melyek nemcsak egészségüket és életüket védelmeznék, hanem mindennemű anyagi kizsákmányolás ellen is, megvédenék őket.

26. Szüntessék meg Ausztriával a szénközösséget, amely akadályozza a hazai ipar fejlődését. Ennek megszüntetése esetén a dolgozó népnek munkaalkalom adódna és nem kellene kivándorolnia.

27. Az ipar kialakításánál arra kell törekedni, hogy állami segítséggel szövetkezeti ipart teremtsenek.

28. Állami forrásból vásároljanak meg kisebb-nagyobb birtokokat, Ezeket a birtokokat engedjék át elsősorban azoknak, akiké volt, vagy a környék lakóinak, akik a vételi árat kedvező kamatlábú és hosszúlejáratú kölcsönrel törlesztenék.

A nagyobb birtokokon alakítsanak szövetkezetet, melyek a kisembereket megvédelmeznék a tönkremenéstől és kivándorlástól.

E

A Szerb Nemzeti Radikális Párt tudatában van annak, hogy a mi görögkeleti nemzeti egyházunk Krisztus tanításai alapján alakult és fejlődött, amely szerint nincs szolgaság és uraság, hanem az egyház fiai egyformán vesznek részt annak igazgatásában.

Ezt a fenséges elvet a szerb nép minden akadályon keresztül diadalra vitte, mert ez felelt meg demokratikus törekvéseinek, és ezért egyházunk a maga külső életében nemzeti és szabadelvű lett.

Amikor őseink mai új hazánkba jöttek, azon voltak, hogy egyházunk továbbra is nemzeti maradjon. Ezt bizonyítja az a szerződés, melyet Lipót osztrák császárral és magyar királlyal kötöttek, aki szerződésben biztosította a szerb nép előjogait.

Jogunk nemzeti egyházunk önkormányzatára különben még a magyar törvényekben is biztosítva van az 1790–91. évi XXVII. tc.-ben, az 1848. évi XX. tc.-ben, az 1868. évi IX. tc.-ben, valamint a Horvát–Szlavon királyság 1887. évi május 14-i törvényében.

Ennek ellenére, hogy nemzeti egyházunknak a törvények is biztosították önkormányzati jogát, mégis korlátozzák azt a hatóságok törvénytárgyainak és gyakorlata.

Meg kell említenünk, hogy az 1868. évi IX. tc.-et és a Horvát–Szlavon királysági 1887. évi május 14-i törvényt nemzeti egyházunk országos gyűlésének megkérdezése nélkül hozták, és különböző súrlódási lehetőségeket hagytak fenn. Itt főleg az állam felügyeleti jogáról van szó.

Az állami felügyeletnek elsősorban arra kellene kiterjeszkedni, hogy védje vallásunkat és hitfelekezeteinket és biztosítsa szabad fejlődésüket. Valamint, hogy az egyes hitfelekezetek szabadsága ne zavarja a más felekezetek szabadságát.

Azonban az állami felügyelet nem ilyen álláspontból indul ki, hiszen a mi egyházi önkormányzatunkat sem úgy értelmezte, ahogy a többiét, főleg a magyarországi és erdélyi görögkeleti római-katolikus és az evangélikus és református egyházét.

Az önkormányzatokat mind alkotmányosan jóváhagyták, mindennemű rendelkezés rákényszerítése nélkül. Az említett önkormányzatok egyikében sem tulajdonít magának az állam bíraskodási és döntési jogot állami ellenőrzés címén. Igazságtalanul csak a mi autonómiánkkal szemben jár el, annak ellenére, hogy az 1848. évi XX. tc. 2. §-a hangsúlyozza a teljes egyenjogúságot és a kölcsönös szeretetet valamennyi elismert hitfelekezetre nézve.

Ilyen okokból kifolyólag a Szerb Nemzeti Radikális Párt álláspontja a következő:

29. Nemzeti egyházunk országos gyűlésének meghallgatása alapján változtassák meg az 1868. évi IX. tc.-et, valamint a Horvát–Szlavon királysági 1887. évi május 14-i törvényt. Ezeket a törvényeket úgy változtassák meg, hogy nemzeti egyházunknak biztosítsák szabad tevékenysége és autonómiája.

30. Hogy nemzeti egyházunk országos gyűlése, jogos állami ellenőrzés mellett hozhasson a maga számára rendeleteket, melyeket már másokkal nem kell jóváhagyatni. Ezenkívül nemzeti egyházunk országos gyűlésének határozatait ne zavarják későbbi országos és állami törvények, ezenkívül ne lehessen elvenni egyházunktól azt, amit az alaptörvény már biztosított.

31. A Szerb Nemzeti Radikális Párt támogatni fog minden olyan áramlatot, amely követeli, hogy az egyenlőség és egyenjogúság elvéből kiindulva hozzanak egy alaptörvényt, melyben meghatározzák az állam felügyeleti jogát valamennyi hitfelekezet felett; hogy ennek az állami ellenőrzési jogkörnek a keretében szabadon fejlődhessenek az egyházi iskolák, illetve a nemzeti egyházi iskolai szervezetek.

32. A Szerb Nemzeti Radikális Párt követeli, hogy nemzeti egyházi rendelkezéseinkben pontosan határozzák meg a püspöki szinódus jogait és kötelezségeit. Figyelembe kell venni, hogy a püspöki szinódus a legfelsőbb tényező vallási és meggyőződési ügyekben, dogmatikus, hittudományi,

szertartási és liturgikus kérdésekben. A többi kérdésben követeljük, hogy papságunk hagyjon fel azzal az álláspontjával, amely ellenkezik görögkeleti egyházunk tanításával.

33. A Szerb Nemzeti Radikális Párt követeli, hogy szüntessék meg a sérelmeket, melyek autonómiánkat érték. Teremtsék meg azokat a feltételeket, melyek kiküszöbölik ezek megismétlődését.

34. Az 1848. évi XX. tc. minden elismert hitfelekezet számára biztosítja a teljes egyenjogúságot és az állam részéről a kölcsönösséget. A Szerb Nemzeti Radikális Párt azon lesz, hogy a törvények érvényesüljenek a mi egyházunkkal szemben is Szt. István koronájának országaiban. Szükséges, hogy a mi egyházi országos gyűlésünk is a törvényes rendelkezéseknek megfelelő időben üljön össze, minden külön engedély nélkül, és hogy önmagát el is halaszthassa a szükséglet szerint. A Szerb Nemzeti Radikális Párt arra fog törekedni, hogy a mi autonómiánk is kapjon pénzbeli segílyt, valamint támogatást, hogy autonóm közegeink végrehajthassák határozatainkat és utasításainkat.

35. Hogy a püspökválasztást a szerb nemzeti egyház országos gyűlése bonyolítsa le.

36. Hogy a plébániák papjait szabadon választhassák. Hogy a konzisztórium a törvény szerint csak a bizonyítványokat vizsgálja meg, és nem a jelölteket, hogy a többség választását vegyék tudomásul. Ezenkívül szigorúan üldözzék azokat, akik ezekben az ügyekben vesztegetnek, vagy akik meg hagyják vesztegetni magukat.

37. Határozzák meg időlegesen (periodikusan) az autonóm testületek összejövételét és újjáválasztását.

38. Hogy a püspöki választásokon a papság és a pedagógusok nem mint testület szavazzon, hanem minden választó, mint ugyanannak az egyháznak tagja, együttesen.

39. Vezessék be az általános, titkos választásokat, szavazólapok révén.

Az egyházi és püspöki gyűlések tagjainak választása, valamint a szerb nemzeti egyház országos gyűlése képviselőinek választása történjen listákon és arányos alapon, hogy a kisebbség képviselője is biztosítva legyen.

40. Az autonómia hiányosságait pótolni kell. Fegyelmező szabályzatot kell hozni autonóm testületünk számára. A munkaköri összeférhetlenségeket ki kell küszöbölni. Főleg arra kell ügyelni, hogy felsőbb fórumon ne ítélkezessen olyan személy, aki már ugyanabban az ügyben alsóbb fokon szerepelt.

41. Hitfelekezeti iskoláinkban az ellenőrzést csakis szakemberekre bízzák, főleg pedagógusokra. Meg kell szüntetni az állami tisztviselők törvénytelen beavatkozását és túlkapásait, melyek messze túllépik az ellenőrzés határát. Iskoláink számára annyi szakmai ellenőrt nevezzenek ki, amennyire az iskolai előmenetel érdekében szükség van.

42. A Szerb Nemzeti Radikális Párt követelni fogja, hogy a felekezeti iskolák dolgozóinak helyzetét tisztázzák, megjavítsák, és mind erkölcsi, mind anyagi létüket biztosítsák.

Erkölcsi tekintetben halaszthatatlanul fontos, hogy a papok és pedagógusok részére készített fegyelmi szabályzatot sürgősen dolgozzák át, mert jelenlegi formájában mind az egyikre, mind a másikra megalázó, és lényegében megfosztja őket még azoktól a jogoktól is, melyekkel különben törvényeink értelmében minden állampolgár rendelkezik. Ezeket a szabályzatokat úgy kell módosítani, hogy azok összhangban legyenek az állami és autonóm törvényeinkkel, valamint a papságnak és a pedagógus karnak ne csak köteleességeket határozzon meg, hanem biztosítsa hivatásukhoz és beosztásukhoz nélkülözhetetlen önállóságukat is.

43. Hogy kulturálisan is fejlődni tudjunk, jelentős anyagi forrásokra van szükségünk. Hogy ezeknek birtokába jussunk, megfelelő utasításokat kell hozni, és a leglelkismeretesebb ellenőrzést kell gyakorolnunk nemzeti egyházunk választmánya felett; ide tartoznak a kolostorok is. A kolostori javakat bérbe kell adni vagy gazdasági szakemberre kell bízni, aki tudásával és gyakorlatával ezeket fejleszteni tudja.

44. A szerb nemzeti egyház birtokait, Dályt, Belo Brdot, Borovot és mindent, ami ide tartozik, el kell venni a metropolita-patriárkától, amint elvettük Szőreget a bácskai püspöktől és a többi birtokot más püspököktől, és amint elvettünk egy sor birtokot a plébániáktól. Mindezt azért kell meg-

tennünk, mert sok régi püspöki, papi tartozás áthárult a nemzeti alapokra. Nemzeti birtokaink jövedelmét fel kell használni a pátriárka és a püspökök fizetésének folyósítására, ezek fizetése annyi legyen, hogy méltóságuknak megfelelően tudjanak élni. A maradékot fel kell használni a szerb nép kulturális céljaira, itt főleg arra gondolunk, hogy tisztességesen meg kell fizetnünk azokat, akik egyházi, művelődési területen tevékenykednek, az országos gyűlések kiadásait fedezni kell, valamint gondolnunk kell földműves, iparos, kereskedelmi és humanitárius intézmények alapítására.

45. A főpapság fizetését autonómiánk központi pénztárából fizetnénk. Ebbe a pénztárba az eddig egyházi javak jövedelme kell hogy befolyjon, amit eddig is a papság vett fel.

46. Autonómiánk központi pénztára fizesse hitfelekezeti iskolánk kiadásait is.

47. A Szerb Nemzeti Radikális Párt gondoskodik róla, hogy nemzeti egyházunk vagyonát megvédje minden jogtalan és törvénytelen követeléssel szemben, főleg a görögkeleti román egyházzal szemben. Azon leszünk, hogy visszaszerezzük a hódosi kolostort, és minden irányban segítjük hitközségeinket, de főleg azokat, melyeknek vagyonát veszély fenyegeti.

48. A Szerb Nemzeti Radikális Párt a nemzeti egyház autonómiáját nagy vívmánynak és őseink hagyatékának tekinti, és minden erejével azon lesz, hogy népünknek ezt a vívmányát megvédje, megerősítse és kiszélesítse a nép, az egyház és az ország javára.

F

A nyelv, a betű, népek tulajdonságai, szokásai évszázados fejlődés eredménye. Ez a fejlődés természetes szükségletként csirázott ki olyan körülmények között, melyek életlehetőséget adtak a népeknek. Szabad jogállamban az egyes népek kiterelődésnek és egységet alkotnak. Minden erőszakos eszköz, melyet azért használnak, hogy akadályozzák az egyes népek fokozatos és természetes fejlődését, vagy hogy beolvasszák őket, megengedhetetlen harc a természet ellen, és élesen megbosszulja magát az államon.

A haza valódi haszna megköveteli a nép minden tagjától, hogy alkalmazza képességeit a legjobban, és vesse latba minden erejét. Amennyiben valakitől megvonták a lehetőséget, hogy zavartalanul és nemzeti kultúrájának szellemében fejlődjön, úgy alkalmatlanná válik, hogy hazája fejlődésének használjon.

Éppen ezért a jogállam nemcsak hogy nem akadályozhatja népei fejlődését, hanem kötelessége biztosítani nekik azt és ebben támogatni. Csak ebben az esetben lesznek a haza népei békében, és így alkalmasak feladataik végzésére.

Ebből az okból kifolyólag is követeli a Szerb Nemzeti Radikális Párt a Horvát–Szlavon királyságban:

49. Hogy az állam segítse kulturális téren a szerb népet.

50. A Horvát–Szlavon királyság-i Szerb Nemzeti Radikális Párt tagjaitól megköveteli, hogy minden erejükkel azon legyenek, hogy emeljék a szerb nép műveltségét a következő irányban:

a) kulturális életünk ne távolodjon el a néptől és ne folyjon össze idegen, népünk számára is idegen kultúrákkal. Ápolják és fejlesszék népi alkotásainkat, dalainkat és díszítő művészetünket.

b) Ha a népi szokások elkorcsosodtak, keressék meg azok régi értelmét, jelentőségüket, és őrizték, ápolják azokat. Ha a népi szokások idővel eltorzultak, úgy a hibákat küszöböljék ki, de a népi értékeket őrizték meg.

c) Hogy az 1868. évi augusztus 10-i királyi leirat 40. §-a ne maradjon papiros és halott betű. Ezek szerint a helyi egyházi választmányaink törekedjenek arra, hogy a rossz, fényűző, a népnek anyagilag és erkölcsileg káros szokásokat az esküvőkön, szvecsárokon (védőszentünnep), halotti toron és a fényűző viseleteket számúzzék.

d) Hogy az ifjúság, mely jövőnk letéteményese, alkalmas és képes legyen népünk fejlesztésére, a radikális párt körükben ismertetni fogja nagy nemzeti hőseinket, élesztgetni fogja tudomány iránti szeretetüket, és buzdítani fogja őket szakmájuk iránti szeretetre.

e) A Szerb Nemzeti Radikális Párt elvárja tagjaitól, hogy nyilvános előadásokat tartsanak,

szervezzenek vasárnapi iskolákat, és téli esti gazdasági iskolákat, munkálkodjanak szerb olvasókörök alakításán, hívjanak létre könyvtárakat, szervezzenek dalosköröket, tornaegyleteket, segítsék a szerb színjátszást, zenét, újságokat és a szakegyleteket. Fejlesszék a nép egészségügyét, és adjanak jó tanácsokat a könnyelmű pereskedések esetében. Ugyanakkor támogassák a *Rad* egyesületet, amely könyv- és lapkiadással foglalkozik, de a *Zasztavát* is ők adják ki.

Határozat

Központi választmányt választanak, melynek feladata, hogy képviselje ezt a programot, és intézze a folyó ügyeket.

A központi választmányt ezen a gyűlésen megválasztották, ez szükség esetén legfeljebb tíz taggal kiegészíthető.

10

A Tisza-kormány országgyűlési programvitája

A

1903 nov. 4

Gr. Tisza István miniszterelnök programbeszéde a főrendiházban

Főrend. Napló, 1901/06, II. 91–92. l.

„...A mi politikánknak, mint hivatali elődeinkének is, első jellemvonása a szabadelvű irány. A szabadelvű irány, amely nem bizonyos apriorisztikus sablonok, jelszavak könnyelmű megvalósításában, de abban mutatkozik, hogy mindazokat a kérdéseket, amelyek a megoldásra megérették, amelyeknek megoldása valóban szükséges és a nemzetnek gyakorlati érdekeit elégíti ki, szabadelvű szellemben igyekezzünk megoldani. (*Helyeslés.*)

Másik vezéreszménk a nemzeti szempont: a nemzeti állam erőteljes kiépítésének feladata. (*Helyeslés.*) Méltóságos főrendek! Ezt az államot ezer esztendővel ezelőtt a magyar nemzet alkotta meg, a magyar nemzet nyomta reája bélyegét. Ezt az államot a maga nemzeti jellegétől megfosztani nem lehet. (*Úgy van!*) De éppen ebben a nemzeti jellegben már adva van – mert hiszen a magyar nemzetnek sajátos vonása az – a jogtisztelet, a türelem a hazánk nem magyar ajkú polgáiraival szemben.

Azt a tényt mi nem törölhetjük el, hogy az ország polgárainak majdnem felerésze nem tartozik a magyar fajhoz, hanem más nemzetiségekhez tartozik, és ezen idegen ajkú polgárait az országnak már őseink teljes szeretettel fogadták be a magyar alkotmány sáncai közé, széles körű, messzemenő jogokkal ruházták fel, és én azt hiszem, a jól felfogott igazi magyar nemzeti politika megköveteli azt, hogy ezek a jogok megóvassanak, tiszteletben tartassanak, becsülettel respektáltassanak a jövőben is, és hogy valóban testvéri szeretettel, rokonszenvvel fogadjuk idegen ajkú polgártársaink minden oly törekvését, istápoljuk minden olyan érdekét, amely a magyar nemzeti állam nagy szempontjainak, az ország integritásával ellentétben nem áll. De hiszen nemcsak ellentétben nem áll e felfogással, hanem szerintem egyenesen kiegészítő része ennek a felfogásnak az is, hogy mint az államnak, de egyúttal idegen ajkú polgártársainknak is legveszedelmesebb ellenségei ellen teljes szigorral lépünk fel azon lelkiismeretlen izgatók ellen, akik e haza polgárai közt az egyetértést, a békét megbontani törekszenek, akik a hazafiatalan törekvés üszkét dobják idegen ajkú polgárainak tömegének ma még romlatlan lelkületébe. Ellenségei ezek az államnak is, és az államnak védekeznie kell ellenük, védekeznie esetleg a ma rendelkezésre álló eszközök szigorításával is, ami a kormány megfontolásának

tárgyát fogja képezni, *(Helyeslés.)* de ellenségei ezek idegen ajkú polgártársainknak is, tehát nekik is állást kell velük szemben foglalniuk, nekik is éles határvonalat kell maguk közt és ezen elemek között vonniuk, mert a testvéries szeretet és a kölcsönös bizalom, melyet mindnyájunk érdekében óhajtunk, kívánunk és ápolni igyekszünk, csakis akkor teremhet meg, ha idegen ajkú polgártársaink visszhangot adnak erre a felhívásra és kiküszöbölik keblükből a beteg és selejtes elemet, mely köztük van. *(Helyeslés.)*

Egészen külön megítélést érdemel természetesen akkor, midőn Szent István birodalmának nem magyar ajkú polgáraitól beszélek, a Horvát-Szlavon-társországok helyzete; mert hiszen ezen országok mint társországok külön közjogi állással bírnak és a horvát nemzet mint közjogi értelemben vett nemzet a magyar törvényhozás 1868-ban a testvéries szeretet és nagylelkűség érzelmeitől vezetve oldotta meg mindazokat a kérdéseket, amelyek Magyarország és társországai között megoldást kívántak. Tette ezt abban a reményben, hogy ez a magatartás fogja erősebbé kovácsolni a bizalomnak, szeretetnek és ragaszkodásnak aranyláncait. Ha ma ennek politikai eredményeit vesszük vizsgálat tárgyává és vizsgálat alá, sajnálattal kell konstatálnunk, hogy fel-fellobban a régi gyűlölet, a régi visszavonás, hogy még ma is vannak a társországokban politikai körök, amelyek e viszonyokba, magukat beletalálni nem tudják. De egyúttal hazafiúi meglepődéssel és örömmel konstatálhatjuk azt, hogy a társországok lakosságának többsége ehhez a kiegyezési politikához becsületesen ragaszkodik, és hogy a horvát országgyűlésen uralkodó nemzeti párt ezt a politikát férfiasan és erőteljesen képviseli. Ily körülmények közt, mélt. főrendek, azt hiszem, hogy mi akkor követünk nemzeti politikát, akkor járunk el a magyar nemzet érdekében és a magyar állam erősítésének érdekében, ha támaszt igyekszünk nyújtani a társországokban annak a politikai iránynak, amely becsületesen fenn akarja tartani velünk a kiegyezést, és ha mindazokat a függő kérdéseket, amelyek közöttünk esetről esetre felmerülnek, a jogtisztelet, méltányosság és a testvéri érzület alapján igyekeztünk megoldani.

B

1903 nov. 6

Gr. Tisza István miniszterelnök képviselőházi nyilatkozata a nemzetiségi kérdésben, programbeszéde elmondásakor

Képv. Napló, 1901–1906. XVIII. 286–287. l.

...Első kardinális irányelvünk a szabadelvűség, a második a nemzeti szempont, a magyar nemzeti politika igénye, *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* mert a magyar nemzet ereje fokozásának, növelésének és fejlesztésének igénye, a magyar nemzeti állam teljes kiépítésének igényei háttérbe nem szorulhatnak egyetlenegy fontosabb kérdés megoldásánál sem. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

Polónyi Géza: Ezt akarják elérni a felekezeti oktatással? (Zaj és mozgás jobbfelől. Elnök csenget.)

*Gr. Tisza István miniszterelnök: Én sohasem a látszatot nézem, mert azt tartom, hogy komoly politikusnak, kivált annak, aki vállalkozik az ország ügyeinek vitelére, nem szabad a kirakat számára dolgoznia, *(Helyeslés a jobboldalon.)* hanem azon intézkedéseket kell megvalósítania, amelyek a tényleges, a húsból és vérből való erőviszonyokat javítják magyar nemzeti szempontból. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Ezt az államot a magyar nemzet alkotta meg, erre az államra a magyar nemzet nyomta rá a maga sajátos egyéni jellegét,...* *(Igaz! úgy van! a jobboldalon és a szélsőbaloldalon.)*

Ugron Gábor: Ez igaz!

*Gr. Tisza István miniszterelnök: ... ezt arról nemcsak letörülni nem engedjük, de azt a reformok terén, az állam intézményei továbbépítése terén is lehetőleg élesen kidomborítani akarjuk. *(Helyeslés jobbfelől.)* Éppen ebből a tényből, hogy a magyar nemzet nyomta rá ez államra jellegét, folyik az is, hogy a jogtisztelet és a testvéri szeretet álláspontjára helyezkedik ez állam az országnak idegen ajkú polgársaival szemben. *(Helyeslés jobbfelől.)* Ezer év óta élnek ez országban békében a magyar nemzettel együtt széles rétegei olyan idegen ajkú polgártársainknak, akiknek saját nemzetiségük, saját*

nyelvük, saját etnográfiai egyéniségük van. Ezt respektálták apáink a múltban, ezt respektálni becsületbeli kötelességünk a jövőben is, és én azt hiszem, egyenesen a magyar nemzet legjellemzőbb egyéni tulajdonságához maradunk hívek és egyúttal a magyar nemzet jól felfogott érdekét szolgáljuk, ha magunktartását a nemzetiségekkel szemben a jövőre is a jogtisztelet és az igaz rokonszenvtől áthatott testvéri érzület fogja vezetni. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)*

Polczner Jenő: Hát a horvát rokonszenv mit csinál? *(Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbról.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Át vagyunk hatva attól a meggyőződéstől, hogy ez ország nem magyar ajkú polgárai bizalmának, rokonszenvének megnyerése, megerősítése fontos nemzeti feladat, és hogy a kölcsönös jó viszony ápolása életkérdés magukra ezen idegen ajkú polgártársainkra nézve, de egyúttal fontos érdeke a magyar nemzetnek is. *(Helyeslés jobbról.)*

Éppen azért nemcsak a magyar államnak, nemcsak a magyar nemzetnek, de maguknak az ország idegen ajkú polgárainak is legveszedelmesebb ellenségeit látjuk azokban a veszedelmes izgatókban, akik idegen ajkú polgártársaink lelkületét megmételtyezik, és őket a magyar nemzet, a magyar állam ellen izgatják. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)* Közös ellenséget kell látnunk ezekben, és mint közös ellenséggel kell velük elbánnunk, azáltal, hogy teljes szigorral érvényesítsük velük szemben a rendelkezésünkre álló fegyvereket, és kérjük a törvényhozástól ezen fegyverek súlyosítását. *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon és a középén.)*

Zboray Miklós: Hát Körberrel mi lesz, hiszen az is ellenség? *(Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbról.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Mint ellenségekkel kell hogy elbánjanak velük maguk az ország idegen ajkú polgárai is, mert az a cél, amelyet én lelkem egész melegével óhajtok, tudniillik az érzelmeknek igazi összeforrása, a haza minden polgárában faj- és nemzeti különbség nélkül *(Éljenzés jobbról.)* csak akkor lesz elérhető, ha ez ország idegen ajkú polgárai visszhangot adnak erre a törekvésre, nemcsak szóval, hanem tettekben is azáltal, hogy éles határvonalat húzzanak maguk között és ezen hazafiatlan elemek között. *(Élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.)*

Egészen különleges szempont alá esnek ez eszmekörben a társországok és az azokban fontos közjogi jogositványokkal és állással felruházott horvát nemzet. Apáink 1868-ban igyekeztek rendezni a Magyarország és társországai közötti viszonyokat, rendezni a legmesszebb menő méltányosság, a legmesszebb menő szeretet és bizalom alapján, azon szempontok által vezetettve, hogy tartós érzelmű egységet létesítsenek az ország és a társországok lakossága között.

Olay Lajos: Elérték?

Gr. Tisza István miniszterelnök: Fájdalom, t. képviselőház, konstatálhatjuk ma is azt, hogy nem a régi gyűlölség, mert ez nem helyes kifejezés, hiszen ha a régi időkre nézünk vissza, valóban testvéri, bajtársi, fegyvertársi szeretet létezett köztünk és ez országok lakossága közt... *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Ugron Gábor: Megmérgezték őket Bécsből, 1848-ban!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ... de a közelebbi múltban élesített gyűlölség *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.)* nem aludt még ki mindenütt a lelkekben, és a társországok lakosságának némely, fájdalom, elég széles rétegeiben, fel-fellobban ma is, de azért megnyugvással konstatálhatjuk azt, hogy az országok józan többsége híven és becsületesen ragaszkodik az 1868-ban megállapított kiegyezéshez, és hogy a horvát országgyűlés többségét alkotó politikai párt ezt a politikát férfias bátorsággal, férfias nyíltsággal, teljes megbízhatósággal képviseli. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

Zmeskál Zoltán: No: „Segts es, da habts es!”

Popovics Vazul István: Kikérjük magunknak! Megértjük magyarul is, nem kell németül szólani hozzánk! *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István miniszterelnök: Fontos és öröndetes politikai tény ez. Kísérjük figyelemmel, t. képviselőtársaim, azt a haladást, amelyet az uralmon levő horvátországi párt magatartásában az utolsó harminc esztendő alatt konstatálni lehet: azt hiszem, pártkülönbség nélkül fogjuk egyforma hazafiúi örömmel megállapíthatni azt, hogy igenis Horvátországban a kiegyezési politikának hátsó gondolat nélküli becsületos érvényesítésére törekszük. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Ugron Gábor: Nem áll! Az ellenkezője igaz! Nincsen senki, aki már most ellenünk ne volna.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az ország érdeke kívánja azt, hogy nemcsak a társországok részére megadott jogok becsületesen megtartassanak, hiszen ezt nemcsak az ország érdeke, de az ország becsülete is kívánja, de az ország érdeke kívánja azt, hogy az a politika, amely Magyarországot az 1868-iki kiegyezés megkötésére vezette, a méltányosságnak, a bizalomnak, a rokonszenvnek az a politikája érvényesüljön a jövőben is, és hogy azok, akik odaát híven és becsületesen képviselik a Magyarországgal való kapcsolat és kiegyezés álláspontját, érezzék azt, hogy az ő jogos törekvéseik itt, ennek az országnak irányadó politikai faktorainál méltánylásra, viszonzásra, visszhangra találjanak. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*)

Ugron Gábor: Pofon verik azt, aki magyarul beszél. (*Zaj.*) ...

C

1903 nov. 7 és 9

Kossuth Ferenc beszéde és gr. Tisza István miniszterelnök válasza „a magyar nyelv iskolai jogainak érvényesítése” tárgyában a Tisza-kormány programvitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XVIII. 303–304, 322. l.

...T. ház! Ha a programbeszédből hiányzik a magyar nyelv érvényesülése a hadseregben: azt reméltem, hogy legalább olyan téren, ahol a magyar nyelv érvényesülése nem függ a királyi és császári erőtől és akarattól, hanem függ egyenesen a magyar felelős kormányok akaratótól: (*Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) az igen t. miniszterelnök úr a magyar nyelv jogait teljes érvényre fogja juttatni.

A népiskolákról beszélek, t. miniszterelnök úr. A statisztika szerint a magyar népiskolák közül csak 57.3 % a tiszta magyar, 17.9 % a magyar és más nyelvű, 24.5 % pedig az egyáltalán nem magyar iskola. Tehát a Magyarországon létező népiskolák negyedrésze a kormány által közzétett statisztikai adatok szerint olyan, amely tisztán nem magyar.

Így állván a dolog, t. ház, én azt hiszem, hogy mindenesetre igen szép programpont lenne az, ha az igen t. miniszterelnök úr érvényesítené a magyar nyelv jogát legalább ott, ahol ennek semmi sem állja útját, ott, ahol ennek az önkény és a nagyobb erő gátul nem szolgál. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

T. ház! Az 1879-iki t.-cikk kötelezővé teszi az összes népiskolákban a magyar nyelv tanítását, s azért mégis a kormány statisztikai adatai szerint 2139 olyan népiskola van, ahol csaknem semmit, vagy éppen semmit sem tanítanak magyarul. Amidőn ezt mondom, nem akarok elítélő kritikát gyakorolni a most lemondott közoktatási miniszter ténykedése felett, ...

B. Kass Ivor: És az elődje felett!

Kossuth Ferenc: ... sőt alkalmat akarok magamnak venni arra, hogy teljes elismeréssel nyilatkozzam az ő nagymérvű, magyar szellemű működéséről; (*Élénk éljenzés a szélsőbaloldalon és a jobboldalon.*) de azért, t. ház, sem a volt, sem a mostani vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, sem pedig az igen tisztelt miniszterelnök úr nem tagadhatják el azt a tényt, amelyet most felhoztam, tehát nem tagadhatják azt, hogy a kormány számára itt egy igen tág tér nyílik, amelyet a magyar nyelv számára meghódíthat és meghódítani kell. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon. Helyeslés jobbfelől.*)

De, t. ház, továbbmegyek; nemcsak a népnevelés terén mutatkoznak ilyen nagymérvű anomáliák, hanem a középiskolák terén is, bár nem oly nagy mérvben, mint a népnevelés terén. Jellemző az, hogy az ilyen középiskoláknak 10 százaléka egyáltalában nem magyar, és mindössze csak 75 százalék oly középiskola van, amely tisztán magyar tannyelvű. Tizenöt százalék pedig vegyes.

Vlád Aurél: Mondja ezt a Bihar megyei román választóknak.

Pichler Győző: Vlád eljön ide lármázni, otthon mindig elverik és hallgat.

Pap Zoltán: Majd kikap itt is, csak sokat beszéljen!

Kossuth Ferenc: Én azt hiszem, hogy abban, amit most elmondtam, pártkülönbség nélkül az egész ország egyetért. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Tehát az igen t. miniszterelnök úrnak és kormányának tág tér nyílik arra, hogy ott, ahol egy felsőbb és nagyobb akarat nem fogja őt meggátolni, a magyar nyelv jogait Magyarországon érvényre juttassa. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* ...

... *Gr. Tisza István miniszterelnök:* Ezek után szabadjon még egynéhány rövid megjegyzést tennem pénteken előterjesztett programom egypár olyan pontjára, amelyet elsősorban t. barátom, Kossuth Ferenc fejtegetett. A t. képviselőtársam felhívta a kormány figyelmét a népiskolák állapotára, hangsúlyozta, hogy mennyi a nem magyar tannyelvű népiskola, és hogy a magyar nyelv tanítása körül mennyi kívánni való marad még hátra. Ami az elsőt illeti, gondolom, az én t. képviselőtársam sem óhajtaná azt, hogy a népoktatásügy terén a magyar állam ma egy más elvi álláspontra helyezkedjék a nemzetiségekkel szemben, mint aminőt 1868-ban elfoglalt, vagyis a nemzetiségeknek azon jogát, hogy nem magyar tannyelvű népiskolákat fenntarthatassanak, eltörölni kívánná.

Rátkay László: Miért ne lehetne eltörölni? *(Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Olay Lajos: Akkor harcolunk! *(Zaj.)*

Ugron Gábor: Magyar érzése sincsen!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ami a kérdés másik részét illeti, én készséggel elismerem, hogy a magyar nyelv tanítása a népiskolákban korántsem érte el azt a polcot, amelyet joggal megkövetelhet, hiszen ezt a magam részéről éppen pénteki nyilatkozatomban hangsúlyoztam, és biztosíthatom róla a t. házat, hogy igenis, ezzel a kérdéssel a kormány abból a szempontból és azzal a szándékkal kíván foglalkozni, hogy a magyar nyelv kötelező tanítására vonatkozó törvényes határozmányoknak effektív végrehajtását biztosítsa.

Itt a baj a közoktatásügyi organizmus hiányos voltában és az iskolák feletti felügyelet és ellenőrzés gyengeségében rejlik, és én azt gondolom, hogy keresni kell a módot hatályosabb felügyelet gyakorlására; de találunk más eszközöket is – nem akarok most rámutatni, hogy minőket –, különösen kereshetünk a megoldásra eszközöket ott, hogy az állam jótéteményeiben csak oly iskolák és oly tanítók részesülhessenek, akik ezen irányban törvényes kötelezettségüknek megfelelnek. *(Helyeslés jobbfelől.)* ...

D

1903 nov. 8

A Zastava Tisza István miniszterelnök álláspontjáról a szerb egyházi önkormányzat kérdésében¹

Zastava, 1903. 239. sz.

Csaknem ugyanaz nap, amikor a miniszterelnök elmondta programját a házban, megjelent *A szocializmus és az egyház* c. könyve. Voltaképp kinyomtatták azt az előadását, melyet (korábban) a Protestáns Irodalmi Társaságban mondott. Ebben az értekezésében Tisza arról panaszkodik, hogy miért is nem tudták az emberek viszonyaikat Krisztus elvei szerint rendezni. Ennek következtében Krisztus szelleme elveszett magukban az egyházakban, amelyek a hatalmasokat szolgálták, és nem védtek a szegénységet. Tanulmányában Tisza az erős egyházi szervezetet képviseli, amelyekben helyet és teret kell találni a haladó munkások is.

Programbeszédében ezt a kérdést is érintette a miniszterelnök. Kijelentette, hogy az 1848. évi XX. tc. végrehajtását kívánja. Ennek a 2. §-a pedig elrendeli, hogy: „minden elismert felekezet

¹ A közlemény eredeti címe: *Ministar predsjudnik Tisza o crkvenim avtonomijama* – Tisza miniszterelnök az egyházi önkormányzatokról. – A cikk a *Zastava* 1903. okt. 26./nov. 8-i, 239. számában, az 1903. nov. 3-án hivatalba lépett új miniszterelnök két, felső- és képviselőházi programnyilatkozata (A és B irat) nemzetiségi vonatkozásainak kommentárjaként jelent meg.

számára kivétel nélkül biztosítsák a teljes egyenlőséget és egyenjogúságot”. Ezt a törvényt úgy kell érteni, hogy amit az egyik számára elismernek és biztosítanak, azt a másiktól sem szabad megvonni.

Ez jelenleg kívánsága mindazoknak, akik a felekezeti kérdést az igazság alapján akarják rendezni. Meg kell hallgatni az összes hitfelekezeteket, és azután megalkotni a törvényt, mely elrendelné az állami felügyelet jogkörét az összes hitfelekezetekkel szemben. (És nem úgy, ahogy eddig volt, hogy minden hitfelekezettel szemben másképpen magyarázták és hajtották végre az állami felügyeletet).

Tisza beszédében ezeket is mondotta: „Ami az 1848. évi XX. tc. végrehajtását illeti, mindenképp előtt megvárja a kormány a protestáns egyház főbb tényezőinek javaslatát és munkálatait, amelyek most készülnek, és azután azon lesz, hogy amennyiben az állam eszközei megengedik, ezeket a kérdéseket az 1848. évi XX. tc. szellemében végrehajtsa.”

Ami a felekezeti iskolákat illeti, Tisza nem ellensége ezeknek, és ebben az egyetlen vonatkozásban veszi rossz néven programját a *Pester Lloyd*, amely követeli, hogy ezek az iskolák minél nagyobb számban az állam kezébe kerüljenek.

Tisza programjában követeli, hogy a felekezeti iskolákban ápolják a hazafias érzést és a magyar nyelvet talán még nagyobb mértékben (tanítsák), mint eddig, – ez esetben pedig támogassa az állam ezeket a felekezeti iskolákat minden eszközzel, és emelje ezeket olyan színvonalra, amilyen az állami iskolák állanak.

Ebben a cikkünkben nem akarunk sokat beszélni a nemzetiségi kérdéstről. Csupán annyit említünk meg: Ha felekezeti iskoláinkban még jobban fogják a magyar nyelvet erőszakolni, mint eddig, mi marad majd a mi nyelvünk számára és a többi tantárgyakra? – Így is már annyira ment a dolog, hogy iskoláinkban a magyar nyelven kívül minden más mellékes lett. Ezek aztán nem iskolák (többé), hanem kizárólag magyárosítási intézetek.

Hanem vegyük Tisza programjának tisztán önkormányzati oldalát. Ott, ahol arról beszél, hogy a felekezeteket meghallgatják majd – kizárólag a protestánsokról, szólt. Egész fejtegetéséből kitűnik, hogy minél erőteljesebben támogassák a protestáns iskolákat és egyházat, és hogy katolikus egyháznak is minél szélesebb önkormányzatot adjanak, mert a katolikusok ebben a mértékben – még nem követelik.

Mi nem mondjuk azt, hogy ezt így mondta, de [az] egészen érzik ez. A *Magyar Szó*, a magyarországi protestánsok fő szócsöve ujjong. Büszkeséggel hangsúlyozza, hogy a felekezetek meghallgatása ebben az esetben a „protestáns felekezetet” jelenti.

Később megmagyarázza, hogy a protestánsok miként értelmezik az egyes kérdéseket. Azt mondja: az 1848. évi XX. tc. végrehajtása nem jelenti a „katolikus javak” szekularizációját. Senki nem gondol erre. Tartsák meg a katolikusok, amijök van, az állam azonban pótlásul (ez a katolikusoknak megvan) nyújtson méltó segítséget a protestáns községeknek.

Amikor mindezt figyelembe vesszük, szinte megriadunk: vajon ez az elveket illeti-e? Vajon ez arra szolgál-e, hogy mindnyájunknak minél szélesebb önkormányzatot biztosítsanak, és hadd élvezzen abból mindenki annyit, amennyire szüksége van. És hogy a valóságban mindenkivel szemben egyformán járjanak el.

Vagy pedig itt nincs elvről szó, hanem arról, hogy csak a protestánsoknak biztosítsanak minél szélesebb teret és minél nagyobb segítséget, és hogy a katolikusokat olyasmibe hajszojják, amit talán nem is akarnak, amire talán nem érettek. Ha erről van szó, a protestánsok és katolikusok küzdelméről – akkor mi semmit sem remélhetünk.

Azonban mindenesetre – mi is itt vagyunk! És ezért máris kijelentjük: Minden igazságtalan irányú kísérlet csak újabb megrázkódtatásokat okoz, és árt az ország fejlődésének. Kinek van joga ahhoz, hogy ezt kihívja?! Végül mégiscsak győz majd – az igazság és az egyenlőség.

E

1903 nov. 9

Holló Lajos beszéde „a magyar államiság kifejeződéséről a hadseregben a nemzetiségi törekvésekkel szemben” a Tisza-kormány programvitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XVIII. 313–314. l.

...T. képviselőház! Ha a hadsereg kérdése mindig fontossággal bír – pedig ez az állam mindig ragaszkodott ezen a téren jogaihoz –, méltóztassék különösen egy körülményt figyelembe venni, amelyet mi itt folyton hangoztatunk, azt ti., hogy 35 év óta nagy átalakulás történt nemcsak Magyarországnak helyzetében, de Európának azon részében is, ahol Magyarország él. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Ha annakelőtte nem bírt volna is fontossággal az, hogy a magyar hadseregben a magyar államiság kifejezést nyerjen, fontossággal bír ez ma, midőn az általános védkötelezettség alapján minden polgár három éven keresztül csak ezen szervezetben érintkezik az állammal (*Úgy van! balfelől.*), ebben ismeri meg az államnak jellegét (*Igaz! Úgy van! balfelől.*), és ebben állítják fel részére azon kötelezettséget, amelyet neki az állammal szemben teljesítenie és ebben csepegtetik lelkébe azt a hűséget, amellyel az állami intézmények iránt neki viselnetnie kell. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*)

Méltóztassék még figyelembe venni teljesen elfogulatlanul és magyar hazafias érzéssel, hogy harmincöt évvel ezelőtt azok a nemzetek, amelyek faj rokonsággal bírnak a mi nemzetiségeinkkel, még elnyomott nemzetek voltak, államiságuk még ki nem alakult; azóta pedig önálló állami létet nyertek, és ennek következtében nemcsak azon izgatások által, melyeket a miniszterelnök úr említett, hanem a nemzeti lét természetes kohéziójánál fogva is kihatással bír az ő nemzeti létük és önállóságuk azon fajokra, amelyekkel együtt mi ezer év óta itt egy államot alkotunk, és amelyekkel szemben, ha nem is akarjuk az elnyomó szerepét játszani, de akarjuk az államfenntartó és az államegység megőrzését biztosító fajnak szerepét betölteni. Ez pedig nem lehetséges, ha ezen fajok egyfelől látják azt, hogy fajrokonai a külföldön önálló állami létre emelkedtek, másfelől pedig látják itt a magyar faj elnyomását, eltörlését és velük hasonló néptörzs jellegére való lesüllyesztését. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*)

Azt méltóztatik hinni, hogy azon egységes katonai hatalom, amely az osztrák császári haderőben rejlik, talán ellenállást ezen szétválási és széthúzási processzussal szemben jobban képes érvényesíteni? Bocsánatot kérek, mindenütt tapasztalhatjuk, hogy ahova ezen katonai hatalom még betette lábát, és kiterjesztette az ő hatalmát, sohasem bírta az egységesítésnek, a lekötésnek munkáját elvégezni, ez mindig csak a szétmállasztásnak tevékenységét terjesztette ki. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Ennek tendenciájában áll, sőt hatalma fenntartásának egyenesen alapját képezi, hogy azokat a fajokat ne egy egységes állami létre vezesse, hanem az egymás ellen való kijátszásra (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*), az egymással szemben való érvényesülésre ingerelje, hogy ekként saját hatalmát felettük minél tovább fenntarthassa. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Ezen hatalom nem törődik vele azután, hogyha egyszer eljátszotta befolyását, hatalmát azon a terepon; de ameddig fenntarthatja azt a bomlasztás erejével, fenn fogja tartani. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Nekünk pedig nem az a törekvésünk, hogy itt ezen bomlasztási procedúrát továbbfejlődni lássuk és engedjük, hanem az a törekvésünk, hogy összezúzzunk minden legendát, amely a mi nemzetiségi fajainknál az irányban terjed el, hogy ők a katonai hatalom részéről támogatást nyernek kifelé, vagy a magyar faj ellen való terjeszkedésükben. Mindezen szálakat, akár valóságosak, akár látszólagosak, szét kell tépnünk (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*), melyek a mi nemzeti ségeinktől a katonai hatalomnak felső pontja felé vezetnek, mert csak akkor vagyunk képesek a magyar államiságot kiépíteni és a magyar faji és nemzeti uralmat biztosítani. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*)

A t. miniszterelnök úr azt mondja beszédében, és nagy súlyt helyezek én is arra, hogy békés tendenciák találhatóak ma még fel ezekben a tőlünk idegen, másokkal rokon nyelvű és fajú nemzeti elemekben a magyar államiság iránt, de óvakodnunk kell a lázítóktól, óvakodnunk kell a felingerléstől. Én azt mondom: nagyobb lázítást nem képzelhet a miniszterelnök úr, mint egy oly intézményben, amely szembehelyezkedik a magyar államiságnak minden követelményével. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És hogyha ő a lázítók ellen tör, s amint mondja, oly nemzetiségi politikát akar követni, amely hússal és vérrel van megtöltve, amely tehát igazi nemzeti tartalmat akar az ő politikájának adni, ez nem lehet másképp, mintha le tudjuk dönteni ennek az idegen katonai hatalomnak prepotenciáját *(Élénk helyeslés balfelől.)*, mint hogyha a magyar államnak szuverenitását fegyvereink erejével csillogtatjuk meg, amely nem azt fogja mondani, hogy eltiporlak, hanem azt mondja: minden idegen törekvést kiűzök ezen ország területén belül, és csak a magyar nemzeti uralomhoz való ragaszkodást tartom olyannak, amely jogosult s amely jövővel bír ezen a földön. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Hát, t. képviselőház, ez volt a cél ennél a küzdelemnél és nemcsak a magyar nyelvnek az uralma; a magyar nyelv uralmában ennek csak kulminációja van, ennek csak csúcspontja foglaltatik. A cél az volt, hogy a magyar államiság érvényesüljön, érvényesüljenek az államnak nyelve, nemzeti szimbólumai, zászlója és címere. Ezen kitűzött célpont folytán a további eszközök, hogy ti. a tisztek magyarul tudjanak, hogy magyar honosok legyenek, önként következnek, mert a nagy célnak biztosítása érdekében ezek már feltétlenül szükségesek és elengedhetetlenek. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

F

1903 nov. 10

Vlád Aurél román nemzetiségi képviselő beszéde és Hock János válasza a nemzetiségek politikai jogai tárgyában a Tisza-kormány programvitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XVIII. 339–342, 343–346. l.

Vlád Aurél: T. ház! *(Halljuk! Halljuk! Zaj.)* A miniszterelnök úrnak programbeszéde és a tegnapi nap folyamán elmondott kiegészítő beszéde után sem vagyok abban a helyzetben, hogy programja iránt bizalommal viseltessem. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Dacára e bizalmatlanságnak, melynek két oka van: tárgyi és személyi oka, mégsem tartozom azok közé, akik abban a véleményben vannak, hogy a jelenlegi helyzetben a rendkívüli parlamenti eszközök igénybevétele jogosult. Elvi ellenzője vagyok az obstrukciónak, és különösen kárhozatosnak tartom ezeknek a rendkívüli eszközöknek az igénybevételét a mai helyzetben, amidőn mindent, de mindent kockáztathatnak anélkül, hogy többet nyerhetnének. *(Mozgás és ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Majd meglátjuk.

Endrey Gyula: Kár, hogy a miniszterek nem hallják e buzdító szótátot.

Vlád Aurél: Nem támogatom én a kormányt. *(Zaj.)*

Endrey Gyula: Hol vannak a miniszterek?

Rákosi Viktor: Lemondott a kabinet?

Gabányi Miklós: Hála Istennek!

Elnök: Mindjárt itt lesznek, kérem.

Vlád Aurél: Amikor látjuk a parlamentarizmust fenyegető veszélyt, akkor véleményem szerint feltétlenül szükséges egy alapos, gyökeres rendszerváltozás, oly rendszerváltozás, amely a nemzetet abba a helyzetbe juttassa, hogy a választások alkalmával valódi akaratát nyilvánítsa. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ez, t. képviselőház, a parlamenti reform megvalósítása útján érhető el, mégpedig oly parlamenti reform megvalósítása útján, amely az általános titkos szavazati jogot hozza

be. Csodálkozom azon, hogy éppen a kormánypárt idegenkedik ettől, és ezt az idegenkedést a nemzetiségektől való félelemmel indokolja; pedig általánosan ismert dolog, hogy a kormánypárti képviselőknek többsége a nemzetiségi vidékekről való. *(Igaz! a szélsőbaloldalon.)* Ez a szabadelvű hála, hogy éppen azokat tartja méltatlanoknak a választói jogra, akik a többséget ide szállítják. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Elhiszem, t. ház, hogy a nemzetiségeket ebben a tekintetben mulasztás terheli, mulasztás terheli őket, amennyiben egyesek passzív maguk tartásukkal okozták, mások pedig aktíve is közreműködtek arra, hogy a kormány azokban a kerületekben többségre jusson; gondoskodni fogunk ezentúl arról, hogy ezen körülmény megváltozzék, hogy a kormány bizalmát megnyerjük, azáltal, hogy a jelöltjeit megbuktatjuk, ha meg nem nyerhettük azáltal, hogy a kormánypárti jelöltek bejutását meg nem akadályoztuk. *(Zaj.)*

Úgy a sajtóból, mint egyes államférfiaknak nyilatkozatából kitűnik az, hogy különösen a nemzetiségektől való félelem akadályozza meg a t. kormánypártot abban, hogy a választói jogot kiterjessze. Hogy ez mennyiben igaz, kitűnik egyebek közt a Szápáry-féle megvesztegetési kísérletnek megvizsgálására kiküldött parlamenti vizsgálóbizottságnak jelentéséből, amely szerint Szápáry László az általános választói jognak, a gyülekezési és egyesülési jognak megadását a szocialistákkal szemben azzal indokolta, hogy félünk a nemzetiségektől. Tehát a nemzetiségektől való félelem akadályozza meg a kormánypártot abban, hogy az egyesülési és gyülekezési jogot kodifikálja és a választói jogot kiterjessze. Úgy látszik, a szabadelvű párt a múltban a testvéri szeretetét olyanformán nyilvánította a nemzetiségekkel szemben, hogy ezeknek a jogoknak a kodifikációját megtagadta örájuk való tekintetből, és így megtagadta azt, hogy maguk a magyarok is kodifikált joggal bírjanak, hogy hivatkozhassanak rá: íme, itt van a jogom. Ilyformán jutottunk mi abba a helyzetbe, hogy velünk szemben az egyesülési jogot úgyszólván teljesen elkobozták. Csak a napokban lett betiltva a szerb radikálisoknak egy bejelentett népgyűlése, hogy milyen alapon, azt nem tudom. *(Egy hang balfelől: Szolgabírói alapon!)* Nem szolgabírói alapon, hanem miniszteri rendelet van arra, mely lehetségessé teszi, hogy az állampolgároknak egy nagy részétől az állampolgári jogok úgyszólván elkoboztatnak. Én azt hiszem, hogy alkotmányos, parlamentáris országban elsőrendű kellék az, hogy az állampolgároknak egyesülési és gyülekezési joga biztosítottassék, de ennek dacára a miniszterelnök úrnak programnyilatkozatában erre vonatkozólag még csak ígéret sem foglaltatik.

Úgy látszik, az egyesülési és gyülekezési jognak kérdése még nem érett meg arra, hogy a szabadelvű eszméknek megfelelően kodifikáltassék. Hát mi addig nem nyugszunk, míg nekünk olyan törvényünk nincs, amely ezen jogokat nekünk megadja és biztosítja. Velem történt meg, mikor programbeszédemet akartam megtartani, hogy a szolgabíró nem akarta megengedni, hogy ugyanazon napon abban a községben tartsam meg programbeszédemet, amelyben a szabadelvű párti jelölt meg akarta tartani. Nekünk egyezsége kellett lépniünk a szolgabíróval az iránt, hogy más községben engedje meg ugyanazon napon a programbeszéd megtartását, mert különben illuzóriussá vált volna igyekvésünk. Ha ily körülmények közt az ember elégedetlen, és elégedetlenségének kifejezést mer adni, akkor azt mondják: ezek agitálnak. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Mi nem agitálunk sem a magyarság, sem az állam egysége ellen, hanem agitálunk a közigazgatási közegek túlkapásai ellen. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Jól tudjuk azt, hogy nekünk ebben a hazában kell élnünk, hogy nekünk ennek a hazának nagyságáért és jövőjéért kell küzdenünk, és helyeseknek tartjuk a költő ama szavait, hogy itt élnünk és halnunk kell. *(Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)* Igenis, itt kell élnünk, és itt kell halnunk. Azonban elvárhatjuk, és joggal várhatjuk el, hogy jogaink tiszteletben tartassanak, hogy midőn szabadon merjük véleményünket nyilvánítani, minket azért ne üldözzenek. *(Helyeslés balfelől.)*

A t. miniszterelnök úr a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag tett bizonyos nagyon fontos kijelentéseket, amelyeknek őszinteségében én ugyan kételkedni nem akarok, de amelyek mégsem nyújtják nekem az alapot arra, hogy azok megvalósításában higgyek. Hallottunk mi már ezeknél szebb ígéreteket, de mikor azok megvalósítására került a sor, nem történt semmi. A t. miniszterelnök úrnak ezen nagy fontosságú kijelentéseit bátor leszek szó szerint idézni és kommentálni. *(Halljuk! Halljuk!)*

„Ezer év óta élnek ez országban békében a magyar nemzettel együtt széles rétegei olyan idegen ajkú polgártársainknak, akiknek saját nemzetiségük, saját nyelvük, saját etnográfiai egyéniségük van. Ezt respektálták apáink a múltban, ezt respektálni becsületbeli kötelességünk a jövőben is, és én azt hiszem, egyenesen a magyar nemzet legjellemzőbb egyéni tulajdonságához maradunk hívek, és egyúttal a magyar nemzet jól felfogott érdekét szolgáljuk, ha magunktartását a nemzetiségekkel szemben a jövőre is a jogtisztelet és az igaz rokonszenvtől áthatott testvéri érzület fogja vezetni.”

B. Kaas Ivor: Ez az ugrai választóknak volt elmondva!

Vlád Aurél: Tehát a jövőre is! Kimutattam, hogy a múltban a szabadelvű kormányok a testvéri szeretetet azzal nyilvánították, hogy egyesülési, gyülekezési jogunkat és iskoláinkat elkobozták, s ha jövőre is ezt helyezik nekünk kilátásba, mi ebbe bele nem nyugszunk. (*Mozgás.*) Én egész őszinteséggel vagyok bátor előadni nézetemet a nemzetiségi kérdésre nézve: azt hiszem, nem fog senkinek megártani álláspontunk megismerése. (*Halljuk! Halljuk!*) Az őszinteség hiányával engem senki sem fog vádolhatni; őszintén fogom azokat előadni, úgy, amint az tőlem joggal elvárható.

Mi a magyar államnak sem területi, sem politikai egysége ellen nem küzdünk, ... (*Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Rigó Ferenc: Ez kéne még! (*Halljuk! Halljuk!*)

Vlád Aurél: ...de joggal várjuk el az államtól azt, hogy minket se akadályozzon meg abban, hogy gazdaságilag, kultúráilag saját anyanyelvünk megtartása mellett fejlődjünk. (*Helyeslés a baloldalon.*) Ez az, amit mi az államtól elvárunk; ennek ellenében készek vagyunk az államnak mindent megadni. (*Helyeslés a baloldalon.*) Ezzel szemben bizonyos irányzat kapott lábra, különösen a magyar közvéleményben, egy olyan irány, amelyet különösen olyan részről szoktak ápolni, akiknek, úgy látszik, az a feladata, az a hivatása, hogy hazafiságukkal kérkedjenek, hogy kimutassák hazafiságuk nélkülözhetetlen voltát, akik úgyszólván abból élnek, hogy a nemzetiségek és a magyarság közt az egyenlenség viszályát szítsák, akik ezáltal akarják kimutatni, hogy íme, milyen nélkülözhetetlenek vagyunk. (*Úgy van! a néppárton.*)

Vészi József: Ezek a gonosz zsidók, ugye? Nyíltan tessék megmondani! (*Zaj balfelől.*)

Vlád Aurél: Akár zsidók, akár renegátok, az mindegy.

Rakovszky István: Ezt Hartsteinnek meg kell mondani!

Vészi József: Tessék! Méltó partnere lesz Rakovszky úrnak a konverzációban.

Rakovszky István: Én nem csókoltam a kezét neki.

Vészi József: Én sem.

Vlád Aurél: Csak most a napokban jelentek meg közlemények a lapokban szerény személyemmel kapcsolatban. Azt írták holmi lapok, hogy Hunyad megyében forradalom készül, hogy Hunyad megyében újabb 48-ra készülnek az oláhok, hogy Vlád Aurél izgatja őket, hogy ide-odamegy, és szítja a forradalmat, az összeesküvést. Hát ebből a hírből egy árva szó sem igaz. Hogy ez nem igaz, erről maga Hunyad vármegye alispánja adott bizonyítványt akkor, midőn Hunyad vármegye törvényhatósági bizottságában interpelláltatván, kijelentette, hogy ebből egy szó sem igaz.

Veszélovsky Ferenc: Ugyanezt teszik Nyitrában, Trencsénben és az egész Felvidéken. (*Zaj.*)

Vlád Aurél: Bánffy idejében a miniszterelnökség körében egy nemzetiségi osztály volt szervezve, melynek feladata, célja nem is annyira az volt, hogy a nemzetiségeknek mozgalmait ellenőrizze, hanem amely úgyszólván az agent provocateur szerepét játszotta. Akkor innen felülről csináltak egy forradalomfélét csak azért, hogy minket meggyanúsítsanak a külföld előtt, meggyanúsítsanak a magyar közvélemény előtt, ... (*Zaj és mozgás a jobboldalon.*)

Nagy Mihály: Ez már nem igaz!

Vlád Aurél: ... és ezáltal indokolttá tegyék a kivételes rendszabályok alkalmazását.

És miért tették mindezt? Azért tették, hogy a magyar közvéleményt tévedésbe ejtsék, hogy azt higgyék, hogy íme, azok, akik még románok, akik renegátok lenni nem akarnak, azok mind hazaárulók, azok kifelé gravitálnak. Hát ugyan hová gravitálnak? Nem mondom, ránk nézve ez a vád esetleg még a valószínűség látszatával bír, mert hisz közel van Románia. De hát hová gravitálnak a szászok, hová gravitálnak a tótok? Hiszen a szászok és Németország közt ott van a magyar-

ság, ott vannak a tótok, ott vannak a csehek. Ezek olyan fogások, amelyekre nincs is eléggé elítélő szavam; ezek csak odairányulnak, hogy a mi hazafiságunkba vetett hitet megrendítsék, és ezáltal előkészítsék annak a politikának [a] talaját, mely a nemzetiségeknek teljes kiirtását célozza.

Veszeloyszky Ferenc: Azt akarják, de nem érik el!

Vlád Aurél: Bánffy Dezsőnek, mikor megvált a miniszterelnöki székből, illetőleg, mikor visszavonulásra lett kényszerítve, úgy látszik, szabad ideje maradt arra is, hogy politikai stílygyakorlatokkal gyönyörködtesse a közönséget. Bánffy Dezső ezekben is nyíltan kijelentette, hogy ő a nemzeti politika, illetve magyar nemzeti államnak kiépítése alatt azt érti, hogy mindenki beolvadjon a fajmagyarságba, hogy mindenkinek a kötelessége nemcsak hű állampolgárnak lenni, de nyelvében is magyarrá válni. (*Helyeslések a jobb- és a baloldalon.*)

Gajáry Géza: Az volna a helyes! Az volna a kívánatos!

Veszeloyszky Ferenc: Ezt kívánja a magyar politikai nemzet fogalma?

Vlád Aurél: Ennek a magyar nemzeti államnak, a faji államnak a létesítése beláthatatlan küzdelmeket, elkeseredett küzdelmeket idézne elő a magyarság és az összes nemzetiségek között.

Veszeloyszky Ferenc: Az országnak békéjét fogná veszélyeztetni. (*Mozgás és ellenmondások a jobb- és baloldalon. Zaj. Elnök többször csenget. Folytonos zaj és mozgás.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselőház! (Felkiáltások a jobboldalon: Igen jó hazafiak! Folytonos zaj.)

Vlád Aurél: A hazát szeretjük, a haza nagyságáért és békéjéért küzdünk.

Nagy Mihály: De azért magyarul nem akarnak beszélni! Tessék kimondani a magyar hazát!

Pap Zoltán: Ők a közös hazát szeretik! (*Folytonos zaj. Elnök csenget.*) A közös hazát akarják szeretni! A túloldalon fáj, hogy nem monarchiáról beszélnek.

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. képviselő urak! Ne tessék a szónokot folytonosan zavarni.

Rakovszky István: A közös jelvény az jó, ugye?

Zboray Miklós: Ő nekik jó volt a közös jelvény is, jó lesz akkor is, ha visszavonják.

Vészi József: Hiszen bárcsak visszavonnák! (*Folytonos zaj.*)

Elnök: Csendet kérek, t. képviselőház!

Vlád Aurél: Van még egy másik mozgalom is, amelyet bizonyos részről megindítottak, és amely azt követeli, hogy az összes népiskolák államosítandók és csak kizárólag magyar legyen a tanrend és a tanítás nyelve. Én azt hiszem, hogy az államnak is, de mindenkinek föladata a közművelődést előmozdítani. (*Folytonos zaj.*) De, t. képviselőház, ha ez az egyoldalú irányzat kerülne győzelemre, ez egyenesen annak az irányzatnak a győzelmét jelentené, amely tűzzel-vassal való magyarosításnak a híve. Ez egy nagyon veszedelmes irányzat, (*Mozgás.*) mert elidegenítené a nem magyar ajkú honpolgárokat az államtól.

Endrey Gyula: A horvátok nem sokat törődnek velem, hanem megcsinálták!

Vlád Aurél: Kossuth Ferenc t. képviselőtársam külföldön is járt, neki tehát szélesebb perspektívával kellene bírnia, és éppen ő szólalt fel a képviselőházban ilyen irányban, holott tudhatná Kossuth Ferenc t. képviselőtársam is, hogy az 1868:XLIV. tc. 17. §-a ... (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Az a baj!*) Baj azokra nézve, akik nem akarják, hogy mi itt létezzünk, de azokra nézve, akik az ezen hazában lakó különböző nemzetiségek közt a békét akarják fenntartani, (*Zaj.*) azokra nézve bizony nem baj.

Szatmári Mór: Alkalmazkodjanak a magyar állameszméhez és ne árulják el azt! (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Vlád Aurél: Mikor árultuk mi el azt? (*Nagy zaj.*)

A nemzetiségi törvény a következőket mondja 17. §-ában:

„De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja lévén: köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képezés kezdődik.”

Ez nemcsak hogy a felekezeteknek megadja a jogot, sőt egyenesen azt mondja, hogy az államnak kötelessége gondoskodni arról, hogy a nem magyar ajkú honpolgárok saját anyanyelvükön képezhessék ki magukat. Az állam azonban nemcsak hogy ezt meg nem tette, hanem sok helyütt a felekezeteket is megakadályozta abban, hogy a közművelődés terén a szükségesnek látszó intézkedéseket megtegyék.

Igen érdekes erre vonatkozólag Deák Ferencnek 1871-ben tartott beszéde, amelyben kimondja azt, hogy az ezen törvényekben foglalt intézkedéseket meg kell valósítani, mert ezt egyenesen pedagógiai szempontok követelik, az iskoláztatás terén pedig elsősorban a pedagógiai szempontok az irányadók és nem a politikaiak. Azt mondja továbbá Deák Ferenc, hogy egyenesen kötelessége az államnak gondoskodni erről, mert más nyelven, mint az anyanyelven, nem is lehet az ismereteket elsajátítani.

Ha a t. képviselőtársaim közül valaki meg akar a mai állapotokról győződni, legyen szíves lejönni velem Hunyad vármegyébe és itt meg fogja látni, hogy azoknál az állami iskoláknál, amelyeknek a tanyelve kizárólag a magyar, és amelyeknél alkalmazott tanítók a magyar nyelven kívül más nyelvet nem tudnak, olyan eredményt érnek el a tanítás terén három-négy év alatt, hogy amikor a gyerek kikerül az iskolából, éppen annyit tud, mint amennyit tudott akkor, amikor bejött. (*Ellenmondások a szélsőbaloldalon.*) Én, t. ház, azt hiszem, hogy az államnak nem lehet célja, hogy a közoktatás elé úgyszólván akadályokat gördítsen.

Egész röviden még egy kérdésre kívánok nyilatkozni, és ez az ún. nemzetiségi izgatók kérdése. Ha azokat az irányelveket akarja velünk szemben érvényesíteni a miniszterelnök úr, amelyeket nyilatkozatában erre nézve találunk, ti. a testvéri szeretet és a jogtisztelet, akkor biztosítom, hogy nem fog egy sem akadni, aki izgatni fog a magyar állam ellen, (*Helyeslés.*) mert mi akarjuk a testvéries együttélést, de igazi testvérek akarunk lenni, és nem mostohák. Ha pedig izgatókról tényleg lehet beszélni, akkor az izgatókat nem a mi körünkben kell keresni, hanem a rossz közigazgatásban. (*Helyeslés a baloldalon.*) A basáskodó tisztviselőkben, akik a népet nem jogalanynak, hanem jogtárgynak tekintik, akik nem a nép javát, hanem annak kiszípolozását tartják szem előtt, és akik úgy bánnak a néppel, mint a barommal. (*Mozgás.*)

A miniszterelnök úr a közigazgatás terén nagy reformokat helyez kilátásba, amelyeknek célja a közigazgatás államosítása.

Hát, t. ház, nem az volt a baj, hogy a közigazgatás nem volt államosítva, hiszen tudjuk mindnyájan, hogy a közigazgatási tisztviselők választása úgyszólván kizárólag a főispáni hatalomtól függ, hogy a főispán a kormány expozitúrája, hogy ő választotta a tisztviselőt eddig, és hogy a jövőre nézve is, ha a kormány arra vonatkozólag előterjesztést kér, hogy kit nevezzen ki, mindig csak a főispán véleménye lesz a döntő. Igaz, hogy van nálunk egy választásinak csúfolt rendszer, ez azonban inkább kinevezési. Én tehát nem a közigazgatás államosítását, hanem a kandidacionális jog, a virilizmus eltörlését és olyan autonóm testületek létesítését tekintem panaceának, amelyek a lakosság valódi akaratát fejezik ki, nem pedig olyan testületek fennállását, amelyek semmi egyébbre nem szolgálnak, mint arra, hogy vak eszközei legyenek a főispáni önkénynek.

Miután ezek szerint én a kormány programjában garanciát nem látok arra, hogy ezek a bajok orvosoltassanak, miután én sem a kormányelnök úr személyében, sem múltjában, sem programjában nem találok semmit, ami az ország érdekében kielégítő volna, a kormány iránt bizalommal nem viseltetem. (*Helyeslés a baloldalon.*) ...

Hock János: A parlamentáris vitának (*Halljuk! Halljuk!*) csak akkor lehet az egész nemzet közszellemére termékenyítő hatása, ha az itt felvetett eszméket a nyilvánosság napfényében nemcsak szemügyre vesszük, hanem meg is vitatjuk, és e vitába bekapcsoljuk saját gondolatainkat is, amelyekkel egy-egy közérdekű kérdést minden oldalról és minden szempontból megvilágíthatunk. Ezért a parlamentáris ildomoságnak első törvénye az, hogy egymásnak felszólalásait ne csak figyelemmel, hanem türelemmel is hallgassuk, ami benne jó, azt elfogadjuk, ami pedig benne álláspont, az ellen érvekkel küzdünk. Én ezt az előzékenységet még ha nem is akarnám gyakorolni mai felszólalásomban, provokál és egyszerűen kényszerít erre Vlád Aurél képviselőtársam

felszólalása, aki itt a vitába bizonyos nemzetiségi szempontokat is belevegyített, ahogy az ő nemzeti, politikájának alap gondolatait és irányelveit domborította ki, amelyeket szó nélkül nem hagyhatunk, és amelyekre álláspontomat rövid úton itt a parlamentben meg is fogom okolni. *(Halljuk! Halljuk!)*

...Meggyőződésem az, hogy a nemzeti politika kérdése, amely itt érintett, sokkal mélyebben belenyúlik a magyar államnak életédekébe, hogysem hiba ne volna, hogy amikor a házban e kérdést valaki nyilvánosan felveti, a magyar törvényhozás vele szemben egy bizonyos álláspontot el ne foglaljon. *(Helyeslés a baloldalon.)* Én nyíltan és őszintén megvallom, hogy engem nemzetiségi kérdésekben semminemű elfogultság nem vezet,

Veszélovsky Ferenc: Tudjuk! (Zaj és mozgás.)

Hock János: Én megkövetelem az én t. képviselőtársamtól, hogy meggyőződésemet és álláspontomat szintén respektálja, ha azt kívánja, hogy az övét tiszteletben tartsam, mert engem a nemzetiségi kérdésben a jog, az igazság törvényei mellett még annak a szeretetnek törvényei is vezetnek, amelyre lelkiismeretem kötelez minden embertársam iránt. De hazafias szempontból kiindulva, oktalanságnak is tartanám, ha a jóhiszemű panaszok elől, a jogos nemzeti sérelmek elől a magyar állam elzárkóznék, mert ez nekünk nem érdekünk. *(Úgy van! a jobb- és baloldalon.)* Nekünk ellenkezőleg, kötelességünk minden magyar állampolgárnak egyforma kezekkel szolgáltatni igazságot. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.)* Azért van nyitva ennek a magyar törvényhozásnak ajtaja minden állampolgár előtt, hogy idejövén, sérelmeit feltárhassa és azokra alkotmányos formák között magának orvoslást keressen. *(Úgy van! a jobb- és a baloldalon.)* De én azt gondolom, hogy a különbség a mi álláspontunk, és nem annyira Vlád Aurél, mint Veszélovsky Ferencz képviselőtársam álláspontja között éppen az, hogy ő a törvényes orvoslásnak nyugodt módját nem keresi, ...

Veszélovsky Ferenc: Dehogynem!

Zboray Miklós: De nem találja meg! (Derűlttség.)

Hock János: ...hanem itt a parlamentben helyet arra használja fel, hogy bizonyos külső hatásokat keltsen az országban, amelyek az ő politikai álláspontjának talán megfelelők és bizonyos szenvedélyekre appelláljon, amelyet pedig neki, mint magyar állampolgárnak, ott künn szintén csitítani volna kötelessége. *(Úgy van! a bal- és a jobboldalon.)* Arról pedig legyen meggyőződve a t. képviselő úr, hogy amilyen őszintén hozzájárulok, hogy a jóhiszemű panaszokat meghallgassuk és a jogos sérelmeket orvosoljuk, éppen olyan határozottan ellent fog állani ez a képviselőház, ha bárki itt pozícióját agitacionális célra csak azért használja ki, hogy ott künn az állampolgári egyetértésnek és békének szentélyét felgyújtja. *(Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon.) ...*

Veszélovsky Ferenc: Hiszen innen ön akarja kidobni Vládót! *(Zaj.)* És Nagyszombaton mit kerestett? *(Zaj és felkiáltások a jobb- és a baloldalon. Halljuk! Halljuk!)*

Hock János: Bocsánatot kérek, ne méltóztassék komolyan venni ezeket az értelmetlen közbekiáltásokat *(Derűlttség.)*, mert én ellenkezőleg, a tegnapi incidens alkalmával kijelentettem, hogy erőszakhoz nem nyúlunk, senkit meg nem verünk. És hogy mit kerestem Nagyszombaton, erre az a válaszom, hogy amikor a felső-magyarországi kultúregyesület ottan ülését tartotta, megjelentem ott, mint magyar ember. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* De mit keres ön ezzel a programmal itt? *(Éljenezés és taps a baloldalon.)*

B. Kaas Ivor: Ez a program a pánszlávizmus!

Veszélovsky Ferenc: Gyanúsítás! *(Nagy zaj a baloldalon.)*

Elnök: Kérem, Veszélovsky képviselő úr, egy-két közbeszólás megjárja, de folyton párbeszédet folytatni nem lehet itten. *(Élénk helyeslés.)*

Olay Lajos: Mégis vakmerőség, hogy ilyen ember így mer itt beszélni. *(Zaj.)*

Elnök: Kérem, méltóztassék meghallgatni Hock János képviselő urat, és ne tessék közbeszólás alakjában egész beszédeket tartani. *(Halljuk! Halljuk!)*

Olay Lajos: A magyar parlamentben van!

Hock János: Teljesen igaza van Olay képviselő úrnak. „Nous sommes le maître chez nous!” Mi urak vagyunk a magunk házában, és annak az egységes közjogi gondolatnak, amely a magyar

állam kapcsolatában egyesíti a különböző nyelvfoltokat, sohasem fogunk engedni adni olyan magyarázatot, mely szerint ezek az egyes nyelvfoltok egyúttal közjogi különállóságot is képviselnének.

Veszelszky Ferenc: De ki követeli?

Hock János: Legyenek bárminő gyengék az időszakonként változó kormányok, és legyenek azok bármilyen opportunisták a nemzetiségekkel való viszony megállapításában, a magyar nemzetnek mindig lesz ideje arra, hogy kiüsse a csóvát a gyújtogatok kezéből, mielőtt azok az állampolgárok egyetértésének templomát lángba boríthatnák, *(Általános helyeslés.)* és azt hiszem, hogy e tekintetben nem lesz közöttünk nézeteltérés. *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Erélyesen és következetesen fogunk megakadályozni minden olyan kísérletet, amellyel valaki a képviselői immunitás örve alatt magának az állameszme rovására herostratesi dicsőségeket akar szerezni. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Veszelszky Ferenc: Hiszen ez az izgatás! *(Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

Elnök: Veszelszky Ferenc képviselő urat ismételtelen kérem, hogy itt párbeszédet ne rögtönözön. *(Helyeslés.)* Hock János képviselő úr után szabadságában áll felszólalni, de itt a közbeszólásokkal nem szabad annyira visszaélnie, hogy azok folytonos párbeszédet okozzanak, mert ezt a házszabályok értelmében e helyről túrnóm nem szabad. *(Általános élénk helyeslés.)*

Hock János: Hiszen amidőn mi a nemzetiségi kérdést tárgyaljuk és annak orvoslásáról beszélünk: mindnyájan bizonyos jóakarattal fogunk ehhez a dologhoz, *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* mert érezzük, hogy ez nyílt sebe a magyar államéletnek, amelyet előbb-utóbb orvosolnunk kell. Azon a hangozson, amelyen Vlád Aurél képviselő úr itt beszélt, a parlamentben megismerhetjük egymást, folytathatjuk a vitát, de a szenvedély azon paroxizmusával, amely oktalan megnyilatkozása az emberi indulatoknak, *(Élénk általános helyeslés.)* egymást megérteni nem fogjuk. *(Úgy van! a bal- és a jobboldalon.)*

Miután a nemzetiségi kérdés, ismétlem, rendezésre vár, nekem is az a meggyőződésem, hogy minél előbb oldjuk meg e kérdést, az a magyar állam életére is annál jobb lesz. Beismerem, hogy ezen a téren kormányaink évtizedek alatt sok hibát, sok mulasztást követtek el, és itt belekapcsolom az én fejtegetésemet Vlád Aurél képviselő úr némely kifogásába. *(Halljuk! Halljuk!)*

Azon panaszok között, amelyek alkalmasak voltak a titkos és szervezett izgatások erőteljesebb nemzetiségi mozgalmak felkeltésére, vannak szerintem jogos és jogtalan panaszok. A jogos panaszok között megszívlelendő az a kifogás, hogy közigazgatási tisztviselők részéről egyes nyelvhatárokon vagy egyes nyelvterületeken olyan visszaéléseket tapasztalnak, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* amelyek ellen az a nép küzdeni nem tud, és jogot, igazságot szolgáltatni magának képtelen. *(Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ez a megjegyzése találó, mert ez sok helyen csakugyan így van. *(Mozgás jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)* Kétségtelenül elismerem azt is, hogy ilyen sérelmi panaszokra sokkal több címük és okuk van az idegen nyelvű állampolgároknak, akik nyelvünket nem értik, jogi ismeretekkel nem rendelkeznek, és így nehezebben tudják megtalálni sérelmeik részére a jogorvoslat módját is, mint a magyar vidékeken lakó magyar nyelvű állampolgárok. Kétségtelen, hogy egyes közigazgatási tisztviselők, főleg a közigazgatás alsó fokán, a népnek ezt a tudatlanságát, szegénységét, nyelvbéli ismerethiányát felhasználva, sokszor egyes visszaéléseket követnek el, vagy szeszélyeiket éreztetik, amelyeket az a nép túrni kénytelen, sőt némely helyen anyagilag is megszarolják a népet. Mindezek lehetnek igazságok, de ez nem rendszer, ez visszaélés, ez nem a magyar állameszme, *(Úgy van! jobbfelől.)* hanem azon hűtelen tisztviselő rovására történik, *(Úgy van! balfelől.)* aki az ő hivatalos ténykedését nem arra használja fel, amire esküt tett, az igazságszolgáltatásra, a részrehajlatlan eljárásra, hanem önző céljaira zsákmányolja ki. Ez azonban mindnyájunknak közös baja, csak hogy a sérelmet szenvedő nemzetiséginek azután nehéz megmagyarázni, hogy ne tekintsd te ebben, ne vond felelősségre a magyar államot, hanem tekintsd azt a visszaélő tisztviselőt, azt a rendszert, azt a politikai iskolát, amelyben ezek felburjánzottak. *(Helyeslés balfelől.)* ... Sajnos, ők ezt meg nem értik, mert odamennek hozzájuk az izgatók, és annak a szenvedőnek a sebeit simogatják, és ráirányítják gyűlöletét a magyar állameszme, amelynek adózik, amelynek terheit viseli, s amely tőle minden tekintetben áldozatokat követel, és viszont jogaiban egyes tisztviselők visszaélései folytán megsérti, megcsorbítja őket, és így kellő elégtételt az áldozatokért nem találnak. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* De ismétlem, az a hitem, hogy ez közös bajunk. Ilyen sérelmeknek ki vagyunk téve magyar vidékeken is,

(*Igaz! Úgy van! balfelől.*) és oka ennek egyszerűen a közigazgatási tisztviselőknek állandó függőségben való tartása ama hibás, szerencsétlen rendszerben, amelyben a mai közigazgatás egész organizmusa mozog, és az a hiányos dotálás, az a gyenge ellátás, amely sokszor az alsórangú tisztviselőt kényszeríti, hogy a megélhetés szempontjából bizonyos törvénytelen és elítélendő eszközökhöz is hozzányúljon. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) Ezért lett volna nekünk szükséges már régen nyélbe ütni azt a közigazgatási reformot, amely Magyarországnak új, ...

Holló Lajos: Szervezetet és alapot adjon.

Hock János: ...nemzeti politikájához illő és a nemzeti állam kiépítésére irányuló alapot és erős szervezetet ad.

Holló Lajos: Legelső rendű kötelessége volna.

Hock János: Igen, legelső rendű kötelessége volna és a Tisza-korszaknak régi bűne volt az, hogy ezt a közigazgatást nemhogy felfrissítette volna, vagy legalábbis, ha már az autonóm jogalapon megállott, az autonóm rendezés alapján új reformokat, új eszméket és gondolatokat adott volna bele; hanem engedte, hogy ezek az idő folytán maguktól megérlelődjenek, megrothadjanak, alkalmatlanokká váljanak, mert ő a közigazgatásban sohasem állami célt talált, hanem egy nagy országos kortes apparátust, a tisztviselőkben pedig nem a jog- és igazságszolgáltatás egyes hivatalnokait nézte, hanem kereste a jó korteseket, és ha ilyenekre bukkant, azoknak nemcsak hibái előtt hunyt szemet, hanem azoknak még bűneit is megvédte. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Jogos továbbá a nemzetiségeknek még egy másik panasza is, hogy ti. főleg a román intelligenciában sok a képzett, sok a szorgalmas ember, aki műveltségének megfelelő állásokat az állami szolgálatok terén nem talált. Kétségtelen, hogy ez szintén nagy baj, és erélyes, következetes politikával magának az államhatalomnak, maguknak a kormányoknak kellene közreműködni, hogy ezeket a használható elemeket elhelyezze. De viszont van egy sajnálatra méltó dolog és ez az, hogy a román sajtó túlzó izgatásai folytán a magyar államhatalomnak és a magyar intézményeknek bizonyos ellenszenvét és gyűlöletét viszik bele már az ifjúság lelkébe ugyanannyira, hogy ezek még az állam nyelvét sem sajátítják el kellő mértékben – pedig ugye az csak világos, hogy a magyar állam hivatalt nem nyújthat olyan egyéneknek, akik az ő állami nyelvét nem beszélik? (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Hiszen magában Romániában is, ha hasonlatot vagy példát akarok említeni, van néhány magyar község; de hiába kívánják ott a magyarok nemzetiségi igényeik érvényesítését akár a közigazgatásban, akár az iskolában, mert ott természetesen az állameszmének van alárendelve minden más népfaj.

Ezért én úgy képzem, hogy az állam és a magyar kormány okos feladatot teljesítene, ha a magyar állameszméhez ragaszkodó, képzett nemzetiségi tisztviselőket magyar vidékekre is beosztaná, ahol azok részrehajlatlan és nepotizmustól ment igazságot szolgáltatnának; viszont pedig, ha az idegen nyelvterületeken oly magyar tisztviselőket alkalmaznának, akik annak a népnek nyelvét, annak a népnek szokásait ismerik, akik velük bánni tudnak, és akik emellett erélyes, tiszta kezűek és minden tekintetben megbízhatók. Ez azután pontos, becsületes közigazgatást eredményezhetne minden téren, és a visszaéléseket megszüntetve, egyúttal a jogos sérelmeknek egy nagy fészket vágná ki a nemzetiségi izgatások testéből. (*Élénk helyeslés balról.*)

Jogtalannak tartom ellenben mindazt a panaszt a nemzetiségi politika terén, mely abból az alapgondolatból indul ki, hogy Magyarországon a nemzetiségeknek a nemzet közjogi egységében bizonyos különállóságra, autonóm szervezkedésre joguk van. És én nem tudom, igaza van-e egy hírlapi közleménynek, mely Vlád Aurél képviselő úrról csak a napokban azt írta, hogy Aradon a román kongresszuson kijelentette volna, hogy a román egyház a magyar állammal nem alárendelt, hanem egyenrangú viszonyban van.

Vlád Aurél: Azt mondtam, hogy az állam lelkiismereti kérdésekben az egyház jogába nem avatkozhatik.

Hock János: Ebben igaza van. A lelkiismereti kérdés, fórum, internum, ez az egyházi hatóságok dolga. De az egyháznak külső szervezete, mint autonóm intézmény, természetesen kell, hogy beleilleszkedjék a nagy közös állami célba, és itt bizonyos ellenőrzési, felügyeleti jogokat az államnak nem-

csak joga, hanem kötelessége a saját érdekében is gyakorolni... Ha tehát a t. képviselő úr úgy állítja ide ezt a tételt, hogy ő a román egyházat nem egyenrangú organumnak mondotta az állammal, hanem csupán lelkiismereti illetékességében mondta függetlennek: ahhoz természetes joga van; mert hiszen a mi kiegyezési törvényünk jogot adott a nemzetiségeknek, hogy fajukat, nyelvüket, vallásukat, kultúrájukat fejlesszék, de nem olyan módon, hogy a közös államcélnek érdekeit veszélyeztessék, hanem hogy beleilleszkedjenek a közös államcélba és jó hazafiak is legyenek. Ezért, azt hiszem, szolgálatot teszünk, ha kimutatjuk, hogy minő jogai vannak ebben a nagy közjogi egységben úgy a román, valamint a többi nemzetiségi polgártársainknak.

Ha a magyar történelmet forgatjuk, és összehasonlítjuk Európa többi nemzeteinek történetével, egy nagy szempont köti le figyelmünket: hogy Magyarország földrajzilag, történelmileg a honfoglalás óta lényegileg állandóan egységes. Jogfejlődésében megtaláljuk ezt az egységet. Az a terület, amely a Kárpátok hegygerincétől a négy folyam közt fekszik, az a föld mindig egységes közjogi befogással és egységes törvénykezéssel igazgattatott még akkor is, amidőn Szent István birodalmát három részre tépték; egyikben volt a török hódoltság, a másikban a német hatalom, a harmadikban az erdélyi részekkel egyesült ellenállás. Még ezen a három területen is megtaláljuk, külön állásuk mellett az egységes törvényeket és az egységes igazságszolgáltatást. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* A főgondolat tehát, amely a magyar államot állandóan ezer éven keresztül vezette az, hogy az ő nemzeti egységes szerkezete itt mindig egy volt, és ami fő: mindig magyar volt. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* A többi nemzetiségnek pedig hazánkban csak úgy volt történelme, amennyiben részt vettek a mi történelmünkben. Mi érvénnyel szerzett területre befogadtuk a különálló nemzetiségeket, hogy beolvasszuk és egységessé tegyük őket velünk. Befogadtuk legnagyobb részben a honfoglalás után. A románokat is. *(Felkiáltások a baloldalon: A szászokat és szerbeket.)* Hiszen az Árpád-házbeli királyok utolsó idejében történt, hogy letelepültek a vlach karavánok, akik aztán a nemzeti állam természetes tagjaivá lettek. És míg minden más nemzet erőszakkal nyomta el az idegen elemeket, hogy beolvassa és asszimilálja őket, addig mi megvédelmeztük őket, harcainkban érettük is küzdöttünk, kiváltságokat adtunk nekik, a magyar állami életnek minden sorompóit megnyitottuk előttük, és nem kívántunk tőlük mást, mint azt, hogy honfoglalási jogainkat, ezeréves hegemóniánkat tisztességben fenntarthassuk, és ők azt soha kétségbe ne vonják.

Íme csak ennyi volt az, amit a magyar állam tőlük kért. Nyelvüket, vallásukat, kultúrájukat sohasem bolygattuk, sohasem érintettük, és csak annyit követeltünk, hogy e hazának velünk együtt hű fiaik maradjanak. És azt hiszem, ezt a közjogi egységet és ezt a magyar hegemóniát mi fenntartani és ápolni fogjuk mindenkor, mert ez nem ennek a korszaknak öröksége, kincse, ez átöröklött és őseinktől ránk hagyott szent hagyomány, amelyet tisztán kell visszaadni egykor a mi gyermekeinknek és utódainknak is. Közjogi egységünk tehát a szentírásbeli szikla, amelyre ha valaki ráesik, megsérül; akire pedig ráesik, azt agyonzúzza. *(Taps balról.)*

T. ház! Nem akarok tovább foglalkozni e kérdéssel, csak örömet jelentem ki, hogy Vlád Aurél fejtegetései nekem alkalmat nyújtanak arra, hogy a nemzetiségi kérdés vonatkozásai felett gondolkozva, keressem és kutassam magam is a törvényes módokat, amelyekkel közelebb juthatunk a megértéshez, és amelyek a nagy nemzetiségi villongások sebéből húzzák ki a belőlük tört fullánkot. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Az ő fejtegetéseit megérthettem, de Veszolovszky képviselő úr nézeteivel nem haladhatok együtt. Különben én ma sasokra akarok vadászni, és nem pazarlom patronaimat csiripelő verebekre. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

11

1903 nov. 6

Ugron Gábor az 1868. évi nemzetiségi törvény végrehajtásának szükségességéről a házszabálykérdésben mondott napirend előtti felszólalásában

Képv. Napló, 1901–1906, XIX. 356. l.

Ugron Gábor: Kicsiny dolog az, amiért mi harcolunk: csak egy jognak törvényes érvényesítése ellen felállított gátaknak az elhárítása. De ezen jognak érvényesítése Magyarország egész belső életével és szervezetével összefügg, mert ha önök elolvassák az 1868. évi nemzetiségi törvényt, látják, hogy az a törvény nincs végrehajtva, hogy a nemzetiségeinkkel való viszálynak magva éppen abban rejlik, hogy ez a törvény nincs végrehajtva.

Miért nincs az végrehajtva? – kérdem önöket. Azok a politikai férfiak, akik megalkották 1867-ben a kiegyezés művét, akik 1868-ban meghozták a nemzetiségi törvényt, azt vélték, hogy a hadseregnek magyar részében a magyar nyelv fog érvényesülni, és ha a magyar nyelv fog érvényesülni, és felhatnak az állami életnek legmagasabb régióiba, akkor azok a koncessziók, amelyeket a 68-iki törvényben tettek a nemzetiségeknek, veszéllyel nem járnak a magyar faj túlsúlyára és hatalmára nézve. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Tehát, t. uraim, ha mi meg akarjuk oldani ez országban a nemzetiségi kérdést, ha meg akarjuk teremteni a nemzeti egységet: ne ilyen silány politikai fogásokkal törekedjünk arra. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Van nekünk egy másik ellenfelünk, van nekünk egy másik hatalmas ellenségünk, amely évszázadok óta nem nyugszik, amely az utóbbi időkben jobban felemelte fejét, mint valaha. Az ellen fordulunk közös akaratral (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*), akkor nem találunk önök minket ellenzékben úgy, amint nem talált a miniszterelnök úr akkor, amidőn határozotlan és erélyesen visszautasította Körber miniszterelnök úrnak bizonyos szégyenletes nyilatkozatait.

12

Luigi Pavia olasz író magyar–társországi államközi kapcsolatokat bíráló röpiratának ügye és a fiumei törvényszék elkobzó ítélete

1903 nov. 11

Gr. Tisza István miniszterelnök átirata az igazságügyminiszterhez Luigi Pavia nemzetiségi tárgyú röpiratának elkobása ügyében

ME 1903–V–4586
(Gépelte fogalmazvány)

Igazságügyi miniszter úrnak

Dr. Gál Tibor fiumei kormányzóhelyettes, felterjesztette hozzám Luigi Pavia olasz írónak, Milánóban f. évi október havában *Croazia e Ungheria nella lotta fra diritto e despotismo* cím alatt megjelent röpiratát, mely telve lévén a legszemérmertlenebb valótlanosságokkal, ferdítésekkel és a magyar államférfiak elleni aljas sértésekkel, igen alkalmas arra, hogy főleg Fiumében, de Zágrábban, tehát Horvátországban is, a magyar és horvát elem közötti békés egyetértést megzavarja.

Midőn a szóban levő röpiratot Nagyméltóságod rendelkezésére bocsátom, egyúttal van szerencsém felkérni, méltóztassék – a fent előadottakra való tekintettel – erre a kir. ügyészségek figyelmét felhívni, illetőleg őket utasítani, hogy amint ezen munkának az ország területén való terjesztésére rájönnek, annak elkobzása iránt azonnal intézkedjenek.

Célszerűnek látnám azt is, hogy Nagyméltóságod ez érdemben a horvát–szlavo–dalmátországi bán úrral is közvetlenül érintkezésbe lépni szíveskednék.

Budapest, 1903. november hó 11.

[Fogalmazta: dr Csiky Gyula segédfogalmazó]

Látta: Romy Béla min. tanácsos (XI. 12.) – felülvizsgálta:
Tarkovich József államtitkár (XI. 12.) Kiadta: Gr. Tisza István
miniszterelnök (XI. 13.)

B

1903 nov. 19

Bernáth Géza igazságügyi államtitkár átíratá gr. Tisza István miniszterelnökhöz Luigi Pavia olasz író röpiratának elkobzása tárgyában

ME 1903–V–4586 (4763)
(Gévelt irat)

Magyar királyi igazságügyminiszter
37421. szám
M. 1903. III.

Nagyméltóságú Minis[z]terelnök Úr!

A Luigi Pavia olasz írónak Milanóban *Croazia e Ungheria nella lotta fra diritto e despotismo* cím alatt megjelent *röpirata* tárgyában folyó évi november hó 13-án 4586. szám alatt kelt nagybecsű átíratára vonatkozóan van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a kérdéses röpiratról kivonatos fordítást készítettem, és annak ekképpen megismert *tartalmára tekintettel a szükséges intézkedéseket egyidejűleg megtettem*, a budapesti kir. főügyészséghez a % alatt tiszteletteljesen idecsatolt rendeletet bocsátottam ki, és a horvát–szlavo–dalmátországi bán úrhoz a 2 % alatt csatolt átíratot intéztem.¹

Tekintettel azonban arra, hogy a kifogás alá eső külföldi nyomtatványnak csak olyan helyen várható elterjedése és káros hatása, ahol olaszul tudó lakosság nagyobb számban él, tehát különösen Fiumében és az ahhoz közel fekvő horvát részeken; tekintettel továbbá, hogy az elkobzás által csak úgy hárítható el valamely nyomtatvány károsabb hatása, ha az lehető leggyorsabban eszközöltetik:

ennélfogva a jövőben netalán előforduló esetekre tekintettel is ki kell emelnem, hogy *véleményem szerint hamarabb vezetett volna célhoz, ha a fiumei kormányzó helyettese a B. P. 87. §-nak megfelelőleg – mely az ily feljelentést kötelességévé teszi – a fiumei kir. ügyészségnél és az illetékes horvát hatóságnál közvetlenül tett vagy tétetett volna feljelentést.*²

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1903. évi november hó 19-én

A miniszter helyett:
Bernáth s. k.
államtitkár

¹ Az irathoz 1. mell. Bernáth Géza igazságügyi államtitkár gr. Pejacsevich Tivadar horvát bánhoz intézett átíratá másolatát.

² Fekete cerzúával aláhúzva.

C

1903 dec. 1

Bernáth Géza igazságügyi államtitkár átírata gr. Tisza István miniszterelnökhöz a fiumei törvényszék elkobzó ítéletéről Luigi Pavia nemzetiségi tárgyú röpiratával kapcsolatban

ME 1903–V–4586 (4926)

Magyar királyi igazságügyminis[ter]
38848. szám.
I. M. 1903. III.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A Luigi Pavia szerzőnek Milánóban olasz nyelven: *Croazia e Ungheria nella lotta fra diritto e despotismo*¹ című röpirata tárgyában folyó év november 19-én 37421. szám alatt kelt átiratom kapcsán van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a fiumei kir. törvényszék mint büntető bíróság folyó évi november 25-én 2102. szám alatti ítéletével a fentebb megjelölt *röpirat az ország területén (vagyis az anyaország területén) bárhol található példányainak elkobzását és megsemmisítését elrendelte.*¹

Erről a horvát–szlavon–dalmátországi¹ bán urat egyidejűleg értesítettem.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1903. évi december hó 1-én

A miniszter helyett:

Bernáth s. k.
államtitkár²

13

Az 1903. évi véderővita és a nemzetiségi kérdés

A

1903 nov. 18

Zboray Miklós beszéde a Tisza-kormány társadalmi és nemzetiségi politikájáról az „újonctartalék megnyiságének fenntartásáról” szóló törvényjavaslat¹ tárgyalásakor

Képv. Napló, 1901–1906, XIX. 170. 1.

Zboray Miklós: ... A szociális kérdésekről is beszélt a t. miniszterelnök úr... (Halljuk! Halljuk!) Kifejtette a szociális programját, hogy brutalitások vannak – igaz, de nem azt, hogy hogy akarja orvosolni a bajokat, hanem úgy, hogy az állam hasonló brutalitással állítsa helyre a rendet. A progresszív adóról szóló beszédében 1898. március 26-án a t. miniszterelnök úr azt mondta, hogy az adótételek leszállítása szükséges volna, de mint a telepítésnél, úgy itt is aggályai vannak. A programjában most is így beszél. Szó volt, mikor a t. miniszterelnök úr bejött a házba, arról, hogy az ellenzék szót emelt az ellen, voltak, akik erős vehemenciával támadták, sőt megmondták, hogy a békés tár-

¹ Fekete ceruzával aláhúзва.

² Lapszélien tintaceruzával: 4763/M.E. 903.

¹ A továbbiakban: véderő-törvényjavaslat.

gyalásnak helye sem fog lenni, ha az elnök le nem mond – igaz, hogy másnap megbékültek, mondom, akkor a miniszterelnök úr ezt egy egyszerű incidensnek minősítette. Milyen gyönyör volt nekem az, midőn a miniszterelnök úr beszédét olvastam, és abban többször találkoztam az „incidens” szóval! Mik voltak nála az incidensek? Incidens volt, mikor Marosvásárhelyen a választásnál nem tudom hány embert megöltek, agyonlőttek a csendőrök, incidens volt a nagykátai főszolgabírónak, Dessewffy-nek esete. Ezek incidensek?

A nemzetiségi kérdésben az egyik kezével simogatott itt a miniszterelnök úr, azután nekünk, aljas sovínisztáknak itt adott egy kis útbaigazítást, hogy aki izgatni fog, nem lesz igaz, hű fia a hazának, annak majd adok én, és mégis a brassói iskola szubvencióját helyesnek és elfogadhatónak találta. Egyik levelében, amelyet nem is olyan régen egy szász képviselőhöz írt, úgy nyilatkozott, hogy: „azt az alant járó gyűlölködő sovínizmust, mely a sajtó egy részében nyilvánult, a leghatározottabban elítélem, és mindenkor kész vagyok küzdeni az egyedül helyes, hazafias politikáért”. Akkor így nyilatkozott. Hát már a magyar nyelv melletti küzdelem is eltiprandó? A sovínizmus aljas? Hová jutotunk? Ez a nagy hazafias program? Ez az erős kéz? Ez a magyar államnak a megszilárdítása? Ez az egységes magyar nemzeti állam kifejlesztése? Én nem tudom összeegyeztetni az ily határozatlanságokat, amidőn nincs egyetlenegy kérdés sem, amelyben a miniszterelnök úr azt mondaná: ez a nézetem, ezt követem, ha tetszik, ha nem...

B

1903 nov. 21

Vertán Endre beszéde a „szabadelvű kormányok nemzetiségi politikájának bűneiről” a véderő-törvényjavaslat vitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XIX. 242–245. l.

...Tudom, látom, tagadni sem akarom, hogy Horvátországban egy ellenséges áramlat ütötte fel fejét. Azt is tudom, mert nem tagadható, hogy a nemzetiségi vidékeken bizonyos idegesség észlelhető, amelynek horderejét azonban nem láthatom olyan sötét színnel, mint ahogy ezt nagyon sokan festik. De engedjék meg nekem, midőn én ezt látom és beismerem, akkor a történelmi okok után kutatva, azt találom, hogy ilyen alkalommal a nemzetiségek fészkelődése is be szokott következni és a Magyarországra ellenséges indulat is lánggra lobban. E történelmi ténnyel szemben azonban azt is kénytelen vagyok konstatálni, hogy ez mindig olyankor szokott bekövetkezni, midőn a magyar nemzet ősi szabadságáért kezdi meg a harcot (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*), amint tehát a magyar nemzetnek leigázása van tervbe véve, és amidőn ezen leigázására biztos eszközül alkalmazható a divide et impera elve. (*Úgy van! a baloldalon.*)

A történelem arra mutat, hogy e szomorú jelenség sohasem önmagában bírja indítóokait, hanem mindig a Magyarország leigázására igyekvő hatalom politikai okokból szítja ezen ellentéteket. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Már I. Lipót szövetkezett a szászokkal Erdély függetlenségének leverésére és szerb csapatokat fogadott fel Rákóczinak szabadságért küzdő hadai ellen. II. József, a kalapos király, az erdélyi oláhságot bujtotta fel, és felhívó szavai a Hóra–Kloska-féle véres lázadásra vezettek. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) 1848-ban a kamarilla és annak magyarországi pártosai, akiknek az osztrák invázió is köszönhető, azon kezdték, hogy fellázították Rajacsich szerb patriárka és Stratimirovics vezérlete alatt a szerbeket. Jellasich bánnal behozták a lázongó horvátokat, a felvidéki tótokat Hurbán alatt állították ellenünk, Erdélyben pedig a szászok voltak ennek a zászlónak előharcosai, és a románok írták be véres kézzel a magyar nemzet történelmébe a testvériségnek azt az elvadulását, amelyre példa alig van a világtörténelemben. Lehet, hogy a történelem mindezeket nem tudja lépésről lépésre oknyomozólag bebizonyítani, de ez a tudat él a népben, él a mi keblünkben, és bizony nem egy ok van arra, hogy ezt a tudatot meggyőződéssé érlelje meg bennünk. Hiszen ismerek

tesek II. Józsefnek a Hóra–Kloska lázadásait megelőző erdélyországi utazásai; ismeretes, hogy ezen utazások szították az elégtelenséget. Addig, míg az elégtelenség csak pusztá szóbeli panaszban nyilatkozott, sohasem a magyaroknak fogta pártját, mindig az állítólag elnyomottaknak pártjára kelt, és amikor fellángolt a tűz, kiömlött a vér, mikor már vérbetűkkel volt beírva egy ország nemzetiségének lázadása a történelemben, mily lanyhán kezdték, és mily lanyhán akarták eloltani ezt a lázadást. Talán ismeretes mindenki előtt a történelemből, hogy midőn végre az igazság sújtó keze ránehezedett, Hóra az iratcsomót, amelyre állítólag a császár kezeirása volt írva, tűzbe dobta, vallomást nem tett, bízva bízik, míg csak az első csapás rá nem méretik a kerékbetörésben, ekkor vallani akar, de vallo-másában éppen azok akadályozzák meg, akiket azért küldöttek le, hogy az igazságot derítsék ki.

Avagy felidézsem az 1848-as időknek szomorú emlékét? Jöjjön el a miniszterelnök úr vármegyénkbe; ebben a vármegyében talált menedéket családja száz éven keresztül, midőn birtokait Magyarországon konfiskálták. Ehhez a vármegyéhez fűzik őt testvéri és családi kötelékek. Ez a vármegye véres színhelye volt a 48-iki lázadásnak és a 48-iki szabadságharcnak.

A füstölgő romok felett ma új élet virul. Felszáradtak a vérnyomok is, és a zöldellő pázsit nem mutatja az ártatlanul legyilkoltak csontjait, és e vad szenvedélyek harcában kihullott vér tette termékeny a rögöt, amelyből az kikelt. De a népben ezen múlt emléke még él, és a nép ajakán a rege Jankuról, a havasi királyról, ki azokat a harcokat felidézte, azoknak éltető lelke volt, de kinek kezéhez vér nem tapadt, kinek legnagyobb bűne, hogy hitt az ígéreteknek. Miért futott el Janku, midőn a hatalma zenitjén levő osztrák császár felkereste és magához hívatta? Az a fa, mely alatt várta a császár Jankut, ma is zöldell és meséli, hogy Janku, e szegény megtévelyodott ember nem ment a császár elé. Mit keresett volna ott a bolond, kinek lelki egyensúlyát éppen a be nem váltott ígéretek, a hűtlenség, a csalás bolygatták meg. Ha megcsendült a félbolond ajkán a furulya, ha imbolyogva járt mezőkön és erdőkön keresztül, ki tudja megmondani, vajon azon furulya hangja imádság volt-e, mellyel a múltak bűnét akarta levezekelni, vagy átokká vált ajakán a nóta, átokká azok fejére, kik fellázították, véres temetővé tették Erdélyt, hogy ebben a véres temetőben diadalt üljön az abszolutizmus, diadalt üljön a császári önkény, és diadalt üljön az összbirodalmi eszme. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Azon véres napok története nem az első láng fellobbanásával kezdődött, annak okát nem lehet kizárólag a magyar nemzet iránt érzett és elfojtott gyűlötségben keresni, hiszen a nemzet, amint a polgári szabadság birtokába jutott, e szabadságában az oláhokat is részesítette, felszabadítva az oláh jobbágyokat; hiszen e nemzet, amint politikai szabadságát megnyerte, megosztotta azt testvériesen az összes nemzetiségekkel, bevéve azokat is az alkotmány sáncaiba. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) E tett hálát érdemel, és lehetetlen az érzelmek oly elvadulását elképzelni, hogyha lett volna is ok panaszra és gyűlölködésre, e gyűlölködés épp akkor törjön ki véres tettekben, midőn a múltak bűnei expiáltnak. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Nem is itt volt a hiba. Midőn a halász a tengerpartra megy horgával, egy kis halat fog meg, azt veti rá a horogra, hogy zsákmányát ezzel megfoghassa. Nekem úgy tetszik, hogy ez a kis hal voltak a nemzetiségek, melyek gyűlölségének felszításával, melyek fellázításával mindannyiszor ráhalásztak a magyar nemzet szabadságára, erre a kész zsákmányra, hogy azt törbe ejtsék, leigázhassák. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Ha felismerték a történelem ezt a tanítását, vagy ha nem is, tudjuk mindannyian, igyekeztek-e ők a nemzetiségeket a magyar állameszmének megnyerni, vagy ha a nemzetiségekkel dőre elfogultságokra való tekintettel ezt tenni nem tudták, igyekeztek-e érvényt szerezni ezeréves történelmünk által megállapított annak az igazságnak, hogy ezen a földön állami feladatok teljesítésére egyedül a magyar nemzet bír jogosultsággal és hivatottsággal? (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Kidomborították-e az állam minden intézményében a magyar nemzeti állam eszméjét, és igyekeztek-e elhárítani minden akadályt, amely a magyar állameszme törekvései érvényesítésének útjában áll? A tények igazolják, hogy nem, mert amint ezelőtt tíz esztendővel mondta már Ugron Gábor t. képviselőtársam, nem mernek magyar állami politikát csinálni Ausztriától, és nem mernek magyar nemzeti politikát csinálni a nemzetiségektől való félelmükben. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Pedig a politika csak akkor jogosult, hogyha útjában minden akadályt el tud hárítani, le tud győzni. De hogyha az egész

tevékenysége a megalkuvás és az elvi fenntartásokból indul ki, előbb-utóbb el kell, hogy veszítse az erejébe vetett hitét. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Az 1867 óta követett politika eszméje pedig a megalkuvás és örök szégyene a kornak, hogy még a nemzeti nyelv felett is meg tudott alkudni. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Pedig a nemzeti nyelv az a nemzetnek, ami a napnak a sugár. Ez közvetíti annak éltető fényét, ez közvetíti fényes melegét, és ahová ez a sugár be nem hatol, ott nincsen fény, ott nincsen meleg, ott hiányzik a melegség, ott még a ragyogó nap is a holtpontra jut. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ilyen sugára, t. ház, a nemzeti állameszmének a nemzeti nyelv. Ez által közvetítetik a nemzeti kultúra, és merik-e állítani, hogy ez a nemzeti állameszme nem jutott-e holtpontra éppen az állam biztosítására és védelmére hivatott hadseregben és nem tört-e meg ennek a német nyelvén? *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

És, t. ház, hogy visszatérjek eredeti tárgyamra: miképpen kívánjuk mi azt, hogy a nemzetiségek elismerjék a magyar nemzet fölényét, hogyha mi magunk hirdetjük azt, hogy a magyar nemzeti szupremácia csak akkor és csak addig érvényesíthető, ameddig és amikor a nemzetiségek ezt megengedik, és ha mi magunk hitetjük el nemcsak magunkkal *(Zaj jobbfelől. Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*, de velük is, hogy az ő jóindulatukból bírjuk ezt a szupremáciát, hogy mi csak egy oly épület oszlopai vagyunk, amely csak az ő segítségükkel állhat fenn és mihelyest kilökik ebből az épületből, nemcsak összedől az egész magyar nemzeti állam, de e romokból egy idegen nemzeti állam is fel tud épülni. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Minden nemzeti államnak, így a magyar államnak is, önmagában kell bírnia létezésének alapját és erőforrásait. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ha így bírja, akkor létezése kétségbevonhatatlan, mert létezése az igazság. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* De ha nem, akkor ennek a nemzeti államnak létezése csak a formák hipokrizise, csak az igazság hímpora, amelyet a kímelet lehel rá, hogy az igazság ne féljen tőle *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*, csak fényes külmáz, mely azonban csak addig fénylik, amíg hozzá nem nyúlunk, és abban a pillanatban szétmállik, amelyben meg akarnók markolni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De mi hisszük, és tudjuk, hogy ez nincs így. Mi hisszük, és tudjuk, hogy bár messzire süllyedtünk, addig a határig még sem jutottunk el. A néppel érintkezve, látjuk, hogy ennek a magyar nemzeti államnak fénye, ennek a magyar nemzeti államnak dicsősége büvökörébe tudja vonzani még a nemzetiségeket is, csak hogy arra kell vigyázni, hogy az a fény folt nélkül ragyogjon *(Igaz! a szélsőbaloldalon.)*, hogy ez a fény csalóka ne legyen, mert abban a pillanatban, amelyben e fénynek nincsen ereje, abban a pillanatban ki kell, hogy essék belőle a vonzóerő is, amely a nemzetiségeket a magyar állameszméhez tudja és akarja láncolni. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Hogyha már a nemzetiségi kérdésre ily irányban áttértem, engedje meg nekem a t. ház, hogy e kérdéssel egy kissé bővebben is foglalkozhassam. *(Halljuk!Halljuk!)*

Nem akarok a gyűlölködés hangján szólni. A nemzetiségeknek is meg kell adni azokat a jogokat, amelyek elidegeníthetetlenek, hogy ők, mint magyar állampolgárok itt ebben az országban, ebben a hazában éljenek, boldoguljanak. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* A magyar államnak nem az a hivatása, hogy ostort csattogtasson, nem az a célja, hogy leigázzon, hanem az, hogy a nemzetiségek túlsúlya ellen védekezzen a nyelvhatárok és saját fájának megerősítésével. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

A miniszterelnök úr programbeszédéből két rész emelendő ki. Az egyik, amely a magyar faj nagyságáról, túlsúlyáról beszél, amelyet mindnyájan aláírunk és helyeslünk. A másik az, amely a nemzetiségi jogokról beszél. Mindkét tétel külön-külön helyes, de együttvéve egy kissé értelmetlen.

Ha a nemzetiségi jogokról beszélünk, ha ezek érvényesítése elé nem akarunk gátat vetni, ha a magyar nemzet túlsúlyáról, arról a plenipotenciáról beszélünk, amelyet a magyar nemzetiségi politika akar inaugurálni, nem járunk-e úgy, mint az 1868-iki törvényhozás, amely meghozta a nemzetiségi törvényt, amely végre nem hajtható, mert ellenkezik a törvény alapeszméjével, azzal a bevezetéssel, hogy ez a magyar nemzeti állam egységes, és semmi olyant meg nem szabad engedni, ami ezt az egységet szétrombolhatná. Ha ez a nemzetiségi törvény a részletekben végrehajthatnék, abban a pillanatban megdőlné ez a nagy egység, mert a részletekben olyan engedményeket adtunk a nemzetiségeknek, amelyeket egy nemzet sem adhat meg a saját nemzetiségeinek anélkül, hogy az állam egységét ne veszélyeztetné. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Ez az örökös sérelmek kútforrása, és én

azt hiszem, sokkal jobb politikus lenne az, aki olyan törvényt hozna, amelyet végre is tud hajtani, nyíltat, őszintét, amelyből mindenki tudná, hol végződik az ő joga, és hol kezdődik az ő kötelessége. Ekkor nem a törvénykönyvvel kezükben agitálnának ellenünk azok, akik ellenünk akarnak agitálni. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

De nemcsak a törvényhozásnak van dolga a tekintetben, hogy ezt a kérdést szabályozzuk. Ott van a társadalmi, a kulturális tér. Nagyon jól tudjuk, hogy a nemzetiségek intelligenciája szaporodik. Nem tartom én ezt sem helytelennek, sem aggasztónak. Csak az a baj, hogy ezzel szemben a mi intelligenciánk hasonló mértékben nem szaporodott. Az a baj, hogy míg a nemzetiségek az ő kis jogaikkal, de nagy együttérzésükkel, nagy sovinizmusukkal a legszegényebb gyermeket is tanítatják, mindenkinek tudományos pályára képeztetnek, addig a mi ifjúságunk nagy része elkallódik, elmállik, mert nem képes magát teljesen kiképezni, mert éppen a legveszélyeztetettebb fókuszokon nem gondol az állam arra, hogy módot nyújtson, és alkalmat adjon az önképzésre is. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Hogyha ezt a káros politikát folytatjuk, hogyha az állam azt nézi, hogy ha egy elemi iskolát kell felállítani, vajon megvan-e annak a 80 növendéke, mert addig nem ad tanítót, hogyha egy középiskolát akar felállítani, vajon lesz-e elég növendéke, vajon kifizeti-e magát ennek felállítása pénzügyileg és ahogy tervezve van, akkor természetes, hogy messze haladunk el attól az állásponttól, amely a miniszterelnöki székben is inaugurálva van, hogy erős nemzeti politikát, erős magyar nemzeti politikát akarunk folytatni. Vannak áldozatok, amelyek sohasem nagyok, még akkor sem, ha a nemzet anyagi erejével talán nem állanának egyensúlyban. A magyar nemzeti állameszme kiépítése olyan cél, amelyre nincsen áldozat, amely soknak mondható. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Társadalmi téren is látjuk, hogy egy nemzetiségi középosztály teremődik meg, és pedig a kisbirtokok rovására. Ha így teremődne ez meg, hogy a régi nagybirtokok felapróztatnának, vagy talán a régi középbirtokok cserélnének gazdát, ez ellen szociológiai szempontból nem lehetne kifogást tenni. De amikor azt látjuk, hogy a középbirtokok leginkább nemzetiségi vidékeken, a kisbirtokok felszívásából, tehát száz meg száz egzisztencia tönkretételével keletkeznek, *(Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* akkor meg kell fontolnunk azt, vajon itt a segítség ideje nem érkezett-e el? Itt nem az a baj, hogy a nemzetiségi középosztály szaporodik, hanem az a baj, hogy a nemzetiségi lakosság százai, sőt ezrei mennek tönkre, hogy földönfutókká váljanak, ha azt látják, hogy hazájuk egy darab föld, amely még csak kenyeret sem tud adni. Hogy ezt az éhező népet könnyű izgatni, hogy azzal szemben könnyű rámutatni, hogy ez a Magyarország neked nem édesanyád, nem adja meg neked a megélhetés legelemibb eszközét sem, hogy azzal szemben rá lehet mutatni arra, hogy a császár 48-ban is erdőket, havasokat ígért, de a magyarok nem engedték, hogy megadja – mert ez az alapja az izgatásnak –, az csak természetes; és ha így lehet izgatni, akkor a magyar államnak kötelessége, ha nemzeti politikát akar folytatni, ha a nemzetiségi vidékeken érvényre akarja juttatni a magyar államesszmet, segítségére menni annak a népnek, amely pusztul és vész. *(Helyeslések a szélsőbaloldalon.)*

De nem megyünk segítségül. Míg a nemzetiségi bankok elárasztják az egész vidéket, és fölszívják nemcsak a nemzetiségek, hanem a magyarságnak birtokát is, addig a mi szubvencionált bankjaink azt nézik, hogy a telekkönyvben nincsen-e egy vakarás, van-e protekciója annak, aki a kölcsönt kéri, és jó fél esztendő múlva, ha megvan a háromszoros biztosíték, megadnák a kölcsönt, amikor már késő.

Évekkel ezelőtt volt szó már arról ebben a házban, hogy azzal az egymillió koronás alapítvány-nyal, amelyet a magyar állam a Magyar Földhitelintézeteknél annak idején létesített, és amelyre annak ma már semmi szüksége nincs, mi történjék: ezt az egymillió koronás alapítványt nem lehetne-e a nemzetiségi vidékekre adni hasonló célból, hogy ez a bank ne spekulációra dolgozzék, hanem nemzeti missziót teljesítsen, hogy ne kelljen minden esetben kamattal beszámolnia, hanem írhasson valamit a veszteség-számlára is, amellyel szemben nyeresége volna a nemzeti eszme erősödése? Akkor lehetne nekünk erős nemzetiségi politikáról beszélünk, de így nem lehet, mert azzal szemben, hogy mi tétlenül állunk, mit látunk a nemzetiségi bankok részéről?

Erdély a nemzetiségi küzdelmek izzó talaja. Kiindulok tehát Erdélyből. Erdélyben *Nemzeti Bank* címen megalakult a legelső román pénzüzet. Az oláhok első intézete nem pénzüzet, hanem köl-

csönös biztosító bank címen alakult *Transsylvania* néven 1868-ban, 600 000 korona alaptőkével. Ezután 1871-ben állíttatott fel az „Albina” megint 600 000 korona alaptőkével. 1871-ben tehát csak két bankjuk volt az oláh nemzetiségeknek. 1883-ban alakult a *Furmica*, 60 000 korona alaptőkével, 1884-ben négy oláh szövetkezet alapítatik. Ezeknek működése csakugyan meglepő eredményekre vezet, ezt azonban, mert csak a végeredményt akarom feltüntetni, nem részletezem. 1885-ben már öt pénzügyintézet működik, 10 év múlva 31, amelyeknek azután forgalmi végeredménye a következő (*Halljuk! Halljuk! Olvassa!:*) Alaptőkéjük van 11 502 369 korona, tartalékjuk van 4 439 535 korona, betétjük 41 061 386 korona, váltójuk 35 millió korona, jelzálogjuk 15 millió korona. Már, t. ház, ha a nemzetiségi alapon szervezett nemzetiségi bankok így tudtak működni, ennyire tudtak különösen az erdélyi részekben hódítani, ezzel szemben mit tett a magyar állam?

Holló Lajos: A Tisza-korszaknak büne! ...

C

1903 nov. 23

Pap¹ Zoltán beszéde a magyar vezényleti nyelv és a választójogi reform nemzetiségi vonatkozásairól a véderő-törvényjavaslat vitájában

Képv. Napló, 1901–1906, XIX. 287., 290–291. l.

...A hadsereg magyar volta a nemzetiségeket is észre térítené. A tanító – nem ugyan a mostani politikai rendszer szerint, amelyet a t. miniszterelnök úr hangoztatott, hogy idegen nyelven hirdessék a magyar állameszmét, hanem a múlt közoktatási kormány alatt, és én meg vagyok róla győződve, hogy a mostani közoktatási kormány alatt is, mert nincs okunk az ellenkezőjét hinni – megtette, amit megtehetett a saját hatáskörében; azonban a tanító egy okos közoktatási magyar politika mellett is megteszi a magáét, és hirdeti a fiúknak előadásokban, ünnepélyek rendezése alkalmával, a történelem idézésénél, hazafias dalok betanításánál, hogy magyarnak kell lenniök, és a hazát meg kell védeniök. Éppen mint a királyi leirat mondá. Hát az a fiú magába szedi ezeket az ígéket egypár éven keresztül, azután hazamegy az ő nemzetiségi társai közé. Megtanult úgy-ahogy magyarul is, de nincsen reá kötelezve, hogy azt gyakorolja, talán a szellemi képessége sem olyan, és végre belép a közös hadseregbe. És ott látja, hogy az önkéntes úrnak két évet kell szolgálnia azért, mert nem tud németül. (*Egy hang a szélsőbaloldalon: Hisz az már megszűnt!*) Megszűnt törvényileg? Énszerintem nem szűnt meg. Ismerek sok mindenfélét papiroson, ami a valóságban nem úgy van. Engem, akit szemtől szembe lekossuthkutyázott a saját tisztje, nem lehet meggyőzni papiros ígéretekkel. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Engem összeszidtak, lepiszkoltak és lecsuktak magyar voltomért. Szóval látja az a nemzetiségi suhanc, hogy nini, a tanár úr hazudott, hogy nemcsak nem kell magyarnak lenni, hanem ellenkezőleg, az önkéntes urat azért piszkolják le, mert magyar. Ezekből neveljük mi, t. ház, a nemzeti izgatókat. Kinevelik, kiművelik a hadseregben, és készen adják át a nemzetiségeknek az izgatókat. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Nem teóriából vontam le ezeket a következtetéseket, hanem megmondom, hogy kitől tanultam. Egyik volt Zugsführeremtől. Békés katona volt, aki elvégezte a teendőit, és nem nézte volna ki senki sem belőle, amit később megtudtam, hogy hat-hat hónapig két ízben is ült államfogházban azóta, amióta a katonaságból kikerült. Mindig kutattam, hogy nem-e az én Zugsführerem az, akit most elítéltek Kolozsvárott. Pedig nem hittem róla, mert nem is volt olyan szellemi képességekkel megáldva. Később, évek múltán, húsz esztendő után, most tavasszal, leme-

¹ *Pap* Zoltán (1862–1919) függetlenségi politikus, költő és publicista, a beszéd időpontjában a Szabolcs megyei, tiszalöki választókerület képviselője. 1904-től 1912-ig az *Egyetértés* szerkesztője. Az 1903. évi obstrukciós vitában feltűnést keltő felszólalás keretében közölte, hogy a kormányzat meg akarta vesztegetni az obstrukció leszerelése érdekében. Közéleti szereplésén kívül közírói és szépirodalmi szereplése is említésre méltó: több verskötetete jelent meg, a századforduló ismert népies dalköltője volt. 1919 végén öngyilkos lett.

gyek Szegedre a Kossuth-szobor leleplezési ünnepélyre, és egy pár szót szoltam szegedi ismerőseimnek, akikkel szolgáltam. Mind ismerem a fiúkat, és amikor beszédemet bevégeztem, jött felém egy vörös képű ember, és nagyon örvendett, hogy engem láthat. Mindig gondolta, így szolt, hogy belőlem lesz valami, és örömmel üdvözölte bennem a nagyságos urat, pedig katonakoromban egy kissé másként beszélt az emberrel. Örvend, hogy ismét találkozunk, mert megjegyzendő, iskolatársak is voltunk gyermekkorunkban. Hát én azt feleltem, nagyon szép, örvendek én is. Hanem aztán kezdtem szidni, hogy te vagy az a nemzetiségi izgató? Hogy lehetett belőled ilyen ember? Erre azt felelte, hogy úgy lehetett, hogy nem emlékszel-e, hogy leszidtak minket azért, hogy magyarok vagyunk? Engem pedig most megjutalmaznak az ellenkezőért, és keresek azzal, hogy nem vagyok magyar érzelmű ember. Pedig szívesen lennék az. De amikor láthatta a nagyságos úr ugyanakkor, amikor együtt szolgáltunk, hogy nekünk csak egy parancsolt, a kard, az pedig idegenkézben van, akkor hiába beszélünk magyarságról, mert nekünk nemcsak hogy nem kell a magyar állameszmét megvédelmezni, de sőt, hogyha az ellenkezőt cselekedjük, még meg is jutalmaznak érte. *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Hát engedelmet kérek, magyar politikusnak még magyaráznom sem kell azt, mit hiszek arról, aki elzárkózik attól, hogy ezt az állapotot megszünteti. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Akármilyen mumusokat hoznak ide, én belenyugodni ebbe az állapotba nem tudok; én nem félek semmitől, ennek a megváltozását óhajtom, és küzdök azért, amíg ez meg nem lesz. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)* ...

...A közel 20 millió lakossal bíró Magyarországon alig pár százezer választó van, de mondjuk, hogy van egy millió. Tehát 19 millió embernek semmi köze ahhoz, hogy mit csinálnak vele; 20 millió közül ezt csak egymillió határozza meg. Hiszen így ki sem alakulhat a nemzeti akarat.

Holló Lajos: 248 000 választó szavazott rájuk, abból alakult ki a többség!

Pap Zoltán: Még mélyebben elszomorító eredményekre jutunk azonban – feltéve, hogy a parlamenti reform szükségességét csakugyan komolyan belátja a t. miniszterelnök úr –, ha a választók kvalitását vesszük ezen ijesztő aránytalanság mellett is szemügyre. *(Halljuk! a szélsőbaloldalon.)*

Egy szabolcsi magyarnak pl., aki több adót fizet, mint a havasi oláh, nincs választói joga, míg a havasi oláhnak van. Pedig nagy különbség van aközött, hogyan élne azzal a joggal a szabolcsi magyar és hogyan él vele a havasi oláh. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)*

Az a szabolcsi magyar nagyon jól tudja, hogy kevés olyan magasztos pillanat van egyhangú életében, amelyben neki az ország ügyeinek intézésébe beleszólási jog adatik, és azt a jogát képes is lenne az ország javára érvényesíteni. *(Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* Erre vonatkozólag egy példát fogok felhozni, ha talán még nem hallotta volna a t. miniszterelnök úr, amely mindenestre ösztönzésül fog szolgálni arra, hogy ezt az állapotot, akár megcsinálja a parlamenti reformot, akár nem, de mindenestre még a választási reform megalkotása előtt szüntesse meg. *(Halljuk!)*

1896-ban Tordán képviselőjelölt voltam. E kerületnek akkor 900 választója volt, és vajon kikből állt ez a 900 választó? Attól eltekintve, hogy 900 választó közé két század katonaságot rendeltek, hogy majdnem minden egyes választóra jutott egy katona. *(Derültség.)* De kikből állottak a választók? A tordai pecsenyesütők és pogácsások hajthatatlan 48-asok voltak a múltban; azok ma is, és azok között a t. miniszterelnök úr a maga politikája számára egyetlenegy embert sem tudna megnyerni. Ezt a múltban is tudták. A körül fekvő községek szintén magyarok. Mármost a következő beosztással éltek: a miniszterelnök úr nagyon jól tudja, hogy ki élt ezzel a beosztással. Tudván azt, hogy ha ezen magyar községeket odacsatolják Tordához, akkor itt soha életében szabadelvű párti képviselőt meg nem választanak, a közel fekvő községeket átsatolták a 10 mérföldre levő másik községhez, a torockói választókerülethez, ellenben átugorván ezen községeket, a hegyek között lakó vad móc oláhokat hozták be a tordai szavazatok ellensúlyozására. Lehet ezt talán a nemzetiségi kérdéssel is motiválni, hiszen talán helyes politika lenne az is, hogyha keverjük a magyarral az oláhokat, mert különben a nemzetiségi képviselők bejönnének a parlamentbe. Hát hadd jöjjenek; én szívesen látom őket, legalább vége lesz ennek a kérdésnek, és leszámolhatunk velük. *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Hanem nézzük meg annak a havasi oláhnak a választóképességét. Azok a szegény emberek az értelmiségnek oly alacsony fokán állanak, hogy a legnagyobb igazságtalanság az államtól ezeknek beleszólási jogát egyenrangúvá tenni a műveltség magasabb fokán álló polgárokéval, akik legalább

azt mégis tudják, hogy mit cselekszenek. Ezekkel a szegény emberekkel sem a közigazgatás, sem egyéb más művelődési intézmény nem törődik, ezek csak annyit tudnak az időjárásból és a jegyzőjük figyelmeztetéséből, hogy most következik egy időpont – három-öt évi időközökben –, amikor Tordán meg szokták őket verni. (*Zaj jobbfelől.*) Tökéletesen helytálló mindenkiel szemben, hogy amiket elmondok, az mind így van. Elszomorító, égbekiáltó állapotok ezek! Ezek a szegény emberek hegyvidéki lakók, favágásból, fák eladásából, deszkacsinálásból élnek, amit mint egyetlen piacukra, Tordára szállítanak be. Képviselőválasztás után mindig betört fejfel mennek haza, megverik őket a tordaiak azért, mert a képviselőválasztásnál nem őket, hanem a kormánypartot segítik. Tehát, hogy ők meg ne veretessenek, ilyen előzetes mozgalmak alkalmával, midőn észreveszik, hogy a választás készül, elvándorolnak, széjjelmennek a hegyek közé. Már napokkal előbb elszöknek, mikor tudják, hogy holnap-holnapután már jönnek értük, otthagyják családjukat, hogy ne találják meg őket, és elbújnak a szénakazalokba. Azért kellett az a két század katonaság, hogy hajtóvadászatot rendezzenek ezekre a szétugrott választókra, akiket feltűzött szuronyokkal szoktak kipiszkálni a boglyából, és magam láttam, mikor összekötözve, szekéren vitték őket a választásra, minden szekéren egy-egy csendőr ült.

Baross Jusztin: Már el tetszett ezt mesélni!

Pap Zoltán: Igen, kérem, hiszen már kijelentettem, a gyorsírói jegyzetekben meg tetszik találni, hogy egy zárt ülés alkalmával már mulattattam vele a képviselő urakat...

Elnök: (csenget): Ilyen nyilatkozatokat ne tessék tenni. A képviselőknek nem képviselőtársaik mulattatására kell itt beszédeket mondani. (*Zaj.*)

D

1903 dec. 19

Lendl Adolf beszéde a délvidéki lakosság anyagi nyomoráról a véderővitában

Képv. Napló, 1901–1906, XX. 314–317. l.

...Egy olyan kerületet képviselek, amely hazánk déli periferiáján fekszik, és amelyet különböző nemzetiségek laknak. Magyar nép ott kevés van, ami van, az is el van szórva más nyelvű és más nemzetiségek lakta falvakban. Nagyobb számmal van ottan a sváb nép, amely mindig nagyon önállóan gondolkodik, és nem szívesen vezeteti magát hivatalos gondolkozók által.

Huszonegy község román ajkú; ez a nép ott nagyon csendes, jóindulatú és a véréből való vezetőik irányítása mellett hazafiasan gondolkozó. Négy falu szerb, lakossága montenegrói származású; egyikben laknak sokácok, azonkívül több faluban már régebben odatelepített tótok. Ez a kerület tehát valóban nagyon kevert, konglomerátszerű, mert hatféle nyelven is beszélnek az emberek...

Én kezdettől fogva, amióta csak megválasztattam, igyekeztem – azért is, mert engem a nép szabad akarata választott meg, nem pedig a hivatalos apparátus hatalma – lehetőleg érintkezni a kerület népével, hogy megismerjem azt sajátságaiiban, tulajdonságaiban; hogy megtudjam kívánságait s különböző bajait, amelyekben esetleg segíteni lehetne; de azért is, hogy egyúttal megismerjem a nép között élő falusi vezetőket is, és megtudjam, milyen irányt követnek törekvéseikben, gondolkozásukban; hogy ezt megtudván, esetleg tudjam, miként irányíthatnám én magam is az ő gondolkodásukat, hogyha arra valamikor szükség volna. (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*)

A nép bizalmát első fellendülésében megnyerni nagyon könnyű dolog. Könnyű azért, mert a nép szenved; sokkal többet szenved, mint amennyit igazság szerint szenvednie kellene; könnyű azért is, mert a nép folyton reméli a bekövetkező változásoktól a szomorú állapotában bekövetkezendő javulást is. Éppen ez a két tényező: a szenvedés és a remény az, ami a bizalmat fakasztja. Csak lelkiállapotának megfelelően kell a néphez beszélni; csak szenvedéseit, mint a tükör a képet kell eléje vetíteni

és a segítség reményét csillogtatni (*Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*), rögtön fakad erre a bizalom csírája. „Könnyű a népet vezetni, csak legyen, aki játsszék a lelkével”, így mondja báró Eötvös József, és ebben igaza van (*Halljuk! Halljuk!*), azonban talán éppen azért, mert sokszor valóban éppen csak játszanak a nép lelkével, különösen képviselőválasztás alkalmával,...

Kristóffy József: Ez nem tartozik az újoncjavaslatához! (*Mozgás jobbfelől. Halljuk! Halljuk! a szélsőbaloldalon.*)

Lendl Adolf: ... amikor fűt-fát ígérnek, míg a választás után rá se néznek többet a népre: ez a kezdődő bizalom ezért nem is szokott tartósan megerősödni, hanem elszáll, elhal, mert nem ápolják.

Nehezebb feladat tehát a nép bizalmát állandóan megtartani oly mértékben (*Halljuk! Halljuk!*), hogy ebből erőt meríthessen az, aki a népre támaszkodván, a nép javát akarja előmozdítani. (*Úgy van! balfelől.*)

Én mindamellett erre a nehezebb feladatra vállalkoztam, erre törekedtem, és mondhatom, teljes mértékben el is értem. Elértem azzal, hogy sűrűn és folytonosan érintkeztem kerületem népével, választóimmal; tölem telhetően törődtem úgy a községeknek, mint az egyes embereknek ügyes-bajos dolgaival, s igyekeztem, ahol csak lehetett őket igazságukhoz juttatni. (*Helyeslés balfelől.*) Nemhiába utazgatók kerületembe, majdnem minden vasárnap más-más faluban fordulván meg; mert most tudom, hogy miképpen gondolkozik, és hogy mit kíván az a nép (*Halljuk!*), amelynek én vagyok itt a képviselője, és amely kerületemben olyan sokféle, hogy ötféle vallást követ, és hatféle nyelven beszél. (*Halljuk! Halljuk!*)

Hogy mit kíván pl. egy alföldi kerület, amelynek színmagyar lakossága van, azt könnyű megtudni, különösen most.

Egyet kíván a magyar nép mostanában: azt, hogy ne engedjünk mindig csak az osztrák követeléseknek saját rovásunkra, és ne engedjük hazánkat mindig megszegényíttetni osztrák beavatkozás és túlkapások által. (*Úgy van! balfelől.*) Az ilyen színmagyar kerületek elsősorban és most különösen ezt követelik tőlünk és joggal, mert felforr vagy elhűl a magyar emberben a vér, ha Körber beszédeire, a chlopyi hadiparancsra, annak egyes kifejezéseire és annak szellemére, meg arra gondol (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*), hogy ez mind csak arra való, hogy tőlünk újabb és újabb, mindig fokozottabb áldozatokat, mindig nagyobb teherviselést követelhessenek, mégpedig éppen az osztrák érdekek, a közösnek nevezett, de tényleg osztrák hadsereg miatt és a bécsi udvartartás fényének emelése okából. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Megbénítanak, elszegényítenek és végül még meg is szegényítenek bennünket, csupáncsak azért, hogy céljaikat könnyebben elérhessék! Ez az, amit már nem akar eltűnni a magyar nép, ezért gondolkozik most így.

De hasonlóan gondolkoznak a más nyelvű kerületekben is, mert a nép hasonlóan gondolkozik mindenütt, és bárha más eredetű, más vérű, más nyelvű is – ha félre nem vezetik –, nagyon helyesen, mindig a magyar néppel tart, és azzal is akar tartani, de mégiscsak más természetű, más igényű és más körülmények között is él, tehát természetesnek találhatjuk, hogy egyéb kívánságaival is foglalkozik, illetőleg azokról sem feledkezik meg, még akkor sem, hogyha a küzdelem tulajdonképpen más téren és más irányban folyik.

És mik ezek a más kívánságok (*Halljuk! Halljuk!*), amelyek a más nyelvű nép lelkét ilyenkor is fogva tartják?

Nagyon kevés, csak annyi, mint amennyit a nép mindig jogosan kérhet és követelhet magának hazánkban bárhol, mindenütt és mindenkor: munkájának és törődésének arányában szerény megéltetést, szenvedéseinek megszüntetésére vezető egy kis igazságot és méltányosságot, és azt, hogy ne kíméletlenkedjenek vele sok helyütt, csupáncsak azért, mert más nyelvű, vagy mert más vallást követ – ellentétbe helyezvén őket ok nélkül a magyarsággal, amelyhez pedig ők nagyon szívesen csatlakoznának testvérekként, más vezetés mellett. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*)

De mik azok a tényezők, melyek meggátolják ezen természetes kívánságoknak teljesítését?

Nem a mi törvényeink, nem a mi országos intézkedéseink, nem a magyarság jóindulatának hiánya a más nyelvű szegény nép iránt, hanem megmondom röviden úgy, ahogy az a Délvidéken, a ke-

rületemben és bizonyára nemcsak ott, hanem másutt is bárhol az országban van. *(Halljuk! Halljuk!)* Abban rejlenek ezek a gátló tényezők, hogy törvényeinket kíméletlenül és igazságtalanul alkalmazzák *(Igaz! balfelől.)*, hogy az üdvösnek ígérkező intézkedéseket helytelenül hajtják végre, és hogy a jóindulatú vezetés helyébe a rosszindulatú félvezetés került! *(Úgy van! balfelől.)* ...

Okozzák ezt pedig leginkább azok a tisztviselők, akik közvetlenül érintkeznek a néppel, főleg a közigazgatás emberei, kik a velük tartó és tőlük függő...

Elnök: Kérem a szónokot, méltóztassék a tárgynál maradni. *(Helyeslés jobbfelől. Mozgás és felkiáltás balfelől: A nép anyagi dolgairól beszél!)* Ezt mind előadhatja a képviselő úr más alkalommal! Nagyon kérem tehát, méltóztassék a tárgynál maradni!

Ugron Gábor: A tárgyhoz szól! A nép anyagi nyomoráról beszél. *(Úgy van! balfelől.)* Tessék bevárni, míg a vége következik!

Elnök: Én már vagy 20 perc óta a legéberebb figyelemmel kísérem a képviselő úr előadását; de még a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatról nem szólt.

Ugron Gábor: Ahhoz szól, hogy a katonai javaslatról a nép miképpen gondolkodik!

Elnök: Ezt elmondhatja a képviselő úr egy más alkalommal!

Ugron Gábor: De ha neki most tetszik!

Lendl Adolf: Én 12 hónap óta hallgattam az e tárgy körül forgó vitát; mindig csendesen hallgattam végig a legterjengősebb beszédek is, és ha most egy év múlva én bátorkodom egy fél órára a t. ház becses figyelmét igénybe venni, kérem, méltóztassanak velem szemben is érvényesíteni ezt a jóindulatot, úgys csak fél óráig akarok beszélni.

Én különben a tárgyhoz szólok, és abból a szempontból fogom megítélni ezt a javaslatot, amelyet helyesnek találok, és amelyből még senki sem ítélte meg azt. Én a nép gondolkozása szerint fogom megítélni a tárgyat, és törekvésem az, hogy a nép gondolkozását ismeressem meg.

Kristóffy József: Vagy van házszabály, vagy nincsen házszabály!

Ugron Gábor: Nem kellett volna Ófelségének megígérni fejünket Szilveszter estére! Most nem volna beszéd! *(Úgy van! balfelől. Mozgás jobbfelől.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek! Kérem a képviselő urat, folytassa beszédét!

Lendl Adolf: Különben, ha félbe nem szakítanak, már végére értem volna beszédemnek; méltóztassék megengedni, hogy azt tovább folytathassam. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

Okozzák pedig a népnek ezt a gondolkozását leginkább azok a tisztviselők, akik közvetlenül érintkeznek a néppel, okozzák a közigazgatás emberei, akik a velük tartó és a tőlük függő más falus hatalmasságokkal egyesülnek; akiknek működési talaja az, hogy ebből erőt merítenek, lefelé és felfelé érdemeket kovácsolnak, hogyha ez az elnyomott nép elszegényedik, hogyha itt-ott ún. nemzeti-ségi súrlódásokat idézhetnek elő a nép körében. A nép éppen úgy óhajtja az enyhülést e tekintetben, mint ahogy szomjúhozza a száraz föld az esőt, azonban kevés kilátása van erre a népnek a legközelebbi jövőben, legkevésbé pedig akkor, ha be fog következni és állandósulni fog az az irány, amely immár régi hamvaiból újból kikél, és már előrevetí árnyékát a Tisza-rezsim! *(Úgy van! balfelől.)*

Nagyon szomorú dolog az, hogy hazánk nagy részében a nép haladásával, anyagi és erkölcsi megerősödésével nem törődnek eléggé, hanem újabb terheket rónak rája, mielőtt az alapfeladat megoldásával sikeresen megpróbálkoztak volna.

Nagyon szomorú jelenség, hogy a népet törvényeink erejével nem teszik szabaddá, hanem lenyűgözve tartják. *(Igaz! a baloldalon.)* Szomorú, ha hazánk sok vidékén a népnek elégedetlenségre és elkeseredésre adnak okot annyira, hogy kivándorlásra vagy nemzetiségi mozgolódásra készítetik. Legszomorúbb azonban, ha ezt nagy részben és sok helyütt éppen azok okozzák, akiknek feladatuk volna az enyhítés, a segítség és a jóindulatú vezetés.

Tudom, hogy rosszlelkű, helytelen működésű tisztviselő találkozik bárhol, de talán sehol sem annyi és sehol sem oly biztos pozíciókban, mint a nemzetiségek lakta vidékeken, a perifériákon, ahol pedig ellenkezőleg a legkiválóbbaknak kellene nagy többségben lenniök. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Az előbbi kormány, azt hiszem, egyik főfeladatául tűzte volt ki azt, hogy ebben a tekintetben országszerte segítsen. „Jog, törvény és igazság” volt a jelszava. De a mostani kormány más jelszavakkal köszöntött be, és az erőszak jelében támadt fel előttünk.

Az erőszakos kormányzás azonban a mi hazánkban semmi másban nem verhet gyökeret, mint csak az osztrák segítség reményében, az általános korrupcióban és a nemzetiségek félrevezetésében! Az erre való hajlandóságát pedig kiolvastam és kiéreztem a miniszterelnök úr programjából, egyik-másik azóta bekövetkezett ténykedéséből pedig következtetem. Kiéreztem még valamiből: abból, hogy a magyar nép éppúgy, mint a más nyelvű, az egész országban félve látja felkelni az új rendszernek napját, és senki sem örül annyira a mostani kormány melengető sugarainak és látszólagos megmaradásának, mint a perifériális korrupt közigazgatás és annak egyes alakjai. *(Igaz! a baloldalon.)*

Nagy bizalmatlansággal viseltetem tehát a miniszterelnök úr kormányzása iránt, és ezért nem szavazom meg neki ebben az esetben ezt a törvényjavaslatot sem, amelynek megszavazását ő pedig már oly forrón óhajta, és amelyért a kivezető módot nemcsak itt, a ház színe előtt keresi, hanem a házon kívül is, külön-külön egyeseknél a folyosón és Bécsben Körbernél is vizitelvén, sőt görögütözes beszédek tartván itt előttünk.

Még más okom is van azonban arra, hogy megtagadjam a törvényjavaslat megszavazását. Mindig hallom, hogy az immár régen tartó obstrukció tönkreteszi ezt a szegény országot! Tényleg vérzik, sínylik, és beteg ez az ország.

Legjobban ismerem a Délvidéket, nemcsak az én kerületemet, nemcsak az én községeimet, másutt is sok jó emberem van ott. Tényleg, ott vérzenek a falvak, sínylődik a nép és minden család egyaránt. De ezt nem az obstrukció okozta!

Régi keletű ez a nagy és általános baj; sokkal régiebb, mint az exlex és az obstrukció! Abból a régebben terjesztett általános korrupcióból ered az még: a vicináliáknak és egyéb hasonló működéseknél idejéből, az általános, országos elerkölcstelenedés korszakából. *(Úgy van! balfelől.)*

Azonkívül szintén leginkább az akkori időkből eredő helyi bajok fokozzák a sínylést és szenvedést. Az én kerületemben pl. a Temes–Béga vízszabályozással járó sok helytelen...

Elnök: Kénytelen vagyok a képviselő urat másodszer figyelmeztetni, hogy méltóztassék a tárgyhoz hozzászólni. *(Zaj balfelől.)*

Lendl Adolf: A népnek nyomorát beszélem el, hogy a népnek gondolkozására következtethessenek, mert én beszédem végén a népnek gondolkozása szerint fogom elhatározni azt, vajon megszavazom-e ezt a törvényjavaslatot, vagy sem? Sokkal terjengőbb beszédek voltak már e vita alatt, sok minden másról beszéltek itt, nem éppen csak az újoncok megszavazásáról, de azért sohasem kaptak figyelemztetést. Úgy látszik, hogyha én igazat mondok, az nem mindig tetszik, de én azért elmondom.

Elnök: Kérem, a képviselő úr az igazat, akár tetszik az, akár nem, bármikor elmondhatja, de most katonai javaslatot tárgyalunk, méltóztassék tehát ehhez a tárgyhoz szólni. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Lendl Adolf: A népnek azért nem tetszik a törvényjavaslat, amelyről itt most vita folyik, mert a nép nagyon sokat szenved. *(Úgy van! balfelől.)*

Azért szenved a nép, mert a helyi bajok különösen belesodorták ebbe a szenvedésbe; pl. a Temes–Béga vízszabályozás ott lenn a Délvidéken csupáncsak az én kerületemben tönkretett két évtized alatt nyolc olyan falut, amely azelőtt virágzó volt. A közalapítványi uradalom egy évtized óta átokként nagybérlőket hizlal, rovására kilenc falunak. A telepítési akciónak hihetetlenül rossz végrehajtása elszegényített kerületemben három-négy falut, és az egyik vicinális – csupán egyiket említem – megkárosította kerületemnek két községét sok-sok ezer koronával.

Ettől a néptől egyáltalán nem lehet megkívánni azt, hogy nagyobb terheket szívesen vállaljon magára. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* Azonfelül folynak a basáskodások és a visszaélések, amik elkeserítik a népet.

Ezért szenved tehát a nép, nem pedig az obstrukció miatt, nem azért, mert ez egyszer nem akarjuk az osztrákoknak kívánságait minden ellenszolgáltatás nélkül teljesíteni; mert most az újoncokat

nem akarjuk csak úgy hamarjában megszavazni, és különösen ennek a kormánynak, amely bizony nagyon csekély bizalmat gerjeszt. (*Úgy van! balfelől.*)

A Délvidéket, főképp Temes megyét és annak népét jól ismerem, tudom az óhaját; és mivel a nép óhajta az enyémmel ebben a tekintetben tökéletesen összevág, azért most kettős okból is ellenzem ennek a törvényjavaslatnak megszavazását. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

Más nyilatkozatot, más ígéreteket, más programot és más biztosítékokat kívánunk előbb ettől a kormánytól, mielőtt az ilyen nagy áldozatoknak megszavazása felett gondolkoznánk.

A programban foglalt frázisok, a nemzetiségekhez intézett ok nélkül való és csalfa simogatások, a képviselőknek szóló fenyegetések, kilátásba helyezett erőszakos választások, mindezek nem bírhatnak engem arra, hogy én kerületem érdeke ellenére valamely törvényjavaslatot megszavazzak. (*Helyeslés balfelől.*)

Én ezt annyival is inkább tehetem most, mivelhogy tudom, hogy kerületemnek érdeke tökéletesen egybevág és azonos egész hazámnak érdekével. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Mert a t. képviselőház, hazánknak egésze mi más, mint valamennyi kerületnek az összessége. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)...

E

1903 dec. 22

Ráth Endre beszéde a nemzetiségek szaporodásáról és az erdélyi katonaságnak a magyarságra kedvezőtlen elhelyezéséről a véderővitában

Képv. Napló, 1901–1906, XX. 377–379. l.

...Kijelentettem ugyan előre, hogy rövid leszek, de azért, midőn a statisztika adataihoz fordulok, mégis kérem a ház türelmét, nem fogok vele visszaélni. Ha csak egy pillantást vetünk a statisztika könyvébe, látjuk, hogy Horvát–Szlavon–Dalmátországek népeit leszámítva 16 818 000 főből álló lakosságból csak 8 651 000 lélek magyar. Ha ezt az adatot nézem, hogy Magyarországon olyanok, akik ennek a földnek a kenyerét eszik, 6 766 000 ember még csak nem is érti e hazánk nyelvét; ha szorosabban, mint erdélyrészi képviselő az erdélyrészi nemzetiségi viszonyokat tekintem, ahol 1 650 000 főből álló idegen anyanyelvűvel szemben csak 806 000 magyar lakik, és megnézem még azt, hogy milyen ennek a magyarságnak elhelyezése Erdélyben: azt látom, hogy a Királyhágón túli részeken 15 vármegye és két törvényhatósági joggal felruházott város között oszlik meg ez a 806 000 lélekből álló magyarság, éspedig úgy, hogy ebből négy vármegyére és egy törvényhatósági joggal felruházott városra, Marosvásárhelyre esik 458 000 magyar anyanyelvű ember, tehát 11 vármegye és egy törvényhatósági város között oszlik meg 348 000 főből álló magyarság.

Ezzel szemben mit látunk? Az 1900. évi statisztikának adatait használom csak egészen futólagosan. Alsófehér vármegyében az oláhság 78,4%-ról 78,8%-ra emelkedett az utolsó tíz év alatt, Beszterce-Naszód vármegyében 67,3%-ról 69,2 %-ra, tehát majdnem 2% az emelkedés, Csík vármegyében, amely a székelységnek egyik erős vára, ahol csakis az oláhság lakik a nagy székely kontingenssel szemben, az oláhság csak 0,2 %-kal fogyott, de ezzel szemben a szászok számaránya 0,5%-kal emelkedett. Fogaras vármegyében az oláhság 89,3%-ról 90,2%-ra emelkedett, Háromszék vármegyében, ebben a tősgyökeres székely vármegyében, ahol oláhságról beszélni sem lenne szabad, 13,4%-ról 14,3%-ra emelkedett, Kisküküllő vármegyében 49,1 %-ról 50,8%-ra, Kolozs vármegyében 67,9%-ról 68,6%-ra emelkedett, Nagyüküllő vármegyében 39,7%-ról 42,7%-ra, Torda-Aranyos vármegyében 71,4%-ról 72,9%-ra emelkedett az oláhság.

Mikor az oláhoknak ezt a nagy szaporodását, ezt a nagy előnyomulását láttam, megpróbáltam gondolkodni azon, hogy van-e olyan művelődési erőnk, amellyel ezt az irtózatosságot nemzetiségi kontingenst bele tudjuk olvasztani a magyar fajba, és mikor a művelődési statisztikát nézem, azt látom

– csak a 6 évnél idősebb polgári és katonai népességnek számaiból veszem az adatokat –, hogy míg a Duna bal partján a lakosságnak 68,2 százaléka tud írni, olvasni, a Duna jobb partján 76,4 százalék – nem sorolom fel a többi részeknek számarányait –, addig a Királyhágón túli népességnek csak 40,5 százaléka tud írni és olvasni, és itt is valóságos ázsiai állapotok vannak. Pl. Szolnok-Doboka vármegyében minden száz ember közül csak 21 tud írni és olvasni, Kolozs vármegyében 25,8 százalék stb.

Ilyen viszonyok között, ha a magyarságnak küzdelmét tekintem Erdélyben, hogy az a maroknyi székelység, az a maroknyi magyar erő meg tud-e birkózni ott ezzel az irtózatos nemzetiségi túlerővel szemben: azt látom, hogy a négy székely vármegyében: Csík, Háromszék, Marostorda és Udvarhely vármegyében úgy állnak a dolgok, hogy Csíkben a lakosságnak csak 45,4 százaléka, Háromszékben 57,6 százaléka, Marostordában 41,8 százaléka és Udvarhelyben 60 százaléka tud írni, olvasni.

Ezekkel az adatokkal csak azt voltam bátor indokolni, miért foglaltam én el azt az álláspontot, amelyet abban lehet kifejezni, hogy a végtelenségig vittem volna a harcot a magyar nyelvnek érvényesüléséért, mert én azt látom, hogy ilyen viszonyok között, amilyen nemzetiségi viszonyokat ezek a rövid kimutatások is feltüntettek, a magyar nyelvnek kérdése ebben a parlamentben nem lehet többé jogkérdés, ez a magyar nemzeti állam kiépítésének elengedhetetlen feltétele. (*Úgy van! balfelől.*) ...

...Erdélyben a katonai diszlokáció a következő. Csak rövid, futólagos képet szándékozom adni róla. Az egész katonaság 20 160 főre rúg; ebből 14 906 a közös hadseregbeli, 3640 a honvéd és 1614 a csendőr. Ezek közül a magyar anyanyelvet beszéli 8 588, német 3 130 és oláh 7 979. Fennmarad még 400 más anyanyelvű. Ebből az a kép domborodik ki, hogy az Erdélyben levő 20 160 főnyi katonaságból az összes idegen ajkú 11 509 és csak a többi, vagyis 8 588 magyar.

Hogy miképpen vannak ezek elhelyezve, arra is felemlíthetek néhány példát. Abrudbányának – semmi egyéb nem vezet, mikor nevét felemlítem – összesen 2 973 lakosa van. Ebből 1 246 magyar, 1 921 oláh és 151 német. Van pedig összesen 368 katonája, kik közül magyar csak 32, ellenben német 102, oláh 222. Itt van Gyulafehérvár, amelynek 9 669 lakosa van, akik közt a nemzetiségi arányok úgy oszlanak meg, hogy 65 százalék a német és oláh, csak a megmaradó százalék a magyar. Gyulafehérvárnak van összesen 1 838 katonája, míg a derék Besztercének, ahol 2 318 magyar, 5 887 a német és 3 753 az oláh, 1 208 katonája van. Nem sorolom fel, hogy a katonaság közt a nemzetiségek hogyan oszlanak meg. Nézzük a Brassó megyei Feketehalom községet, ahol a 233 főnyi el-elenyésző csekély magyarsággal szemben 2 771 német, 1 436 oláh nyelvű lakos áll. Feketehalomnak van 144 katonája. A 2 764 lakosú Hóltövénny községben 181 magyarra esik 2 109 német, 532 oláh és van 69 katonája. Ehhez hasonlók az állapotok Keresztényfalván, Rozsnyón, Vidombákon, Brassó vármegyének majd minden községében, Szászsebesen, Kistoronyban, Nagydisznódon, Szent-Erzsébet községben és így tovább.

Míg így néznek ki Erdélyben a nemzetiségi vidékek, addig a magyarságlakta vidék még jobban kidomborítja azt, hogy a magyarság, amely minden téren, úgy erkölcsi, mint anyagi téren megérdemelné a támogatást, mennyire háttérbe szorul. A 128 000 lakosságú Csík megyében, ahol 111 000 fő a tiszta székely, a 114 csendőrt is beleszámítva, van összesen 384 fegyveres ember. Háromszék vármegyének van összesen 137 000 lakosa, és a 113 csendőrt is beleszámítva, összesen 464 főnyi a katonasága. Itt van Udvarhely megye is, amelyre 118 000 emberre, a 72 csendőrt is beleszámítva, 425 katonája jut.

Nem mondom, hogy ez szándékos, de mindenesetre megvan Magyarországon az a hit, hogy ha évtizedek óta keserves könyörgéssel nem tudtunk változást előidézni, valami tendenciának mégiscsak kell lennie. Hiszen a katonai szakértők arra az évrre, amelyet most bátor leszek felhozni, nem sokat adnak, hogy ott van a sok szoros, ott vannak a veszedelmes utak, amelyek kivezetnek Romániába stb., Erdélyt környezőleg, tehát meg lehetne indokolni azt, hogy miért éppen a székely erődökön és gócpontokon helyezik el a katonaságot. De ha a katonai adatok nem fognak imponálni, akkor méltóztatnék legalább a magyarság szemmeltartásával a diszlokációt a magyarság javára megoldani.